

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Sebastian Noculak Nilsson

"I målet fanns inga direkta bevis utan bara
indicier"
- En bevisteoretisk studie av indiciebevisning

LAGM01 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin för examen: VT 2015

Innehåll

SUMMARY	5
SAMMANFATTNING	6
FÖRORD	7
FÖRKORTNINGAR	8
1 INLEDNING	9
1.1 Bakgrund	9
1.2 Syfte och frågeställningar	10
1.3 Metod och teori	10
1.3.1 Funktionell begreppsanalys	12
1.3.2 Teoretiskt perspektiv	14
1.4 Avgränsningar	15
1.5 Forskningsläge och material	16
1.6 Begreppsanvändning	17
1.7 Disposition	17
2 PROCESS- OCH BEVISRÄTTSLIGA UTGÅNGSPUNKTER	19
2.1 Allmänt om bevisning	19
2.2 Centrala bevisteoretiska begrepp	20
2.2.1 Rättsfaktum	20
2.2.2 Bevisfaktum	21
2.2.3 Bevistema	21
2.2.4 Hjälpfaktum	21
2.2.5 Eliminationsbevis	22
2.2.6 Erfarenhetssats	23
3 INDICIER	24
3.1 En historisk tillbakablick	24
3.2 En definition	25
3.3 Struktural bevisning	28
3.4 En angloamerikansk definition	29
3.5 Stödbevisning	31
3.6 Sammanfattning	32

4	BEVISKRAV I FÖRHÅLLANDE TILL INDICIEBEVISNING	34
4.1	Bevisbördan i brottmål	34
4.2	Beviskravet i brottmål	35
4.2.1	En definition	35
4.2.2	Vad menas med "utom rimligt tvivel"?	36
4.2.3	Beviskravets nedre gräns	38
4.3	Prövning av alternativa hypoteser	39
4.4	Beviskravet i förhållande till indiciebevisning	41
5	FRI BEVISVÄRDERING I FÖRHÅLLANDE TILL INDICIEBEVISNING	44
5.1	En modern bevisrätt - från legal bevisteori till fri bevisvärdering	44
5.2	Fri bevisföring	45
5.3	Fri bevisvärdering	45
5.3.1	Bevisvärderingsmetoder	46
5.3.1.1	Bevisvärdemetoden	48
5.3.1.2	Bevistemametoden	49
5.3.1.3	Hypotesmetoden	49
5.4	Bevisvärdering i förhållande till indiciebevisning	52
5.4.1	En fri bevisvärdering	52
5.4.2	En bevisvärderingsmetod	54
6	EN RÄTTSFALLSSTUDIE	56
6.1	Friande domar	56
6.1.1	NJA 1991 s. 56	56
6.1.1.1	Gärningsbeskrivning	56
6.1.1.2	Bakgrund och utredning	56
6.1.1.3	Högsta domstolens dom	57
6.1.2	RH 1998:88	58
6.1.2.1	Gärningsbeskrivning	58
6.1.2.2	Bakgrund och utredning	58
6.1.2.3	Hovrättens dom	59
6.1.3	Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 24 oktober 2014 (B 2088-14)	61
6.1.3.1	Gärningsbeskrivning	61
6.1.3.2	Bakgrund och utredning	62
6.1.3.3	Hovrättens dom	63
6.1.3.4	Skiljaktig mening	64
6.1.4	Kommentar och sammanfattande analys	65
6.2	Fällande domar	68
6.2.1	Svea hovrätts dom den 16 februari 2009 (B 8390-08)	68
6.2.1.1	Gärningsbeskrivning	68
6.2.1.2	Bakgrund och utredning	68
6.2.1.3	Hovrättens dom	69
6.2.2	Hovrätten för övre Norrlands dom den 16 april 2014 (B 132-14)	72
6.2.2.1	Gärningsbeskrivning	72
6.2.2.2	Bakgrund och utredning	72

6.2.2.3	Hovrättens dom	73
6.2.3	Kommentar och sammanfattande analys	74
7	ANALYS OCH SLUTSATSER	77
7.1	Begreppsbestämning	77
7.1.1	En definition	77
7.1.2	En funktion	78
7.2	Indiciebevisning i förhållande till beviskrav och bevisvärdering	80
7.2.1	Vad krävs för uppfyllande av beviskravet <i>ställt utom rimlig tvivel</i> i mål med enbart indiciebevisning?	80
7.2.2	Hur utför domstolen sin bevisvärdering i indiciemål och finns där en metod för sådana mål?	82
7.3	Sammanfattande resultat från rättsfallsstudien	87
7.4	Sammanfattande slutsatser	87
BILAGA A		89
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING		90
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING		95

Summary

A well-executed evaluation of evidence with a high standard of proof is of paramount importance to the legal rights of the individual. The main purpose of this essay is to examine how the evaluation of circumstantial evidence is carried out in relation to the standard of proof and its evaluation of evidence in criminal cases. This purpose is built on three basic pillars. The first concerns the definition of circumstantial evidence. The second and third concern the way courts evaluate circumstantial evidence in striving for the standard of proof that are beyond reasonable doubt.

The term 'circumstantial evidence' is ambiguous. Before the purpose above can be reached the meaning of the term must be defined. The definition suggested in the essay is mainly based on the Anglo-American concept of circumstantial evidence. Circumstances are thus conditions that cannot directly be referred to the theme of proof, the crime or crime scene but are still relevant to them. Examples of this kind of evidence are motive, an expressed threat, a tendency to violence or subsequent actions. Considering the way circumstantial evidence function, one instance alone cannot prove or disprove a theme of proof. On the other hand, it can add value to the evidence by being a fact affecting the weight of evidence. If there are several unified instances of circumstantial evidence they can become evidentiary evidence in the form of structural evidence.

In order to understand how the adjudication process has assessed the circumstantial evidence, i.e. the actual implementation of circumstantial evidence, this essay analyses five selected cases. In NJA 1991 p. 56 the Supreme Court stated that basing a conviction on the negative circumstance that the investigation cannot even consider an alternative offender can only be accepted under special circumstances. This statement has had great impact on the implementation of circumstantial evidence by lower courts. As a rule supporting evidence is required that definitely ties the accused to the crime or crime scene. The requirements to meet the standard of proof 'beyond reasonable doubt' in a case with only circumstantial evidence becomes apparent in the case study. To get a conviction the investigation is required to answer the questions *Where?*, *How?* and *Why?* These questions make up what has in practice been termed the *minimum requirements*.

When it comes to evaluating of circumstantial evidence a judge's estimation of the plausibility of this evidence, as theme of proof is an outdated view. Such a method is not suitable in a criminal case; beyond reasonable doubt is not a question of probability but one of truth. The hypothesis method, despite its deficits, works well in cases of circumstantial evidence. My conclusion concerning circumstantial evidence and the evaluation of evidence is that there is a need for a clarifying and prominent precedent that outlines the principles for evaluation of evidence in cases with only circumstantial evidence and also how the lowest level standard of proof is to be defined. In the spring of 2015 the Supreme Court granted leave to appeal in a case concerning the lowest level of proof.

Sammanfattning

En väl utförd bevisvärdering och ett högt ställt beviskrav är centralt för den enskildes rättssäkerhet. Examensuppsatsens främsta syfte är att utreda hur granskningen företas av indiciebevisning i förhållande till beviskravet och bevisvärderingen i brottmål. Syftet är uppbyggt kring tre grundpelare. Den första avser begreppsbestämning av indicier. Den andra och tredje berör hur domstolen utför sin bevisvärdering av indiciebevisning för att nå upp till beviskravet ställt utom rimligt tvivel.

Begreppet indicier är ett mångtydigt begrepp. För att uppfylla syftet ska begreppets betydelse bestämmas. Definitionen som förespråkas i uppsatsen är kopplat till det angloamerikanska uttrycket *circumstantial evidence*. Indicier är alltså omständigheter som inte direkt hänförs till beviset, brottet eller brottsplatsen men är relevanta för dessa. Exempel på sådan bevisning är motiv, hotelser, våldsbänagenhet eller efterföljande handlande. Vad avser funktionen hos indicier kan ett ensamt sådant inte bevisa eller motbevisa ett beviset. Däremot har det bevisvärde, i form av ett hjälpfaktum. Om det finns flera samverkande indicier kan dessa konstituera ett bevisfaktum i form av struktural bevisning. Syftet med sådan bevisning är att flera omständigheter bildar ett mönster eller struktur som resulterar i att beviset blir begripligt och förklarligt.

För att se hur rättstillämparen har granskat indiciebevisningen, dvs. den faktiska tillämpningen av indiciebevisning, har uppsatsen analyserat fem utvalda rättsfall. I NJA 1991 s. 56 uttalade Högsta domstolen att endast i undantagsfall kan en dom grundas på den negativa omständigheten att utredningen i målet inte synes ge utrymme för någon alternativ gärningsman. Uttalandet har fått stor inverkan på underrätternas tillämpning av indiciebevisning. I regel krävs det stödande bevisning som positivt knyter den tilltalade till brottet eller brottsplatsen. Vad som krävs för uppfyllande av beviskravet *ställt utom rimligt tvivel* i ett mål med enbart indiciebevisning framträder under rättsfallsstudien. För en fällande dom krävs det i princip att utredningen besvarar frågor som *Var?*, *Hur?* och *När?*, frågorna utgör vad som i praxis har benämnts som minimikrav.

Vad avser bevisvärdering av indiciebevisning är domarens uppskattning av hur sannolikt ett bevis är för temat en förlegad syn. En sådan metod är inte lämplig i brottmål; ställt utom rimligt tvivel är inte ett sannolikhetskrav utan ett "sanningskrav". Hypotesmetoden är trots sina brister en fungerande metod för indiciebevisning. Min slutsats avseende indiciebevisning i förhållande till bevisvärderingen är behovet av ett klagande och framhävande prejudikat som ställer upp vilka bevisvärderingsprinciper i mål med enbart indiciebevisning men även hur tillämpning ska ske av beviskravets nedre gräns. Under våren 2015 meddelade Högsta domstolen prövningstillstånd i ett mål som berör bevisvärdering och beviskravets nedre gräns.

Förord

Med den här examensuppsatsen sätter jag punkt för juristutbildningen och jag ser med spänning och förväntan fram emot arbetslivet med allt vad det har att erbjuda. Min resa genom utbildningen har onekligen gått snabbt, tiden i Lund har gett mig många nya erfarenheter, lärdomar och framför allt - vänner för livet.

Flertalet personer förtjänar ett särskilt omnämmande. Tack till min handledare Sverker Jönsson. Dina synpunkter och all din hjälp har spelat en viktig roll i examensuppsatsens slutliga utformning. Jag vill också tacka min gode vän Max Sandström för bra tips och råd under uppsatsskrivandet.

Ett särskilt tack ska riktas till min mamma, pappa och syster för ert ständiga stöd, era goda råd, all er uppmuntran och för att ni med öppna armar alltid gett mig en välbehövd tillflyktsort utan krav och måsten.

Sist men absolut inte minst vill jag tacka min kära sambo Sabina Björklund för ditt otroliga stöd - både under utbildningen och i allt annat. Du är min anledning och min förutsättning. Utan ditt stöd hade jag aldrig varit där jag är idag.

Tack återigen Lund, för fem oförglömliga år. Nu väntar nya äventyr i juridikens tecken!

Lund i maj 2015

Sebastian Noculak Nilsson

*- Indicier? Man behöver bara
förbise en hundratusendels
millimeter - och plötsligt finns det
ett bevis, väldigt som en egyptisk
pyramid! En fluga flög förbi - den
såg det!*

*- Fjodor Dostojevskij i romanen
"Brott och Straff".*

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:799)
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätt
JT	Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet
NJA	Nytt juridiskt arkiv avdelning I, <i>Rättsfall från Högsta domstolen</i>
NJA II	Nytt juridiskt arkiv avdelning II, <i>Tidskrift för lagstiftning m.m.</i>
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RF	Regeringsformen (1974:152)
RH	Rättsfall från hovrätterna
SOU	Statens Offentliga Utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
TR	Tingsrätt
ÄRB	1734 års rättegångsbalk

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Våren 2013, i ett skogsparti utanför Frännarp i Skåne, påträffades de brandskadade kvarlevorna efter den 32-åriga man som tidigare hade anmälts försvunnen av sina anhöriga. Mannens utbrända bil hittades kort därefter. Gärningsmoment, dödsorsak, brottsplats och död tidpunkt var oklara. Runt halsen på offret fanns en vajer som hade bildat en snörfåra i halsen.

Två män åtalades och dömdes av Lunds tingsrätt för mord på 32-åringen. Det saknades direkt bevisning mot männen men tingsrätten ansåg att omfattande indiciebevisning var tillräckligt för styrkande av brott. Bevisningen bestod av SMS-konversation där de tilltalade diskuterade rep, införskaffande av brännbar vätska och hur någon skulle komma ensam till ett möte samma dag som 32-åringen försvann. Telefonmastuppgifter visade att männen hade befunnit sig i 32-åringens omedelbara närhet den dag han försvann. Hovrätten bedömde bevisningen annorlunda och konstaterade att omständigheterna var ytterst besvärande för de tilltalade men enligt hovrätten fanns det en stor sannolikhet för alternativa gärningsmän. Åtalet var inte styrkt utifrån beviskravet ställt utom rimligt tvivel.¹

Visade dessa omständigheter tillsammans upp en bild av en gärningsman eller var det en rad tillfälligheter utan betydelse? Hur spåren bedöms efter en brottslig gärning är ett ytterst viktigt arbete, främst från en rättssäkerhetssynpunkt. Detta föranledde frågan; hur kunde hovrätten komma fram till en slutsats som avvek från tingsrätten, när deras domar var baserade på samma bevismaterial? Svaret ligger i bevisvärdering och begreppsbestämning av indiciebevisning.

Mitt intresse för ämnet väcktes under år 2014 då jag praktiserade vid Hovrätten över Skåne och Blekinge. Målet ovan avgjordes under min tid vid nämnda hovrätt och jag intresserades av diskrepansen mellan tingsrättens och hovrättens domar. Målet uppmärksammades i media och det handlade om indiciebevisning, bevisvärdering och prövning av alternativa gärningsmän.

Problematiken som uppstår i indiciemål är ofta förekomsten av en sammansatt bild som inte är tillräckligt tydlig. När det saknas direkt bevisning pusslas indiciebevisning ihop bit för bit, för att slutligen resultera i en så enhetlig bild att fällande dom ska kunna motiveras. Kraven i sådana mål för ett uppfyllande av beviskravet är inte helt klart, det föreligger en mångtydighet i definitionen av indiciebevisning, vilket leder till en rättsosäkerhet.

¹ Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom den 24 oktober 2014, mål B 2088-14.

1.2 Syfte och frågeställningar

Som framgår av inledningen är indiciebevisning ett komplext begrepp, skapat av doktrin och förekommer i praxis vid utformningen av domskäl. Vad som avses med indiciebevisning kan framstå som oklart. *Uppsatsen syftar därför till att utreda hur indiciebevisning granskas och hur denna granskning eventuellt skulle kunna förbättras.* Syftet ska utredas i förhållande till beviskravet och bevisvärderingen i brottmål. Examensuppsatsen är uppbyggd kring tre grundpelare. Den första avser begreppsbestämning av indicier. Den andra berör kraven för uppfyllandet av beviskravet i indiciemål och den tredje hur domstolen utför sin bevisvärdering av indiciebevisning med beviskravet som utgångspunkt. Frågeställningarna nedan besvaras utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv.

De frågeställningar som ska besvaras kan konkretiseras enligt följande:

- Vilken definition och funktion har indiciebevisning?
- Vad krävs för ett uppfyllande av beviskravet *ställt utom rimligt tvivel* i mål med enbart indiciebevisning?
- Hur utför domstolen sin bevisvärdering i mål med enbart indiciebevisning och existerar det en metod för hur bevisvärdering borde företas i sådana mål?

1.3 Metod och teori

I rättsvetenskapliga uppsatser används traditionellt den så kallade rättsdogmatiska metoden.² Den rättsdogmatiska metodens funktion är inte tillfredställande för uppsatsens syfte eftersom det inte finns någon rättslig reglering och förarbeten är knapphändiga inom dessa tre områden som frågeställningarna berör. Vad som återstår av rättskällorna är juridisk doktrin och praxis, vilket innebär att metoden till stor del är baserad på dessa.

Uppsatsen utgör närmast en *bevisteoretisk studie* av begreppet indiciebevisning. Ett kännetecken för en bevisteoretisk studie är att den inte har som mål att beskriva gällande regler.³ Inom den bevisteoretiska studien finns det två olika teorier, en deskriptiv respektive normativ bevisteori. Den deskriptiva bevisteorin beskriver olika typer av juridisk bevispraxis, exempelvis hur domaren värderar bevis. Den normativa bevisteorin har som ändamål att utreda hur bevisregler eller bevispraxis bör vara.⁴ Gällande frågeställningarna två och tre är det närmast till hands att använda den deskriptiva bevisteorin för att vid analysen utmytna i ett de lege ferenda-

² Korling & Zamboni 2013, s. 21 ff. samt Dahlman 2010, s. 21 f. Jfr Sandgren 1996, s. 726 ff. Rättskällornas dignitet och inbördes hierarki följer av rättskälleläran och den syftar till att reda ut vilken av två kolliderande rättskällor som ska äga företräde framför den andra. Töllborg 1996, s. 354 ff.

³ Diesen & Strandberg 2012, s. 22 f. Se även Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009 s. 164 f.

⁴ Diesen & Strandberg 2012 s. 24.

resonemang kring indiciebevisning i förhållande till beviskravet och bevisvärdering. Dessa två frågor besvaras med en rättskälleanalytisk metod⁵, där rättskällor analyseras för att utreda hur domstolen tillämpar indiciebevisning. I frågeställning tre finns det en tilläggsfråga som är av normativ karaktär; om det finns någon metod som fungerar optimalt för indiciebevisning. Frågeställning ett besvaras utifrån en funktionell begreppsanalys, se mer nedan.

Något bör även sägas om beviskravets nära funktion tillsammans med bevisvärderingen. I uppsatsen förekommer det diskussioner om bevisvärdering, diskussionen gränsar till beviskravet, det är naturligt eftersom bevisvärderings syfte är att värdera bevis och se hur dessa korrelerar med beviskravet. Samma situation gäller när beviskravet fastställs.

I det praktiska avsnittet som behandlar rättsfallsstudien använder jag mig av en kvalitativ analysmetod av fem stycken utvalda rättsfall. Metoden innebär att en kommenterande analys genomförs efter friande respektive fällande domar. Undersökningen syftar till att utreda gällande rätt i faktiskt mening, dvs. en undersökning av indiciebevisningens faktiska tillämpning samt hur underrätternas praxis relaterar till meddelade prejudikat.⁶ Jag har läst ett trettiofall där indiciebevisning har förekommit, därefter har fem rättsfall valts utifrån relevans för syftet. Sökningar efter förekomsten av indiciebegrppet har företagits genom sökningar i två olika rättsdatabaser.⁷ Det empiriska materialet som ligger till grund för undersökningen består främst av underrättsdomar, det beror närmast på Högsta domstolens ovilja att ta upp mål som berör bevisvärdering, vilket indiciebevisning ofta aktualiserar.⁸ I rättsfallsstudien har endast ett av rättsfallen prejudikatvärde genom att ha avgjorts i HD. Eftersom bevisvärderingen är fri är det inte utgångspunkten för HD att presentera regler och lösningar avseende indiciebevisning, som sedan binder domstolarna. För uppsatsens syfte har ett hovrättsavgörande samma värde för min analys som ett prejudikat från HD. Av rättsfallsstudien är det visat att underrätterna följer HD:s praxis i praktiken, därför är rättsfallet NJA 1991 s. 56 centralt för besvarandet av hur rättstillämparen gör sin bedömning av indiciebevisning. Fallbeskrivningarna är relativt omfattande på grund av indiciemålets utredning, detta då många omständigheter gemensamt utgör indiciebevisning. För att läsaren ska få möjlighet att bilda sin egen uppfattning har jag återgivit omständigheterna i målet och domskälen förhållandevis utförligt, av samma anledning har jag avskilt mina egna kommentarer från redogörelsen. Möjligtvis på bekostnad av underhållningsvärdet avseende kapitlet men jag hoppas trots detta att rättsfallen kommer anses intresseväckande.

⁵ Undersökningen utgår i den mån det finns lagar och förarbeten. Huvuddelen av undersökningen är baserad på doktrin och praxis för att systematisera, beskriva och tolka gällande rätt. Jfr rättsdogmatisk metod. Se Holm & Kellgren 2007, s. 47.

⁶ Sandgren 1996, s. 732.

⁷ Zeteo och Karnov.

⁸ Lindell 1987, s. 124 ff.

För att konkretisera rättsfallsstudiens analysdel och förhoppningsvis bidra till att motverka subjektivitet och förhastade slutsatser från min sida har följande frågeställningar tagits fram:

- I vilken utsträckning diskuterar domstolen indiciebevisning eller annat jämförligt begrepp?
- Vilken typ av bevisning avses när domstolarna diskuterar indiciebevisning och vad består denna bevisning av?
- Hur värderas den indiciebevisning som finns och hur relateras den bevisningen till beviskravet?

Frågorna besvaras i två avsnitt, dessa är placerade efter friande respektive fällande domar.

En del i uppsatsen undersöker angloamerikansk bevisrätt, uppsatsen avser dock inte att vara komparativ i någon mening. Ett komparativrättsligt inslag i en uppsats syftar till att jämföra rättsläget i olika länder. Inslaget av utländsk rätt i förevarande uppsats syftar dock inte till att jämföra rättsläget i en konventionell mening, utan inslaget ska ses mer som en metodologisk ansats än uppsatsens övergripande syfte. Syftet med att rikta uppmärksamhet mot andra rättssystem är att skapa bredare underlag till utredningen om andra tänkbara metodlösningar och att få inspiration till hur bedömningen av indiciebevisning skulle kunna förbättras i det svenska rättssystemet.⁹ Utländsk rätt ska utredas avseende angloamerikansk definition av indiciebevisning, *circumstantial evidence*. På grund av utrymmesskäl ska inte fler rättsordningar analyseras än den angloamerikanska rätten.

1.3.1 Funktionell begreppsanalys

Som nämnts ovan ska uppsatsen behandla begreppet indicier. Det kan beskrivas som en funktionell begreppsanalys vars syfte är att undersöka den faktiska tillämpningen. I rättsområdet processrätt ingår läran om bevis och bevisvärdering, dvs. *bevisrätten*. Begreppsanalys är centralt inom juridiken och rättsvetenskapen, analysen gör den mer lättförståelig.¹⁰ Det finns två syften med ansatsen, för det första är väldefinierade bevisrättsliga begrepp ett verktyg för att förstå det primära begreppet. Begreppen kring indiciebegreppet gäller främst *bevisfaktum* och *hjälpfaktum*. För det andra är en sådan undersökning central för hur begreppet förhåller sig till andra områden, som bevisvärdering och beviskrav.¹¹

⁹ Asp *Om relationistisk metod - eller spridda anteckningar i jämförande rättsvetenskap*, s. 53 och 57. Denne skriver att en komparativ metod inte behöver vara en metod som används för att jämföra två rättsordningar utan kan användas som en metod för rättsvetenskap. Dvs. komparation kan avse annat än en konventionell jämförelse av två rättsordningar. Jfr Bogdan 2003, s. 21 f. samt 29.

¹⁰ Sandgren 2005, s. 301 f. Se även Jareborg 2008, s. 18 ff. Heuman & Westberg 1993, s. 43.

¹¹ Peczenik 2005, s. 250.

Läsaren kan ställa sig frågan varför en juridisk examensuppsats ska behandla ett bevisrättsligt begrepp. I uppsatsen kommer bevisvärdering behandlas förhållandevis grundligt, bevisvärderingen beskrivs som en kunskapsteoretisk verksamhet där bedömaren i princip endast är bunden av den kunskap vi äger om verklighetssammanhangen.¹² Kunskapen är i förändring över tiden och är därmed begränsad i tid och rum eftersom domarens livserfarenhet ständigt förändras. Genom en sådan kunskapsteoretisk metod kommer den fria bevisvärderingen alltid bli dynamisk, föränderlig och en ha en viss oförutsebarhet över sig.¹³ Uppsatsens syfte är att definiera och "fånga in" bevisvärdering och ett bevisrättsligt begrepp som indicium, vilket kan verka problematiskt i den meningen som bland annat stadgats ovan. Per Olof Ekelöf har anfört att en sådan utredning kan göra principen om fri bevisvärdering ofullständig vid tillämpning i praktiken.¹⁴

Bevisrätten är i behov av sin egen teori och forskning. Den har sin egen särart inom den juridiska läran men den kan fortfarande tillämpa andra vetenskapers kunskap i fråga om vilken typ av bevisning som tillämpats. Bevisrätten återkopplas till den juridiska bevisvärderingen i en rad hänseende. Exempelvis vilken metod man använder när man behandlar bevisningen, vilket resultat som åsyftas samt vilken säkerhet man vill uppnå. Den juridiska slutsatsen angående bevisrätt och bevisvärdering kan sägas ha en funktionell sanning. I jämförelse med en vetenskaplig sanning där man strävar efter att ha en verifierbar måttstock handlar juridisk bevisvärdering om begångna mänskliga handlingar som inte kan återupprepas för att verifieras. Därför är den juridiska slutsatsen ofta uttryckt i grader av sannolikhet.¹⁵

För att återgå till frågan om varför en juridisk examensuppsats ska behandla ett bevisrättsligt begrepp kan jag inledningsvis konstatera att bevisvärdering inom juridiken är av stor praktisk betydelse.¹⁶ Principen om fri bevisvärdering förespråkar frihet från legala regler men den inskränks av objektivitet, rationalitet och andra principer om rättssäkerhet och likabehandling.¹⁷ Vilket förklarar varför doktrin har utvecklat bevisvärderingsmetoder för säkerställandet av dessa värden. Det kan illustreras i form av en vågskål som på ena sidan värnar om bevisvärderingens fria och dynamiska modell och på den andra sidan finns krav som uppställs på bevisvärderingen. Även om uppsatsen syftar till att behandla indiciebevisning leder det in på den fria bevisvärderingen och beviskravet som en återkommande utgångspunkt för uppsatsen.

¹² Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 160, Lindell 1987, s. 16 samt Frände 2003, s. 282.

¹³ Westberg 2007, s. 173 f.

¹⁴ Ekelöf 1949, s. 343. Ekelöf hänvisar till begrepp som direkt bevisning, indirekt bevisning och indicier.

¹⁵ Björkman m.fl., 1997, s. 66. Diesen 2015, s. 15 ff.

¹⁶ Trots bevislärans och bevisvärderingens stora praktiska betydelse innehåller inte juristutbildningarna några inslag av ämnet. Det beror möjligen på ämnets särställning i den juridiska läran.

¹⁷ Stening 1975, s. 15 ff.

1.3.2 Teoretiskt perspektiv

Det uppställda syftet ovan kan uppfyllas med stöd av perspektiv och teoribildning. För det första kan indiciebevisningsbegreppet definieras och analyseras ur ett bevisteoretiskt sammanhang. Det gör det möjligt att undersöka begreppet med närliggande instrument som bevisvärdering och beviskrav för att läsaren ska få en helhetsbild av konsekvenserna kring tillämpningen av indiciebevisning. Indiciebevisningen måste även bedömas utifrån ett empiriskt sammanhang, en undersökning av när och hur indiciebevisningen tillämpas. Detta resulterar i uttalanden avseende den faktiska tillämpningen av indiciebevisningens funktion. En viktig utgångspunkt för indiciebevisning är rättssäkerhetsaspekten; hur juridiken kan påverka den enskilda individen i en rättsprocess. Därför är det viktigt med en definition av begreppet rättssäkerhet.¹⁸

Det finns ingen entydig definition av begreppet rättssäkerhet men allmänt brukar det betyda att ett land har en lagstiftning och ett system i övrigt som innebär att enskilda medborgare har ett skydd mot godtyckliga ingrepp från staten. Detta resulterar i att en person inte kan åtalas utan tillräcklig bevisning. Dessutom kan en person inte dömas utan lagstöd och att alla medborgare oavsett samhällsställning eller ursprung bedöms på likartat sätt.¹⁹ En liknande definition återfinns i Nationalencyklopedin:

Rättssäkerhet präglar enligt gängse språkbruk ett samhälle, där de enskilda i sina inbördes relationer och i sina mellanhavanden med det allmänna kan räkna med den säkerhet som skapas genom rättsregler vilka tillämpas på ett förutsebart och effektivt sätt.²⁰

Dess semantiska betydelse kan sammanfattas som att rättsregler ska tillämpas på ett säkert sätt, till skydd för de ändamål som dem är till för. Ordet rättssäkerhet används i många sammanhang, även i rättsliga²¹. Dess innebörd tas för given och någon tydlig definition finns inte.

Vilket som är det optimala sättet att definiera rättssäkerhet är inte relevant. Det viktiga är att klargöra vad som är rättssäkerhet för uppsatsens syfte. I den meningen är rättssäkerhet en teori som är inriktad på skuldfrågan, den är i nära samhörighet med det som den traditionella synen på rättssäkerhet ger.

Rättssäkerhet är den säkerhet för enskilda som en god och förutsebar rättsordning ger och vars yttersta garanti är att ingen döms för brott om inte hans eller hennes skuld är ställd utom rimligt tvivel.²²

¹⁸ Rättssäkerhet översätts till engelska som *rule of law, law and order*. Rättssäkerhets motsats är begreppet *rättsskydd*

¹⁹ Lambertz i JK:s rättssäkerhetsprojekt 2009, s. 36 f.

²⁰ www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/rattssaekerhet, hämtad 2015-04-27.

²¹ Exempel på användning av ordet rättssäkerhet i lag, domar, beslut och förarbeten: Regeringsformen 8 kap. 18 §, tredje stycket (i förarbetena förekommer ingen precisering av rättssäkerhet), NJA 1991 s. 512, Prop. 1993/94:117 Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor s. 29.

²² Lambertz i JK:s rättssäkerhetsprojekt 2009, s. 37.

I praktiken innebär rättssäkerhet på det straffrättsliga området att:

- lagarna håller hög kvalitet och att tillämpningen av dem är förutsebar,
- alla är lika inför lagen,
- det inte förekommer lagar med retroaktiv negativ effekt,
- de domare som ska tillämpa lagarna är skickliga, oberoende och ärliga,
- den som är anklagad för brott har rätt till en öppen rättegång i domstol,
- den anklagade har rätt till advokat och en rätt att höra vittnen, och
- den som frias av domstol därefter ska betraktas som oskyldig av myndigheterna.²³

Uppsatsens fortsatta framställning använder sig av denna betydelse.²⁴

1.4 Avgränsningar

Då examensuppsatsen syftar till att utreda hur indiciebevisning förhåller sig till beviskravet ställt utom rimligt tvivel och bevisvärderingen har avgränsningar varit nödvändiga.

Av utrymmesskäl har jag valt att enbart fokusera på hur indiciebevisning bedöms, i relation med bevisvärdering och beviskravet. En fördjupad redogörelse av beviskrav och bevisvärdering lämnas därmed utanför uppsatsen, anledningen till detta är att det kräver förståelse inom epistemologi och filosofiska vetenskaper. Uppsatsen kommer redogöra grunderna för de två instituten enbart för att se hur de korrelerar med indiciebevisning.

Domstolens utredningskrav ryms inte inom ramen för ämnesvalet, vilket handlar om domstolens ansvar för bevisningens fullständighet. Detsamma gäller för åklagarens utredningsbörda.

I rättsfallsstudien har enbart brottstypen mord behandlats. Vidare har fokus inriktats på rättstillämparens bedömning i sista instans. En utredning av samtliga instansers bedömning i frågan hade varit alltför omfattande. Frågor som hänför sig till påföljdsval och straffmätning lämnas utanför examensuppsatsen.

Jag utreder inte om det faktiskt utgör en svårighet för domare att värdera indiciebevisning. Det kräver omfattande empirisk studie och kunskap i

²³ Axberger m.fl. i JK:s rättssäkerhetsprojekt 2006, s. 30 ff. Vägledningarna kompletteras med grundläggande rättsprinciper som legalitetsprincipen och oskuldspresumtionen för att nämna några. I BrB och EKMR finns där också rättssäkerhetsaspekter.

²⁴ För mer läsning se Lunds domarakademi i boken *Rättssäkerheten i brottmål: ifrågasatt av Justitiekanslern*.

epistemologi. Vissa faktorer lyfts fram för att belysa domarens svårigheter att granska vissa indicier. Läsaren får själv ta ställning utifrån den information som ges.

1.5 Forskningsläge och material

Uppsatsen behandlar indiciebevisning som begrepp samt i relation till bevisvärdering och beviskravet. Frågan hur indiciebevisning ska granskas är inte närmare behandlat i svensk doktrin. Det har lämnats till rättstillämparen och den fria bevisvärderingsprincipen att bestämma.

På grund av uppsatsens syfte tillhandahåller de traditionella rättskällorna inte uppsatsen tillräckligt med material, det i sin tur innebär att rättskällorna *lag* och *förfarbeten* inte får stort utrymme. Rättskällorna som främst kommer användas är juridisk doktrin och praxis. En konsekvens härav blir att rättskällevärdet av doktrinuttalande kan variera, vilket av naturliga skäl förutsätter en källkritisk hållning i förhållande till materialet. Vissa författare respektive standardverk är så pass etablerade att de anses utgöra gällande rätt i den meningen. Exempel på sådana verk är Rättegångsserien (Rättegång I-V) av den framlidne professorn Per Olof Ekelöf. Serien är sedermera omarbetad av flera olika författare, bland annat Lars Heuman. Annat empiriskt material som kommer användas är underrättsdomar vilket redovisats ovan.

Avseende beviskravet och bevisvärdering finns det riklig doktrin och forskningsmaterial. Gällande bevisning i form av indicier finns det doktrin av auktoriteter som framlidne professorn Per Olof Ekelöf samt Christian Diesen, professor i processrätt. Det finns inga fullständiga verk som är dedikerade till ämnet utan det är ofta mindre avsnitt i deras böcker som handlar om indiciebevisning. Christian Diesens bok *Bevisprövning i brottmål* har varit till stor hjälp avseende bevisvärderingen samt vilken metod som fungerar på indiciebevisning. Katrin Lainpeltos avhandling *Stödbevisning i brottmål* har underlättat förståelsen för indiciebevisnings bevisstrukturering, avhandlingen behandlar dock i sin helhet stödbevisning utifrån en bevisstrukturering. Indicier har tillägnats mindre delar i nyss nämnda avhandling. Det har inte återfunnits någon avhandling som berör uppsatsens ämnesval.

Vad avser det utländska avsnittet har jag utgått från rättsfall samt bevisrättslig litteratur, främst författare som Keane och Smith.

Slutligen har jag haft förmånen att diskutera ämnet med ett antal verksamma jurister, hovrättsråd och professorer. Dessa samtal har jag använt som inspiration, de kommer inte skildras i uppsatsen.

1.6 Begreppsanvändning

I svensk rätt finns det ingen enhetlig definition av begreppet indiciebevisning. Uttrycket kan beskrivas som ett klassiskt doktrinbegrepp som härrör från den legala bevisteorin. Det har existerat över en lång period och förekommer i praxis och vid utformningen av domskäl. Begreppet är dock mångtydigt och vagt och har under tidens gång omformulerats av juridiska forskare.²⁵

Indiciebevisning benämns bl.a. som struktural bevisning, icke-kausalt bevisfaktum, indirekt bevis samt i vissa fall stödbevisning. I den fortsatta framställningen kommer jag främst använda mig av begreppet indiciebevisning men i vissa avsnitt kommer jag använda mig av några av begreppen ovan som indirekt bevisning och struktural bevisning. I de fallen beror det på begreppens härkomst och dess innebörd. Olika författare använder olika begrepp för att beskriva indiciebevisning och enligt mitt förmenande går det att sätta ett likhetstecken mellan indiciebevisning och indirekt bevisning eftersom syftet med dessa är detsamma, dvs. när uppsatsen använder indiciebevisning har det samma innebörd som ett indirekt bevis. Vilket kommer belysas i uppsatsens fortsatta framställning.

1.7 Disposition

Efter den inledande introduktion till ämnet som nu presenterats i kapitel 1 följer i kapitel 2 en relativt kortfattad presentation av några viktiga förkunskaper och utgångspunkter för den vidare redogörelsen respektive analysen. Kapitlet innehåller en översiktlig presentation av allmänna bevisrättsliga utgångspunkter samt bevisteoretiska begrepp som är viktiga för läsaren att ha med sig när denne studerar uppsatsen.

Kapitel 3 behandlar indicier som begrepp som är relaterat till frågeställningen om betydelsen av begreppen indicium, indirekt bevisning samt struktural bevisning. Kapitlet inleds med en kortfattad historik bakom indiciebegreppet. Därefter följer en utförlig beskrivning av begreppen som existerar kring indicier. I avsnitt 3.4 ges en definition av begreppet indicier i det angloamerikanska rättssystemet. I det efterföljande avsnittet sammanfattas det som presenterats i kapitlet.

Kapitel 4 behandlar bevisbörda och beviskrav i brottmål i förhållande till indiciebevisning. Bevisbördan beskrivs i det inledande avsnittet och i de efterföljande avsnitten ges det fördjupad förståelse för beviskravet samt hur en prövning av alternativa hypoteser utförs mot beviskravet. I avsnitt 4.4 sammanfattas kapitlet med en diskussion kring hur beviskravet direkt påverkar indiciebevisning och vice versa.

²⁵ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 25.

I kapitel 5 utreds indiciebevisning i förhållande till fri bevisvärdering. I avsnitt 5.3 behandlas bevisvärderingsmetoder, sedermera följer en diskussion kring bevisvärdering i förhållande till indiciebevisning i avsnitt 5.4.

Kapitel 6 presenteras resultatet av den rättsfallsstudien som genomförts. Kapitlet delas in i friande och fällande domar. I slutet på avsnitten om friande respektive fällande domar presenteras kommentar och en analys avseende rättsfallen som presenterats.

Kapitel 7 har rubriken "Analys och slutsatser" och här sker min självständiga analys som avser att besvara uppsatsens frågeställningar på ett tydligt och utförligt sätt. Diskussionen innefattar ett lege ferenda-resonemang samt ett rättssäkerhetsperspektiv och utvärderar den svenska rättsordningen samt diskuterar fördelar respektive nackdelar med indiciebevisning. Sammanfattande resultat från rättsfallsstudien presenteras i avsnitt 7.3. Sammanfattande slutsatser angående indiciebevisning ges i efterföljande avsnitt.

2 Process- och bevisrättsliga utgångspunkter

För en fördjupad förståelse inför ämnet och rättsfallsstudien följer en genomgång av bevisrättsliga begrepp samt allmänna utgångspunkter för bevisningen i brottmål.

2.1 Allmänt om bevisning

När en person har begått ett brott ska det utredas. Ofta innebär det en inledande förundersökning.²⁶ Vid förundersökningens slut ska ett beslut tas huruvida åtal ska väckas. Om åtal väcks ska det i stämningsansökan, som delges den tilltalade, anges den brottsliga gärningen och de bevis som avser styrka denna. Efter delgivning har den tilltalade möjligheten att förbereda bevis till sitt försvar.²⁷

En stämningsansökan ska innehålla vilket brott den misstänkte påstås ha gjort sig skyldig till. Ansökan är navet kring vilket processen snurrar, den s.k. gärningsbeskrivningen ligger till grund för den bevisning som åberopas och domstolen har också möjlighet att planera en process som är välstrukturerad utifrån beskrivningen.²⁸ Gärningsbeskrivningen ska omfatta konkreta rättsfakta, vad som ska styrkas i målet. Frågor som ska besvaras är *när?*, *var?*, *vad?*, *hur?* och *av vem?*²⁹ I den svenska processrätten finns en viktig distinktion mellan rättsfakta och bevisfakta samt andra typer av fakta. Fakta innebär faktiska förhållanden som har inträffat i verkligheten. Bevisrätten redogör för verkliga händelseförlopp, när ställningstagandet om händelseförloppet är bevisat och kan passa in under en rättsregel föreligger en rättsfråga, inte en bevisfråga.³⁰

Parterna är fria att avgöra vilken bevisning som de önskar åberopa för att styrka ett visst förhållande, under förutsättning att aktuellt bevis är relevant för saken samt att domstolen inte avvisar det.³¹ I brottmål är det åklagaren som ansvarar för bevisningen, denne står också för risken att förlora målet om det föreligger otillräcklig bevisning.³²

Vid huvudförhandling ska parterna höras och bevisningen ska läggas fram. Efter huvudförhandlingen ska överläggning hållas och då ska rätten värdera den bevisningen som lagts fram i målet för att därefter avgöra om bevisen

²⁶ Jfr RB 23:1 1 st 1.

²⁷ RB 23:20, 45:1 1 st. samt RB 45:4 och 10.

²⁸ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, 158 f.

²⁹ Schelin 2007, s. 43. Jfr även Jareborg 2004, s. 1 ff.

³⁰ Fitger 2014, s. 35:35.

³¹ RB 35:7.

³² Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 78 ff.

når upp till beviskravet i brottmål; *ställt utom rimligt tvivel*.³³ En huvudförhandling handlar om faktiska händelseförlopp och de juridiska konsekvenserna som kan följa av dessa.³⁴ Två moment kan urskiljas i processen, den första gäller bevisupptagning där rätten får ta del av bevisningen, det andra momentet berör överläggning där rätten ska ta ställning till den bevisning som lagts fram i målet.³⁵

Vid bevisvärderingen är det centralt att rättsfakta samt övriga fakta separeras. Vid mål med enbart indiciebevisning tar domstolen ofta inte hänsyn till den försiktighet som måste iakttas i den grundläggande bevissituationen, felkällan kommer redovisas längre fram. I vissa situationer bortser domstolen från separationen av dessa fakta, vilket leder till felaktig bevisvärdering och felaktiga domar.³⁶

För att ytterligare förstå hur processen är uppbyggd och hur domstolen gör sin bedömning krävs det en definiering av bevisteoretiska begrepp.

2.2 Centrala bevisteoretiska begrepp

2.2.1 Rättsfaktum

De rekvisit som finns i en rättsregel kallas för rättsfakta.³⁷ Dessa rekvisit, dvs. omständigheter, ska vara uppfyllda för att en rättsregel ska tillämpas. Det är en konsekvens av straffrättens legalitetsprincip. Dessa rättsfakta ska åklagaren bevisa i sitt gärningspåstående för att en tilltalad ska dömas för det åtalade brottet. Motsatsvis är det rättsfakta som den tilltalade kan motbevisa. Åklagaren har det yttersta ansvaret att bevisa rättsfakta i målet. I fråga om brottsbeskrivningen för mord i 3 kap. 1 § BrB konstitueras rättsfaktumet av "den som berövar annan livet".³⁸

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller, om omständigheterna är försvårande, på livstid.

För att ett rättsfaktum ska tillämpas och få en rättsföljd krävs det att faktumet är bevisat. Ett rättsfaktum är av omedelbar relevans för tillämpligheten av en viss rättsföljd, varför det i viss juridisk doktrin också kallas för ett omedelbart relevant faktum.³⁹

³³ RB 35:1. NJA 1980 s. 725.

³⁴ Bolding 1989, s. 11.

³⁵ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 16 f.

³⁶ Fitger 2014, 35:35 samt Nordh 2013, s. 15 f. Se vidare kap. 4 och 5.

³⁷ Rättsfaktum översätts närmast till engelskans *dispositive fact* eller *fact in issue*.

³⁸ Axberger m.fl. i JK:s rättssäkerhetsprojekt 2006, s. 64.

³⁹ Bolding 1989, s. 40.

2.2.2 Bevisfaktum

Ett bevisfaktum⁴⁰ är vad som i vardagligt tal benämns för bevis. Det är en fristående omständighet som talar för eller mot existensen av ett rättsfaktum. Dessa fakta är en omständighet av medelbar relevans för en viss rättsföljd.⁴¹ Ett exempel på bevisfakta är en vittnesutsaga om ett påstått händelseförlopp. Dess funktion står alltid i relation med bevistemat.⁴² Notera att en och samma omständighet kan ha olika egenskaper, ett bevisfaktum kan exempelvis vara ett hjälpfaktum i olika situationer.⁴³

Det finns en grundläggande skillnad mellan rättsfakta och bevisfakta. Rättsfakta bestäms av de enskilda straffbestämmelserna, dessa bestämmelser ger även besked om rättsverkningar som följer på vissa rättsfakta. Det är av vikt när omständigheter definieras att beakta rättsregelns syfte. En omständighet kan ha olika karaktärer i olika mål beroende på vad målet handlar om.⁴⁴

2.2.3 Bevistema

Med bevistema⁴⁵ avses den omständighet som ska bevisas genom ett åberopat bevis. I stämningsansökan ska det anges bevistema, dvs. uppgift om "vad som ska styrkas med varje bevis".⁴⁶ Bevistemat ska innehålla information om vad det åberopade beviset ska bevisa.⁴⁷ Samtliga konkreta omständigheter som föreligger i målet utgör åklagarens bevistema och ska anges i gärningspåståendet.⁴⁸

I de fall s.k. kedjebevis föreligger utgör bevistema ett annat bevisfaktum som i sin tur har ett rättsfaktum som sitt tema.⁴⁹

2.2.4 Hjälpfaktum

Ett hjälpfaktum⁵⁰ är en omständighet som förstärker eller försvagar ett bevisfaktums bevisvärde för bevistemat. Dessa omständigheter föreligger oavsett bevistemats existens.⁵¹ Ett hjälpfaktums funktion är att tillhandahålla allmän information vid bedömningen. Ett exempel på ett hjälpfaktum är en

⁴⁰ Bevisfaktum översätts till engelska som *evidentiary evidence*. Begreppet ska inte förväxlas med *bevismedel* vilket förstås som olika typer av bevisning, exempelvis vittnesförhör, skriftligt bevis (brev, protokoll och andra skriftliga handlingar), syn eller kriminalteknisk bevisning. Se vidare Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 15 f.

⁴¹ A.a. s. 15. Medelbar relevans innebär att bevisfakta har betydelse som bevis för en omedelbart relevant omständighet - ett rättsfaktum.

⁴² Lainpelto 2012, s. 194.

⁴³ Lindell 1987, s. 31 f.

⁴⁴ A.a. s. 31 ff.

⁴⁵ Bevistema översätts som *theme of proof*.

⁴⁶ RB 42:2 1 st. 3 p. samt 45:4 1 st. 4 p.

⁴⁷ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 15.

⁴⁸ Schelin 2007, s. 43 f.

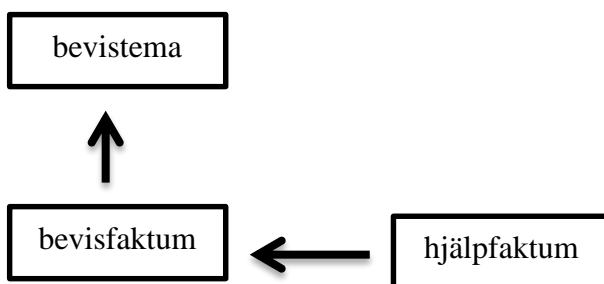
⁴⁹ Fitger 2014, s. 35:9 f. och 35:35. Jfr Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 21 f.

⁵⁰ Hjälpfakta i engelsk rätt kallas för "*facts affecting the weight of evidence*".

⁵¹ Ekelöf, Edelstam & Heuman, 2009 s. 19.

upplysning om avståndet av ett vittne och ändamålet för vittnets iakttagelse.⁵² Resultatet hjälper domstolen att bedöma utsagans bevisvärde på så sätt att ett kort avstånd kan sannolikt öka bevisvärdet medan ett längre avstånd kan minska aktuellt värde.⁵³

Hjälpfakta existerar oavsett förekomsten av ett bevistema, däremot relateras hjälpfakta alltid till bevisfakta. Bedömningen av om ett rättsfaktum föreligger eller ej är inte beroende av hjälpfakta. Följande figur belyser detta:

54

Ett hjälpfaktums funktion har inte en definitiv egenskap utan kan variera beroende på målets komplexitet och bevistemat. Ett exempel kan belysa förhållandet. Enligt Lindell kan omständigheten att det förelåg dimma konstituera vårdslöshet (rättsfakta) för en förare som har kört på en annan människa. Dimman kan samtidigt utgöra bevisning, för att vägbanan vid tillfället var våt. På samma sätt kan dimman utgöra ett hjälpfaktum för ett påstående om siktförhållandena på olycksplatsen.⁵⁵

Exemplet visar att en och samma omständighets olika funktion är beroende av bevistemat. Resultatet av följande tankemodell gör att omständigheters bestämning inte påverkas av bevistypen utan av dess funktion i förhållande till bevistemat.⁵⁶

2.2.5 Eliminationsbevis

Eliminationsbevis är ett bevis som undanröjer varje alternativ till bevistemat. Det kan resultera i att bevistemat i målet blir styrkt. Den typen av bevis aktualiseras när det inte finns tillräckligt med positivt stöd för bevistemat. Tillvägagångssättet för att bedöma om ett eliminationsbevis föreligger börjar med uppställande av alternativa hypoteser, finns där endast ett begränsat antal alternativa hypoteser uppkommer frågan i vilken

⁵² Andra exempel på hjälpfakta kan vara förhållande på brottsplatsen eller väderlek.

⁵³ Lainpelto 2012, s. 194 f.

⁵⁴ A.a. s. 105. Ett hjälpfaktum har vid prövningen för bevistemat ingen verkan och har inget självständigt bevisvärde. Vilket visar sig eftersom hjälpfaktum saknar koppling till bevistemat.

⁵⁵ Lindell 1987. s. 31 f.

⁵⁶ A.a. s. 31 ff.

utsträckning dessa kan uteslutas. Går det inte att utesluta någon alternativ hypotes föreligger inget eliminationsbevis. Således är eliminationsbevisning beroende av antalet alternativa hypoteser och bevisvärdet beror på hur många andra alternativa hypoteser som kan uteslutas utöver åklagarens påstådda.⁵⁷

I brottmål kan eliminationsbevisning användas när det inte finns bevis som binder den misstänkta gärningsmannen till brottsplatsen, då utesluter eliminationsbevisning någon annans närvaro på aktuell brottsplats. HD har uttalat i brottmål att bevisningen i skuldfrågan kräver eliminering av varje annan rimlig förklaring till åklagarens gärningspåstående. HD har vidare ogillat åklagares gärningspåstående som den enda rimliga förklaringen till ett händelseförlopp. Det sagda innebär ett högt ställt krav på bevisningen.⁵⁸

2.2.6 Erfarenhetssats

En erfarenhetssats är en bedömningsmetod som används för att granska bevisfakta med tillhörande hjälpfakta. För att dessa fakta ska bevisa förekomsten av ett rättsfaktum krävs en erfarenhetssats från domstolens sida, en s.k. induktion.⁵⁹ Ett exempel med en bromssträcka från en bil som är 80 meter, då har bilens hastighet uppmätts till cirka 100 km/tim. Erfarenhetssatsen är den vetenskapliga ram⁶⁰ som används vid bevisvärdering i domstol, erfarenheten har samlats i rätten. Genom att utföra experiment har man funnit att det behövs 80 meter för en personbil att bromsa in om hastigheten har varit 100 km/tim. Utifrån följande exempel kan erfarenhetssatsen beskrivas som en kunskap om hur två omständigheter är relaterade till varandra. Som i exemplet ovan; bromsspår och hastighet.⁶¹

⁵⁷ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 208 f.

⁵⁸ Nordh 2013, s. 36. Se även NJA 1991 s. 56 och 612. Jfr Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 208 f.

⁵⁹ Axberger m.fl., i JK:s rättssäkerhetsprojekt 2006, s. 65. Jfr även Lindell 1987, s. 214 ff.

⁶⁰ När sakkunnigbevisning finns kompletteras referensramen med de sakkunnigas bedömningar. Se vidare Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 281 ff.

⁶¹ Björkman m.fl. 1997, s. 21 f. Se även Lindell 1987, s. 214

3 Indicier

En central fråga är vart indiciebevisningen passar in bland ovanstående bevisrättsliga begrepp. Svar på frågan är viktigt för domstolens bedömning av indiciebevisning inom ramen för deras bevisvärdering och beviskravet i brottmål.

Begreppet indicier har en stor roll i den bevisrättsliga och allmänna debatten, det missförstås av media genom att de ofta beskriver indicier som svaga bevis. Vad som faktiskt avses med indicier är oklart. Det finns ingen närmare definition av indicier i rättegångsbalken, samtidigt har begreppet varierat över tid samt fått olika definitioner av olika juridiska forskare.⁶² Därför krävs en inblick i hur doktrin definierar begreppet.

I kapitlet ska indiciebegreppet definieras för att sedan undersökas i förhållande till bevisrättens element som beviskrav och bevisvärdering.

3.1 En historisk tillbakablick

Begreppet indicium uppkom under 1800-talet i samband med den legala bevisteorin. Indicier ansågs inte kunna utgöra full bevisning, en negativ begränsande bevisregel tillät inte användningen av indiciebevisning.⁶³ Den snäva definitionen av direkt bevisning uppmärksammades i slutet på 1800-talet och indicierna kom att spela en större roll. År 1871 fälldes en person för mord baserat enbart på indicier. Trots lagens lydelse frångick domstolarna detta och gick sin egen väg.⁶⁴

När Sverige övergav den legala bevisteorin till förmån för den fria bevisprövningen borde indiciebegreppet blivit överflödigt, enligt Dereborg. Trots detta används fortfarande begreppet men har förlorat en allmängiltig definition i en modern svensk rättsordning som tillämpar fri bevisvärdering. Det finns fortfarande kvar en viss skepticism mot indiciebevisning. Brottmål som enbart baseras på indiciebevisning väcker fortfarande debatt och den historiska kopplingen återfinns än idag när nutida diskussioner berör indiciebevisningens definition och bevisvärde.⁶⁵

⁶² Bolding 1989, s. 45.

⁶³ Negativ bevisregel i 1734 års lag, ÄRB 17:30 uttalades: *Der uppenbart och på sannolika skäl grundadt rykte, eller andra bindande omständigheter och liknelser äro mot dem, som tilltales; må ock Domaren värjemålsed åläggga. Men ej må det ske, utan i nödfall, och der sanning ej annars uteletas kan. Går saken å lif; då bör ej till värjemålsed dömas.* Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 25. Ekelöf menar också att uttrycket "i målet finns inga bevis utan bara indicier" har sitt ursprung i den legala bevisteorin. Se även Lindell 2005, s. 403 f.

⁶⁴ Stening 1975, s. 29.

⁶⁵ Dereborg 1990, s. 71.

3.2 En definition

I klassisk bevisrättslig doktrin var alla bevis som inte utgjorde vittnesiakttagelse (direkt observation) eller skriftligt bevis att beteckna som indicier⁶⁶. Exempel på skriftliga bevis är olika former av registrering av brottet, band-, film- eller videoupptagning. Indicier utgjordes av "andra spår" av brottet, spår som pekar mot den misstänkte, även tekniska bevis tillhörde indicierna. Definitionen skapades innan polisväsendet hade möjlighet till de tekniska utredningsmöjligheterna som de har idag, därmed har bevisstruktureringen ovan blivit obsolet.⁶⁷ Det framhålls ibland att ett indicium är ett bevisfaktum med lågt bevisvärde och i andra hänseende alla andra omständigheter med bevisvärde, vilket är direkt felaktigt enligt författare i den juridiska doktrinen.⁶⁸

När det gäller utredningens omfattning i brottmål kan det konstateras att vissa omständigheter är mer centrala än andra. I brottmål finns det en "kärna" som utgörs av gärningsbeskrivningen. Gärningsmannskapet behöver alltid styrkas med bevis. När det gäller omständigheter runt om, exempelvis motiv behöver dessa utredas när målet kräver detta. De fakta eller omständigheter som blir aktuellt för utredningen beror på hur nära "kärnan" de har sitt ursprung, dvs. *direkta* och *indirekta* bevis. Det är åklagaren som bär ansvaret för att analysera omständigheters relevans. Det finns en risk att mer oväsentliga bevis får en för stor betydelse vid skuldprövningen.⁶⁹ Doktrinen är överens om en uppdelning av bevis som direkta och indirekta men motståndare till en sådan indelning finns. För bevisvärderingen är det viktigt att skilja mellan direkta och indirekta bevis.⁷⁰

Direkt bevisning har en omedelbar kausal relation till bevis temat och utgörs av direkta spår som genererats av brottet. Om brottet aldrig inträffat skulle det direkta beviset, exempelvis vittnesobservation, inte ha uppstått. En fråga som kan klarlägga vilken kategori som ett bevis hör till är: Fanns beviset på brottsplatsen? Är svaret ja är det fråga om ett direkt bevis, om det är nej är det fråga om ett indirekt bevis.⁷¹

Ett exempel när direkt bevisning utgör ett bevisfaktum är när en vittnesutsaga utgör all bevis för hela bevis temat. Ett bevisfaktums bevisvärde utgörs av hur starkt samband mellan bevisfaktum och rättsfaktum som finns.⁷²

⁶⁶ Ordet indicier kommer från det latinska ordet indicium som betyder kännetecken, bevis, av index (pekfinger).

⁶⁷ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 16. Ekelöf anser att begreppet indicium har skiftande innebörd och inte särskilt användbar vid en rättslig analys, därmed använder han inte begreppet i sina framställningar, dock förekommer begreppet i äldre delar av Rättegångsserien.

⁶⁸ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 25.

⁶⁹ Diesen 2015, s. 209 f.

⁷⁰ Schelin 2007, s. 45 ff., Diesen 2015, s. 208 ff. Björkman m.fl. 1997, s. 23 ff. Hur Ekelöf gör sin uppdelning angående bevisen kommer redogöras nedan.

⁷¹ Diesen 2015, s. 210 f.

⁷² Schelin 2007, s. 47.

Den vanligaste förekommande definitionen på indicium står i nära relation med begreppet *indirekt bevisning*.⁷³ Indirekt bevisning är sådana omständigheter som inte direkt hänförs till bevis temat, brottet eller brottsplatsen men ändå är relevanta för bedömningen av dessa. Indirekta bevis kan delas upp i två typer av bevis; *indicier* och *hjälpfakta*. Vad som avses med indicier är inte helt klart.⁷⁴ En förklaring är att indicier avser *omständigheter som inte direkt kan hänföras till bevis temat då omständigheten inte är ett direkt spår av brottet, men omständigheten har ändå bevisverkan för eller mot temat*.⁷⁵ Indiciets karaktär framgår bättre av det engelska uttrycket *circumstantial evidence*. Exempel på indirekt bevisning är omständigheter som motiv, hotelser, tillfälle och våldsbänagenhet, modus operandi samt efterföljande handlande, dvs. omständigheter som inte ensamma kan bevisa brott men ändå påverka sannolikheten för bevis temat eller öka bevisvärdet hos direkta bevis. När det gäller den senare beskrivningen har det indirekta beviset funktion som ett *hjälpfaktum*. Den avgörande frågan för distinktionen mellan indicier och hjälpfaktum är vilket faktum omständigheten står i relation till. Om omständigheten står i relation med bevis temat har den karaktären som ett bevisfaktum med självständigt bevisvärde, oavsett bevis typ som direkt eller indirekt. Står den i relation med bevisfaktum har den karaktären av ett hjälpfaktum utan bevisvärde och kan endast användas som tolkningshjälp vid prövningen av ett bevisfaktum. För en omständighet som står i relation med bevis temat, då kan omständigheterna påverka bevisbedömningen. Den bevisningen kan istället avse indicier på gränsen till struktural bevisning.⁷⁶

Indirekta bevis kräver en indelning i bevisrättslig kategori. I vilken kategori beviset ska indelas i är inte klart. Det kan kategoriseras som ett bevisfaktum, vissa författare motsätter sig indelningen och andra författare har sin egen metod för att kategorisera indiciebevisningen.⁷⁷

Lindell anser att en uppdelning av begreppen som bevisfaktum och indicier är överflödigt på grund av indicier inte har någon egen betydelse. Det har sin grund i att indicier härstammar från den legala bevis teorin, RB har inte några rättsverkningar för indiciebevisning. Indicier bör betraktas som ett bevisfaktum, även om de inte har direkt relevans för temat ska alltid

⁷³ Den engelska översättningen av indicier är *circumstantial evidence*. I praktiken är en mindre extensiv definition av indicier, dvs. *circumstantial evidence*, en mer rättvisande definition. Den definitionen gör uppdelning av bevisen som direkta och indirekta bevis. Se Diesen 2015, s. 214. I samband med Diesens diskussion angående indiciebevisning lanserar denne ett nytt begrepp för indicier, dvs. *kringbevisning*. Begreppet är intressant ur ett semantiskt synsätt men kommer inte användas i uppsatsen på grund av Diesens ovilja att använda begreppet själv. Diesen använder främst begreppet indiciebevisning och indirekta bevis.

⁷⁴ Schelin 2007, s. 48. Schelin menar att det är oklart vad som avses med begreppet indicier.

⁷⁵ Björkman m.fl. 1997, s. 25.

⁷⁶ A.a. s. 25. Se även Schelin 2007, s. 48.

⁷⁷ Lindell 1987, s. 31 ff.

bevisvärdering utföras och indelningen har mest praktisk betydelse.⁷⁸ Lainpelto fastslår att det är likgiltigt om ett bevis är att se som direkt eller indirekt, det viktiga är bevisomständighetens relevans för bevis temat. Den uppdelningen som krävs är enbart mellan bevisfakta och hjälpfakta. Antingen utgör en bevisomständighet ett bevisfaktum (som har relation med bevis temat) eller utgör den ett hjälpfaktum som tolkningshjälp vid bevisvärderingen av bevisfakta eller bevis temat.⁷⁹ Praxis har däremot upprätthållit uppdelningen av indicier och bevisfaktum, även direkta och indirekta bevis.⁸⁰

Ekelöf har indelat bevisfakta i sådana som är kausala och *icke-kausala*. Ett icke-kausalt bevisfaktum är ett bevisfaktum som inte direkt har orsakats av bevis temat. I den senaste upplagan av *Rättegång IV* menar författarna att icke-kausalt bevisfaktum är detsamma som indirekt bevisning. De påpekar att indiciebegreppet på grund av sin vaghet och mångtydighet inte är lämpligt för juridisk analys och istället använder sig författarna av Ekelöfs begrepp icke-kausala bevisfakta.⁸¹ Frågan som uppstår är om indicier kan ingå i icke-kausala bevisfakta. Till att börja med var Ekelöf emot en uppdelning av direkt bevisning och indiciebevisning, det hängde samman med den legala bevis teorin. Vilken numera är obsolet. Sammanfattningsvis är Ekelöfs principiella problem som uppstår vid indiciebevisning även ett problem som uppstår vid direkt bevisning. Ekelöf skapade själv en bevisstrukturering med uppdelning av bevisfaktum som kausala och icke-kausala. Han intog en traditionell bevisstrukturering där teknisk bevisning ansågs som direkt bevisning (kausal bevisning).⁸² En orsak till begreppsförvirringen är sammanblandningen av Ekelöfs bevisstrukturering och den traditionella bevisstruktureringen. I modern doktrin är direkt och kausal bevisning samma sak, detsamma gäller indicier och icke-kausala bevisfakta.⁸³

När det föreligger flera icke-kausala (indirekta) omständigheter i förening har det gått att konstruera kombinationer av dessa omständigheter att det tillsammans skapar ett direktverkande bevisstöd av samma typ som ett bevisfaktum. Ekelöf kallar detta för *strukturella bevis*.⁸⁴

⁷⁸ Lindell 2005, s. 361 och 404. Enligt Frände blir de flesta bevisfakta som förekommer under huvudförhandlingen bevismedel, för att det ska vara fråga om ett bevismedel krävs det att det har en existens i tid och rum. Vittnes- och sakkunnigbeviset utgör bevisfakta men inte strukturella bevis. Se Frände 2009, s. 337.

⁷⁹ Lainpelto 2012, s. 153 ff., Se även Lindell 2005, s. 410 f.

⁸⁰ NJA 1991 s. 56, NJA 2003 s. 591, RH 2002:30 samt RH 2002:55. Se vidare i rättsfallsstudien kapitel 6.

⁸¹ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 24 f.

⁸² A.a. s. 25. Jfr även Klami 1990, s. 23 samt Schelin 2007, s. 48. Schelin menar att det är oklart vad som avses med begreppet indicier.

⁸³ Lainpelto 2012, s. 102 f.

⁸⁴ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 215.

3.3 Struktural bevisning

Struktural⁸⁵ bevisning definieras som en *form av indiciebevisning, där olika faktorer vanligen tillsammans har bevisvärde för bevis temat på grund av överensstämmelsen mellan tema och indiciestruktur*.⁸⁶ Det strukturala beviset är en metodkonstruktion inom ramen för den fria bevisvärderingen, den används när det saknas direkta bevis inom ett deltema av bevis temat eller när relevanta omständigheter ligger utanför detta tema.⁸⁷

En indiciestruktur uppstår genom åklagarens bevisbörda. Ibland finns det inte bevisfaktum som direkt bevisar bevis temat. Då krävs det kringomständigheter som bildar ett mönster, bakgrund och sedermera en *struktur* vilket gör bevis temat begripligt och förklarligt, i och med det också antagligt.⁸⁸

Enligt Ekelöf kan strukturala bevis aldrig få ett lika högt bevisvärde som ett kausalt bevisfaktum eftersom den strukturala bevisningen saknar samband mellan beviset och bevis temat och blir mindre tillförlitligt än ett kausalt. Ekelöf anför att det strukturala beviset inte borde användas för att styrka de objektiva gärningsmomenten i ett brottmål utan endast de subjektiva momenten.⁸⁹

Målet för struktural bevisning är liknande för den som används för eliminationsbevis, dvs. utesluta annan förklaring till gärningspåståendet. När bevisfakta saknas med kombinerbara hjälpfakta kopplas omständigheter ihop till ett indiciekomplex vars syfte är att eliminera andra alternativa hypoteser än vad åklagaren påstått, exempelvis avfärdandet av alternativ gärningsman eller uteslutande av annan påstådd effekt. En viktig skillnad är att eliminationsbevisning relateras till situationer av samma företeelser, struktural bevisning relaterar till en "optimal erfarenhetsats". Lindell anför vidare att domaren har en erfarenhetsstruktur där det i första hand ska se om det är möjligt att tolka händelseförloppet på ett annorlunda sätt. Ett annat sätt att se den optimala erfarenhetsatsen är skapandet av ett mönster som bildar meningsfulla helheter. Sammanfattningsvis bör domaren välja den struktur som förklarar flest moment i händelsekedjan.⁹⁰ Det ska noteras att

⁸⁵ Den franske filosofen Ferdinand de Saussure (1857 - 1913) brukar betecknas som strukturalismens fader, se Klami 1990, s 23.

⁸⁶ Ekelöf & Boman 1992, s. 160.

⁸⁷ A.a. s. 160 ff.

⁸⁸ De har då bevisverkan för bevis temat såsom "circumstantial evidence". Se avsnitt 3.4. Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 215. Bevisföring med icke-kausala bevisfaktum kan liknas vid ett pussel där verkligheten uppställs av åklagaren, där bevis temat är den sista biten som ser ut att passa in på olika ställen. Samtidigt framför försvaret en annan tavla och menar att bevis temat passar bättre in där. Det är också svårigheten i sådana indiciemål, att det fattas bitar, speciellt vid rättegång. Pusslet blir aldrig fullständigt.

⁸⁹ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 216 f. Klami 1990, 25 f. Indiciebevisning används dock även för att styrka objektiva gärningsmoment, se NJA 1991 s. 56 och RH 2002:30. Från försvarets sida kan motsatsbevisning i form av struktural bevisning visa sig vara effektiv.

⁹⁰ Lindell 1987, s. 252 f. samt 255 ff.

prövningen av om struktural bevisning kan utesluta alternativa förklaringar sker i slutet på bevisvärderingen som en *kontrollstation*.⁹¹

Det finns tillfälle då struktural bevisning är den enda sortens bevisning att tillgå, för att en dom ska grunda sig på enbart struktural bevisning, krävs det att omständigheterna är så många och sammantagna att den bevisstyrka som uppstår kan utesluta alternativa förklaringar till åklagarens gärningspåstående, exempelvis avfärdande av annan gärningsman.⁹²

3.4 En angloamerikansk definition

Eftersom begreppet indiciebevisning är besläktat med det angloamerikanska uttrycket *circumstantial evidence* är det intressant att behandla den angloamerikanska bevisrätten med särskilt fokus på den begreppsmässiga bestämningen. Indelningen av direkt bevisning och indiciebevisning som förekom i Sverige från 1734 års lag är lik den som används i den angloamerikanska bevisrätten idag. I den angloamerikanska rätten finns det ingen lagreglering som förbjuder indiciebevisning eller på annat sätt begränsar beviset, det är upp till domaren att avgöra om beviset får beaktas av juryn.⁹³

Den angloamerikanska bevisrätten vilar på två straffprocessrättsliga grundprinciper; juryinstitutionen och den kontradiktoriska principen.⁹⁴ Det är noga reglerat vilka bevismedel som får användas, däremot är värderingen av dessa relativt fri. Det hör ihop med principen ovan om kompetensfördelningen mellan domare och jury. Juryn har oinskränkt frihet att bedöma bevisning som läggs fram, det legala inslaget vilar på tillåtlighet⁹⁵ av bevisning. Det är domarens uppgift att kontrollera att inget vilseledande material blir processmaterial som sedan juryn bedömer. Det finns en distinktion mellan rättsfrågan, som domaren ansvarar för, samt sakfrågan som juryn tar ställning till.⁹⁶

Begreppsmässigt motsvarar begreppet rättsfaktum av *dispositive fact* eller *fact in issue* och begreppet bevisstema motsvaras av *theme of proof*. Bevisfakta benämns *evidentiary facts* och dess mål är att bevisa rättsfaktum eller hela bevisstemats existens.⁹⁷ Bevisfaktas form vid rättegången indelas i *testimonial (oral) evidence*, *documentary evidence* och *real evidence*.⁹⁸ Det kan kopplas till vad i svensk rätt kallas för bevismedel, indelning av dessa finns i RB.⁹⁹

⁹¹ A.a. s. 169.

⁹² Schelin 2007, s. 48. Se vidare i kap. 4.

⁹³ Keane 2006, s. 2 ff.

⁹⁴ Adversial process. Se Smith 1995, s. 15 ff.

⁹⁵ Admissability.

⁹⁶ Stening 1975, s. 20. Tillåtligheten prövas av två grundläggande frågor: 1. Är bevisningen relevant samt 2. Är bevisningen föremål för någon av de uppställda exkluderingsreglerna? Se vidare Keane 2006, s. 27 f.

⁹⁷ A.a. s. 7 f.

⁹⁸ A.a. s. 10 ff.

⁹⁹ RB kap. 36-40.

Bevisfaktas relation till bevisstemats är en bedömningsmodell för bevisningen som används i angloamerikansk bevisrätt. Det betyder att en indelning sker baserat på bevisets relation till bevisstemat. Två olika bevis framträder; *direct evidence* och *circumstantial evidence*. Dessa benämns hädanefter som direkt bevisning och indirekt bevisning. Den direkta bevisningen är i direkt relation med den tilltalades handlande oavsett bevisningens form.¹⁰⁰

Indirekt bevisning kan definieras som en omständighet som inte omedelbart ger upplysning om bevisstemat i dess helhet men kan vara av vikt vid prövningen av temat.¹⁰¹ På så sätt kan bevisningen bestå av olika sorters bevisning, både muntlig och skriftlig bevisning. Indirekt bevisning kan därför bestå av ett stort varierande antal bevis.¹⁰² All teknisk bevisning, exempelvis DNA, inordnas under indirekt bevisning. Den sortens bevisning kan varken bekräfta eller dementera bevisstemat i dess helhet. Det finns exempel på indirekta bevis som liknar de svenska; bl.a. motiv, plan och förberedelser, kapacitet, tillfälle samt osanningar för att nämna några.¹⁰³

Den juridiska slutledningsprocessen med anledning av indirekta bevis är en tankeprocess där domaren använder sin slutledningsförmåga för att bedöma sambandet mellan omständigheten och bevisstemat. Styrkan respektive svagheten i slutledningen beror på antalet slutledningar domaren behöver göra samt om det finns andra möjliga och sannolika slutledningar. Oavsett bevisstyp måste domaren alltid värdera i en tvåstegsprocess. En central princip är att endast relevant bevisning ska tillåtas.¹⁰⁴ Först är det bevisningens tillförlitlighet och relevans som ska bedömas och i andra steget bedöms bevisvärdet. I andra steget krävs en uppdelning av direkta och indirekta bevis.¹⁰⁵ I den angloamerikanska rättsordningen är indirekta bevisens värde är omdiskuterat. Enligt vissa meningar kan indirekta bevis aldrig uppnå full sannolikhet eller visshet, andra menar att i vissa fall kan den vara överlägsen direkt bevisning. Det finns ett pragmatiskt synsätt till problemet, vilket är att betrakta all indirekt bevisning som bevis med lågt bevisvärde. Det är ett misstag. Det kan illustreras med det amerikanska rättsfallet *Holland v. United States* där en enig *Supreme Court* år 1954 stadgade att det inte finns någon skillnad mellan direkt och indirekt bevisning. Beviskravet *beyond reasonable doubt* räcker för att ge den tilltalade ett fullgott skydd. Rättsfallet har inte fått hundra procentigt genomslag i de amerikanska delstaterna.¹⁰⁶

¹⁰⁰ Kan benämnas som indiciebevisning också men av pedagogiska skäl används aktuell indelning. Smith 1995, s. 4 f.

¹⁰¹ Keane 2006, s. 13 ff.

¹⁰² A.a. s. 14.

¹⁰³ A.a. s. 14 ff.

¹⁰⁴ Angående relevans se definition av Relevant evidence i United States Federal Rules of Evidence. Art. IV, Relevancy and its limits, Rule 401.

¹⁰⁵ Smith 1995, s. 5 ff. samt 17.

¹⁰⁶ *Holland v. United States* 348 U.S. 121 (1954). Däremot kan det sägas det finns ett uttalande om försiktighet angående tillämpning av indiciebevisning. Se *Commonwealth v. Webster* 59 Mass 5 (Cush.) 295 (1850).

Sammanfattningsvis innebär det att bevisrätten i den angloamerikanska rättsordningen inte automatiskt sammankopplar bevis typer med bevisvärden som görs i svensk rätt. Det skiljer sig även i bedömningssättet när bevis typer prövas. När indirekt bevisning bedöms enligt angloamerikansk bevisrätt utförs det i en tvåstegsprocess. I direkt bevisning behövs bara första steget iakttagas, när det gäller indirekt bevisning blir det en slutledningsprocess som liknar den svenska bevisvärderingsmetoden, hur de skiljer sig kommer presenteras nedan.¹⁰⁷ Det står klart att juryn har stor påverkan hur bevisvärderingen sker och därmed kan skuldfrågan avgöras enbart på indicier. Först ska en helhetsbild tas i anledning av den bevisning som lagts fram vid rättegången, dvs. vilken fakta som är framlagd. Sedan ska en slutsats göras i förhållande till aktuell fakta, slutsatsen måste korrelera med beviskravet *beyond reasonable doubt*. Innan slutsats kan dras i fråga om skuld måste slutsatsen vara rättvis och skälig i förhållande till bevisade fakta. Efter det krävs prövning av de alternativa hypoteser som finns i målet, finns det en rimlig sådan ska den tilltalade frikännas.¹⁰⁸ Särskilt i indiciemål spelar juryinstruktionerna i USA stor roll, prövningen av beviskravet förväntas ske genom prövning och eliminering av friande hypoteser. En friande dom bygger på ett godtagbart tvivel om åklagarens gärningspåstående. Supreme Court fastslog att tvivlet ska vara rationellt underbyggt och ska stödjas av bevis eller brist på bevis. En förnuftig person ska i fråga om det rationella tvivlet tveka om slutsatsen.¹⁰⁹ Fyra grundpelare för det angloamerikanska rättsystemet kan åskådliggöras av det ovan anförda; beviskravet *beyond reasonable doubt*, bevis typer, juryns roll i brottmål samt prövning av alternativa hypoteser.

3.5 Stödbevisning

Stödbevisning är ett modernt begrepp som har börjat användas i praxis och på senare tid i doktrin. Begreppet ska inte förväxlas med indicium även fast de har visst släktskap i den meningen att båda begreppen används för att formulera ett bevisfaktum som endast tillsammans med andra bevisfaktum når upp till beviskravet. Vad som menas med stödbevisning är oklart i teori och praxis. Det kan även avse hjälpfakta, med en viss osäkerhet, exempelvis kan en vittnesiakttagelse ha högre bevisvärde om denne hade god observationsförmåga.¹¹⁰ I praxis används det som ett allmänt stöd för åtalet, i form av direkta vittnen eller DNA, begreppet används också som stöd för målsägandens berättelse. I ett teoretiskt hänseende handlar det om att skilja samverkande bevisfakta från hjälpfakta i bedömningen av målsägandets utsagans bevisvärde.¹¹¹ Tingsrätterna använder begreppet med olika betydelser beroende på om de friar eller fäller den tilltalade. I friande domar talas det om avsaknaden av vittnen, teknisk bevisning och DNA, i

¹⁰⁷ Smith 1995, s. 5 f.

¹⁰⁸ People v. Bretagna 298 N.Y. 323, 325 (1949) och People v. Cleague, 22 N.Y. 363, 367 (1968).

¹⁰⁹ Jackson v. Virginia 443 U.S. 307 (1979).

¹¹⁰ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 25.

¹¹¹ Lainpelto 2012, s. 214 ff.

fällande domar talas det om omständigheter som offersymtom eller berättelse för vittnen i efterhand som talar stödjande för målsägandens berättelse.¹¹² I Katrin Lainpelto¹¹³ avhandling *Stödbevisning i brottmål* kommer hon fram till att svenska domstolar tillämpar begreppet stödbevisning inkonsekvent som visat ovan. Det innebär att en tilltalad kan bli fälld eller friad, beroende på vilken domstol som dömer. Det överensstämmer inte med principerna om likabehandling och förutsebarhet. Lainpelto anser att begreppet innefattar två typer av stöd, vilka förväxlas vid rättstillämpningen. Kontentan blir att begreppet stödbevisning är överflödigt eftersom dess betydelse är oklar i både teori och praktik. Andra juridiska forskare håller med i tveksamheten om stödbevisning är användbart i den juridiska analysen.¹¹⁴

3.6 Sammanfattning

Indicier är omständigheter som inte direkt kan hänföras till bevistemat då omständigheten inte är ett direkt spår av brottet, men omständigheten kan ha viss bevisverkan för eller emot temat. Exempel på omständigheter kan vara motiv, hot, tillfälle eller våldsbenägenhet, modus operandi men även spår som hittats på andra ställen än brottsplatsen. Indicier och hjälpfakta ingår som underbegrepp i indirekta bevis.

Indiciers funktion aktualiseras ofta i samverkan med andra bevis. Indicierna kan även vara självständiga, om indicierna utgör en struktur eller mönster att de tillsammans bilda ett bevisfaktum. Ekelöf kallar dessa indicier för strukturala bevis och anför att begreppet är "en form av indiciebevisning, där de olika faktorerna tillsammans har bevisvärde för bevistemat på grund av överensstämmelse mellan tema och indiciestruktur".¹¹⁵

Diesen håller med i begreppsbestämningen, han menar att i praktiken är en mindre extensiv definition av indicier användbar (*circumstantial evidence*). För bevisvärderingens skull är det viktigt att indiciebevisningen, som inte har en relation till bevistemat, inte övervärderas. Uppdelning av direkta och indirekta bevis som Diesen och Schelin förespråkar är viktigt. Som visat ovan kan indirekta bevis föreligga oavsett brottet. Funktionen av indirekta bevis kan samtidigt utgöras av hjälpfakta om omständigheten påverkar bevisvärdet hos direkta bevis. Vad som redogjorts ovan belyser indiciebevisningens mångtydighet och begreppets olika funktioner.¹¹⁶ I en angloamerikansk synpunkt är indirekta bevis vanligt förekommande, vissa av dessa *circumstantial evidence* är starkare än andra och det är upp till juryn att avgöra bevisvärdet. Det är sakfrågan som juryn ska avgöra, dvs. avgöra om bevisen når upp till *beyond reasonable doubt*. Det förekommer

¹¹² A.a. s. 304.

¹¹³ Jur.dr. och gästlektor i processrätt vid Stockholms universitet. I avhandlingen undersöker hon förekomsten och tillämpningen av begreppet stödbevisning i praxis.

¹¹⁴ Se vidare i aktuell avhandling av Katrin Lainpelto, *Stödbevisning i brottmål* 2012, Jfr även Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 25 f.

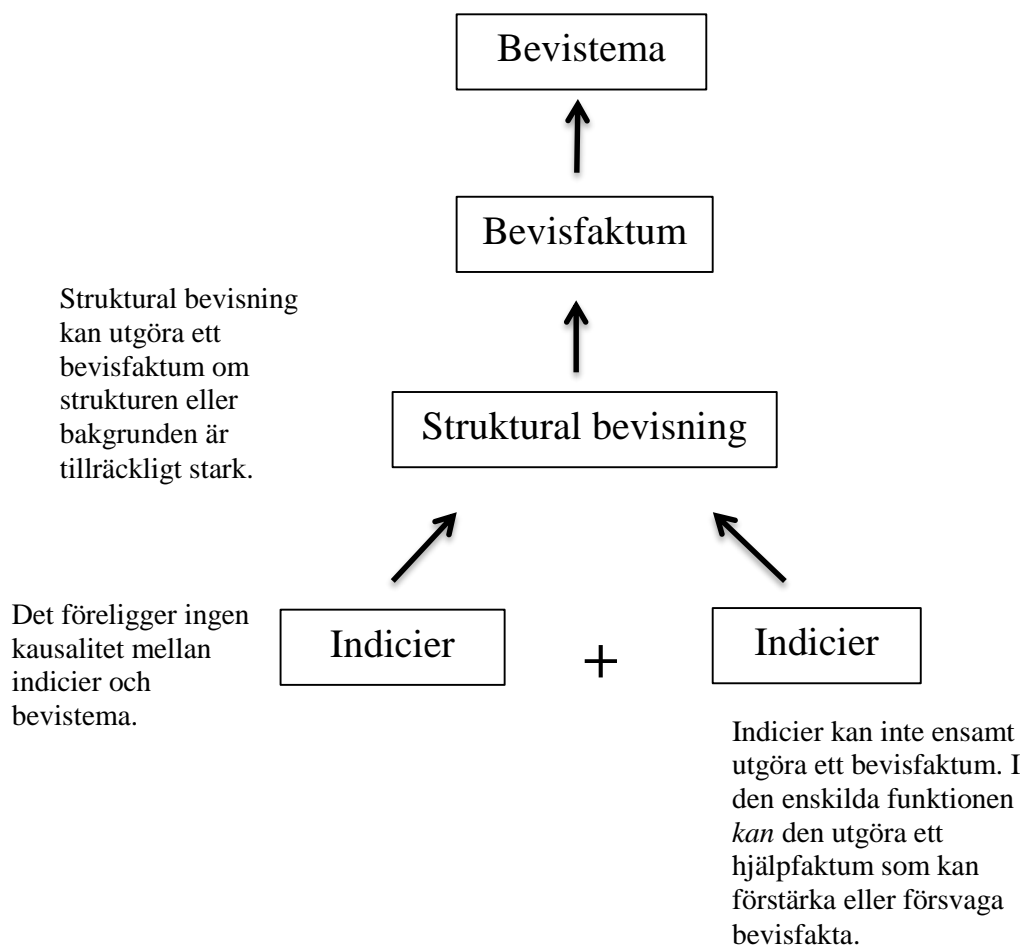
¹¹⁵ Se avsnitt 3.2.

¹¹⁶ Se avsnitt 3.2 och 3.3.

fällande domar enbart baserat på *circumstantial evidence*. Domaren ger juryn instruktioner om att det inte finns någon distinktion mellan direkt och *circumstantial evidence*, baserat på ett avgörande från Supreme Court i USA. Samtidigt ger instruktionen en uppmaning om att iaktta försiktighet vid bevisvärderingen i mål med enbart indiciebevisning.¹¹⁷

Har beviset relevans för bevistemat finns det också en kausalitet mellan dessa och det är *relevansen* som är av vikt när domstolen värderar bevisen, inte huruvida beviset är direkt eller indirekt.¹¹⁸ Är omständigheten irrelevant kan den utgöra hjälpfakta. Enligt Lainpelto räcker det med att skilja mellan bevisfaktum och hjälpfaktum. I praktiken utgör beviset antingen en bevisomständighet, bevisfaktum eller ett hjälpfaktum som utgör tolkningshjälp vid värderingen av bevisfakta. Ett mellanläge behövs inte, enligt Lainpelto, det handlar i huvudsak om en bedömning av relevans avseende en bevisomständighet.¹¹⁹

Flera indicier kan bilda strukturala bevis som kan konstituera ett bevisfaktum.¹²⁰ Det kan illustreras av följande figur:

¹¹⁷ Se avsnitt 3.4.

¹¹⁸ Se avsnitt 3.4.

¹¹⁹ Se avsnitt 3.2 och 3.5. Frågan om Lainpelto's uppdelning reodgörs i kap. 7.

¹²⁰ Se avsnitt 3.3. Se även Björkman m.fl. 1997, s. 32 ff.

4 Beviskrav i förhållande till indiciebevisning

Två centrala beståndsdelar i bevisrätten och straffprocessen handlar om bevisbörda och beviskrav. Bevisbördans fördelning och beviskravets höjd i brottmål utgör garantier för en rättssäker process. I avsnittet ges en allmän beskrivning av bevisbördan och sedermera en fördjupad redogörelse av beviskravet i förhållande till indiciebevisning.

4.1 Bevisbördan i brottmål

Som tidigare nämnts ska ett avgörande grundas på de omständigheterna som framkommit under huvudförhandlingen. Åklagaren har bevisbördan för de omständigheter som ska framföras i en brottmålsrättegång.¹²¹ Syftet med en sådan ordning är att skapa garantier för att ingen oskyldig ska dömas för brott. Rättsstaten accepterar inte felaktiga domar i brottmål, därav riktas det ett strängt krav mot åklagaren.¹²²

Någon rättslig reglering existerar inte av bevisbördan i brottmål fastän åklagarens bevisbörda sedan länge är vedertagen inom svensk straffrätt. Frågan behandlades av processlagsberedningen med motiveringen att allmänna regler om bevisbördans placering skulle vara kontraproduktivt och en fullständig reglering skulle medföra praktiska problem.¹²³

Bevisbördan i brottmål hör ihop med beviskravet, den tilltalades skuld ska vara "ställt utom rimligt tvivel".¹²⁴ Formuleringen hör ihop med den europakonventionsrättsliga principen *oskyldighetspresumtionen*, som innebär att en misstänkt är oskyldig tills motsatsen bevisas. Principen är också starkt förknippad med bevisbördan. Samtidigt får domaren inte ha förutfattade meningar om att den tilltalade är skyldig.¹²⁵

¹²¹ SOU 1938:44 s. 379. På grund av förfarandets allmänna läggning är det åklagaren som ska bevisa samtliga omständigheter för att en tilltalad ska kunna fällas till ansvar. Det finns vissa undantag för exempelvis återopande av ansvarsfrihet för förtal, då har tilltalad bevisbördan, BrB 5 kap. 1 § 2 st. Fitger 2014, s. 35:11 ff.

¹²² Jfr Westberg 1993, s. 878. Det finns de som säger att åklagare och polis gör stora ansträngningar för att få fram fällande domar och att domstolarna också verkar för att fällande domar ska meddelas.

¹²³ SOU 1938:44 s. 379.

¹²⁴ Vid tvivel ska det tala för den tilltalades fördel, uttrycks ofta med en latinsk fras: *in dubio pro reo*. Se Bolding 1989, s. 40 och Nowak 2003, s. 32 f.

¹²⁵ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 150. EKMR art. 6. Se Nowak 2003, s. 33 och 415. Nowak skriver bl.a. att den tilltalades tystnad kan tolkas emot denne på grund av en antagen erfarenhetsats om att oskyldiga vanligen besvarar framställda frågor och enbart skyldiga skulle ha något att vinna på att tiga. Se även Adetoro v. Förenade kungariket, dom 20.4.2010.

4.2 Beviskravet i brottmål

4.2.1 En definition

Ett grundläggande ändamål för brottmålsprocessen är strävan efter att ingen oskyldig ska dömas för brott. För att uppnå detta mål krävs, förutom placering av bevisbördan på åklagare, att det föreligger stark bevisning mot den tilltalade.¹²⁶

En bevisbörderegeln anger endast vem som är skyldig att frambringa bevisning. En beviskravregel stadgar den styrka som bevisningen måste ha för att ett påstått rättsfaktum ska kunna läggas till grund för dom. Om ett påstående inte har nått upp till den styrka beviskravet kräver ska påståendet inte anses bevisat, då ska åtalet ogillas.¹²⁷ Det finns inget lagstöd eller diskussion i förarbetena om beviskravet, praxis och i viss mån doktrin har utvecklat olika begrepp och uttryck för beviskravet.¹²⁸

Beviskravet innefattar frågan om hur stor risk för misstag domstolen är beredd att ta.¹²⁹ Det finns påstående om att det beviskravets styrka varierar beroende på vilken typ av mål det handlar om. Beviskravet skulle därmed vara lägre i mindre allvarliga mål och i högre i allvarligare mål. HD har fastslagit att beviskravet inte får sättas lägre i något mål, inte heller när det föreligger bevissvårigheter eller rekvisit som är svårbedömda.¹³⁰

Det principiellt viktiga rättsfallet NJA 1980 s. 725 stadgade att beviskravet kan formuleras genom att den tilltalades skuld måste vara *ställd bortom rimligt tvivel*¹³¹, inspirerad från det angloamerikanska uttrycket *beyond reasonable doubt*. Begreppet innebär att det inte får föreligga rimligt tvivel, om så är fallet ska åtalet ogillas.¹³²

Beviskravet kan uttryckas genom en *negativ* och *positiv* bestämning. Vid en negativ bestämning är prövningen inriktad på ett förhållande som talar emot åklagarens gärningspåstående. Försvaret kan föra fram en alternativ förklaring som utesluter att brott har begåtts av den tilltalade, domstolen kan även ex-officio pröva sådana förklaringar. Enligt Diesen är det bättre med en negativ definition av beviskravet eftersom det är lättare att tillgodogöra sig en mindre mängd utredning än en större. När inga rimliga förklaringar återstår kan domstolen anse brottet "styrkt". Beviskravet är därmed negativt

¹²⁶ Diesen 2015, s. 137.

¹²⁷ Avser objektiva rekvisit. Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 151. Axberger m.fl. i JK:s rättssäkerhetsprojekt 2006, s. 41.

¹²⁸ Fitger 2014, s. 35:24 f. Axberger m.fl. i JK:s rättssäkerhetsprojekt 2006, s. 41.

¹²⁹ Diesen 2015, s. 137.

¹³⁰ Gregow 1996, s. 509 f. Däremot finns det ett högre eller lägre krav på utredningen (utredningskrav) beroende på brottet samt andra enskilda aspekter. NJA 1990 s. 210, NJA 1982 s. 164 samt NJA 1992 s. 446.

¹³¹ Uttrycks även som *ställt utom rimligt tvivel*.

¹³² Se även NJA 1982 s. 525, NJA 1988 s. 40 samt NJA 1991 s. 83.

formulerat och tar sikte på felmarginalen. Av beviskravet framgår det att kravet är högt ställt och utgår från principen hellre fria än fälla.¹³³

Hur rimligt tvivel definieras är viktigt eftersom bevisvärderingsmetod väljs ofta utifrån hur beviskravet formuleras. Om det hade funnits en metod som gav bättre resultat än andra, då skulle formulering ske utifrån en sådan. När det inte finns någon klar metod att tillämpa måste en uttrycksform definieras hos beviskravet. Eftersom termen *bortom rimligt tvivel* nu anses vara en allmän norm i Sverige och i övriga Europa¹³⁴ är termen ett lämpligt sätt att uttrycka beviskravet i brottmål. Termen används flitigt inom skrivna domskäl och bortom rimligt tvivel används lika ofta som *utom rimligt tvivel*¹³⁵ och den har samma innebörd. Det är lämpligt i fortsättningen av uppsatsen utgå från nyss nämnda formulering.¹³⁶

4.2.2 Vad menas med "utom rimligt tvivel"?

Lord Denning uttryckte sin tolkning i en dom från 1947:

Bevis bortom rimligt tvivel betyder inte bevis bortom varje tvivel. Lagen skulle inte längre utgöra samhällsskydd om den tillät godtyckliga möjligheter att avleda rättvisans gång. Om bevisen mot en person är så starka att vad som talar till hans förmån endast är en långsökt möjlighet, som kan avfärdas med frasen "det är visserligen möjligt, men det är inte minsta troligt" är saken visad bortom varje rimligt tvivel. Men ingenting mindre än just detta är godtagbart.¹³⁷

Lord Denning menade att risken för ett negativt formulerat beviskrav kan medföra en stark fokus på osäkerheten, därmed kan det räcka med att försvaret sår ett frö av tvivel, då skulle det i många fall vara omöjligt att fälla den misstänkte. Vid prövningen ska det finnas en viss felmarginal som är tillåten och att tvivlet ska prövas rationellt.¹³⁸

Vad innebär det att beviskravet är ställt bortom rimligt tvivel? Frågan har diskuterats av Torkel Gregow, Christian Diesen samt Per Ole Tråskman. Det kan delas upp i tre frågor; vad är ett rimligt tvivel, hur högt är beviskravet samt hur ska domstolen avgöra om bevisningen når över det uppställda kravet?¹³⁹

Vad rimligt tvivel betyder kan uttryckas, enligt Gregow, som att det *praktiskt sett ska framstå som uteslutet att den åtalade är oskyldig*. Den reservation som ställs upp innebär att det är uteslutet för en domstol att ta en risk i fråga om bevisvärderingen, beviskravet ska således vara strängt. En

¹³³ Diesen 2015, s. 146 f. Det finns domskäl som innehåller uttrycker "kan hållas för visst", då är beviskravet positivt uttryckt.

¹³⁴ Jfr Europadomstolens dom Ilascu v. Moldavien, nr 48787/99, dom den 8 juli 2004.

¹³⁵ För enkelhetens skull kommer jag använda mig av termen *ställt utom rimligt tvivel*.

¹³⁶ Diesen 2015, s. 147.

¹³⁷ Miller v. Ministry of Pensions, 1947, 2 all ER 372.

¹³⁸ Diesen 2015, s. 219.

¹³⁹ Lambertz i JK:s andra rättssäkerhetsprojekt 2009, s. 85.

följd av ett högt beviskrav är att ett antal "skyldiga" personer går fria, det måste ses i motsats för att undgå att oskyldiga fälls. Intresset för att en oskyldig inte fälls är större; det ska hellre vara tio skyldiga som går fria än att en oskyldig blir dömd. Om domare efter en genomgång av processmaterialet har en tvekan om den tilltalades skuld då bör åtalet ogillas.¹⁴⁰ I praxis har Gregows formulering anammats.¹⁴¹

Diesen uttrycker tvivlets rimlighet på följande sätt: "[...] dels att inte varje tvivel kullkastar åklagarens tes, dvs. att en viss begränsad felmarginal är godtagbar, dels att tvivlet ska vara rationellt, dvs. kunna byggas upp av konkreta omständigheter i målet."¹⁴² Samtidigt ska domstolen skilja mellan objektiva och subjektiva rekvisit, när de subjektiva rekvisiten bedöms ska ett faktiskt lägre beviskrav tillämpas på grund av praktiska bevisvårigheter. Lösningen har dock inte stöd i HD:s praxis.¹⁴³ Om bevisningen ska kunna sägas uppfylla kravet på ställt utom rimligt tvivel måste det, enligt Diesen, ställas upp friande alternativ till åklagarens gärningspåstående som ska elimineras. Diesen har utformat en metod baserat på prövning av alternativa hypoteser, redovisas nedan.¹⁴⁴

Per Ole Träskman hänvisar till att kravet på bevisningen ska vara så stark att det inte längre kvarstår något beaktansvärt tvivel, dvs. när ett rättsfaktum är ställt utom rimligt tvivel. Formuleringen härstammar från Dan Frände som hävdar att tröskeln ger den bästa rättsskyddsgarantin. Eftersom formuleringen tillsammans med domskälen ger en klar bild vad som föranlett den fällande domen.¹⁴⁵ Träskman anser att en mycket stark bevisning är ett av kärnkraven för rättssäkerheten. I vissa bevisvärderingsmetoder anförs det att domaren har en egen inre övertygelse och då skulle det vara fråga om en subjektiv bedömning om huruvida beviskravet är uppnått. En sådan uppfattning är inte förenlig med rättssäkerhetsaspekten. Istället studeras *sannolikhetsbedömningar*. Det leder in på bevisvärderingsmetoder, Träskman hänvisar till Bolding och Stening där den förstnämnde förespråkar en spekulativ fråga om beviskravets styrka genom att fråga sig vilken grad av sannolikhet som borde krävas för fällande dom. Bolding har inte gjort närmare analys av innebörden i sannolikhetsresonemanget.¹⁴⁶ Stening däremot har en modell där han analyserar bevis temat i fallet, bevisning som talar för och emot att temat inte föreligger. Sedermera ger han de olika bevisen hypotetiska bevisvärde i numeriska tal, beroende på vilket värde de olika bevisen har kan det ge två möjliga resultat.¹⁴⁷

¹⁴⁰ Gregow 1996, s. 510 f. samt s. 523.

¹⁴¹ Se kap. 6.

¹⁴² Diesen 2015, s. 170. Ett tvivel ska vara konkret och det är kopplat till utredningskravet, kravet kommer inte redogöras här eftersom ett sådant krav ligger utanför uppsatsens syfte.

¹⁴³ A.a. s. 170.

¹⁴⁴ Diesen 2002, s. 120 ff.

¹⁴⁵ Frände 2003, s. 283 ff.

¹⁴⁶ Bolding 1989, s. 111 f. samt Träskman 2008, s. 504.

¹⁴⁷ Stening 1975, s. 115 ff.

Träskmans egen uppfattning om innebörden av beviskravet ligger nära det Frände har gett uttryck för, nämligen att beviskravet är uppfyllt när det inte finns något beaktansvärt tvivel kvar. Tanken bygger på oskyldighetspresumtionen, dvs. den tilltalade bedöms vara oskyldig när bevisprövningen börjar. Bedömningen av om det inte föreligger något beaktansvärt tvivel ska framgå av domskälen, det ska inte handla om subjektiva åsikter utan om en konklusion baserat på empiriska fakta från processmaterialet. Konklusionen ska vara rationell och konkret, domaren ska övertyga och tillbakavisa möjliga argument som kan tänkas anföras mot konklusionen. Om en läsare analyserar domskälen ska slutsatsen vara säker samt att möjligheten för någon annan konklusion ska vara, ur ett rättssäkerhetsperspektiv, små.¹⁴⁸

4.2.3 Beviskravets nedre gräns

Beviskravets nedre gräns i brottmål är omdiskuterat. Det har förekommit uppmaningar till HD att definiering av beviskravets nedre gräns behöver företas.¹⁴⁹ Avsnittet avser inte att exakt definiera beviskravets nedre gräns utan enbart belysa två mål där HD prövat frågan om bevisning som inte är direkt hänförlig till den åtalade gärningen kan vara tillräcklig för en fällande dom. Domstolen prövar den nedre gränsen för beviskravet, dvs. de lägsta krav som ställs för att beviskravet "ställt utom rimligt tvivel" överhuvudtaget ska kunna uppnås. I målen förekom endast indiciebevisning.

I NJA 1991 s. 56¹⁵⁰ prövade HD omständigheter som innebar att andra händelseförlopp än gärningspåståendet kunde uteslutas. Frågan som förelåg var om dessa negativa omständigheter var tillräckliga för en fällande dom. Den bevisningen som förekom i målet bestod i att utredningen inte utpekade någon annan än den tilltalade och offret hade befunnit sig på den ön där gärningen, som bestod av misshandel och vållande till annans död, hade inträffat. HD ogillade åtalet och fastslog att grunda en fällande dom enbart på den negativa omständigheten att utredningen inte gav utrymme för någon alternativ gärningsman kunde endast i undantagsfall komma i fråga. I regel måste stödbevisning existera som ger klarhet för de väsentliga delarna av händelseförloppet och positivt knyter den tilltalade till brott eller gärningsplats. Avgörandet ställer upp ett krav; för att uppfylla beviskravet krävs det att någon del av bevisningen har ett kausalt förhållande till den åtalade gärningen, dvs. gärningen ska ha orsakat bevisningen eller vice versa, samtidigt utgöra ett spår av denna. HD:s avgörande lämnar dock förbehåll för negativa bevisning och konstaterar att endast sådan bevisning kan i undantagsfall vara tillräcklig för fällande dom.¹⁵¹

¹⁴⁸ Träskman 2008, s. 504 ff.

¹⁴⁹ Dnr. ÅM 2014/8328, överklagan av mål B 2088-14. HD har lämnat prövningstillstånd i ett mål som berör beviskravets nedre gräns, mål B 4003-14.

¹⁵⁰ Analyseras mer utförligt i avsnitt 6.

¹⁵¹ Axberger m.fl. i JK:s rättssäkerhetsprojekt 2006, s. 41 f. Jfr Fitger 2014, s. 35:38 ff.

I NJA 1999 s. 480 prövade HD om enbart strukturala bevis¹⁵² var tillräckligt för fällande dom. Exempel på omständigheter är att den tilltalade är bekant med inblandande personer eller att denne finns inom en krets av möjliga gärningsmän. I målet stod en person åtalad för olaga vapeninnehav för att ha befunnit sig i en bevakningskoja på en MC-klubb där det påträffades två pistoler i en plastpåse. Den tilltalades berättelse är den enda bevisningen som direkt visar vad som ingått i hans uppdrag. Åklagaren har vid sidan av de faktiska omständigheterna visat på en rad olika hjälpfakta som sammanlagt skulle bidra till att konklusionen uppnår ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade har fått i uppdrag att ha tillgång till pistolerna. Åklagaren anförde också att den tilltalade var en s.k. hangaround till MC-klubben. Den aktuella kvällen skulle han upphöjas till en s.k. prospect-medlem, under den tiden var säkerheten rigorös runt klubbens. HD gjorde en intresseavvägning mellan åklagarens anförda omständigheter (som visserligen kan påverka bevisbedömningen) mot den tilltalades bestridande och fann att det inte var *styrkt* att den tilltalade hade haft kännedom om pistolerna. Enligt Nordh kunde ett antal slutsatser från avgörandet utläsas, b.l.a. måste det iaktas stor försiktighet vid slutsatsbedömning när målet enbart består av struktural bevisning. I praxis förekommer det fällande domar, även vid grova brott, med enbart indiciebevisning.¹⁵³

Av HD:s praxis innebär det att bevisningen ska vara kausal i förhållande till gärningen. Det ska inte likställas med att bevisningen måste stå i direkt orsakssamband med gärningen utan indiciebevisning i en beviskedja som kan leda fram till att gärningen kan vara tillräckligt för fällande dom.¹⁵⁴ Gemensamt för dessa rättsfall är prövning av alternativa händelseförlopp. För att en domstol ska kunna stadga att bevisningen ställts utom rimligt tvivel måste friande alternativ till åklagarens gärningspåstående elimineras.¹⁵⁵

4.3 Prövning av alternativa hypoteser

En viktig beståndsdel i beviskravet är uppställandet av alternativa hypoteser.¹⁵⁶ Diesen beskriver prövningens innebörd som "att konkretisera tvivlet och att länka ihop de omständigheter, som talar mot den tilltalades ansvar."¹⁵⁷ Metodiken för prövningen ges genom beviskravet. Prövningen förekommer i slutet av domstolens bedömning av beviskravet som en *kontrollstation*.¹⁵⁸

¹⁵² Se tidigare definition i avsnitt 3.4.

¹⁵³ Axberger m.fl. i JK:s rättssäkerhetsprojekt 2006, s. 41 ff, se även Nordh 2013, s. 28 samt rättsfallet NJA 1991 s. 612.

¹⁵⁴ Fitger 2014, s. 35:40 f. Värt att notera är HD:s prövningstillstånd i ett mål som rör målsägandens fråga om den nedre gränsen för ställt bortom rimligt tvivel, 2015-02-23, mål B 4003-14. Jfr RH 1981:170.

¹⁵⁵ Nordh 2014, s. 27 ff.

¹⁵⁶ En hypotes är ett påstående som kan antas utan att vara verifierat. Det upphör att vara en hypotes när det blir verifierat eller falsifierat. Se Diesen 2015, s. 243.

¹⁵⁷ A.a. s. 242.

¹⁵⁸ A.a. s. 242 ff. De flesta i doktrinen är överens om ett uppställande av hypoteser, se Bolding 1953, s. 336.

När bevisningens totala styrka ska bedömas har domstolen en skyldighet att ställa upp och pröva alternativa hypoteser, dessa hypoteser prövas mot åklagarens gärningspåstående (huvudhypotes). I praktiken ska det efter utredning saknas konkreta omständigheter för friande alternativa förklaringar.¹⁵⁹ Domstolen ska i första hand pröva alternativa hypoteser genom parternas rättshandlingar men ska även utföra prövningen ex officio. Detta har fastslagits genom HD:s praxis.¹⁶⁰

Det finns många olika alternativa hypoteser som kan prövas. En hypotes som är intressant är frågan om en annan gärningsman finns än den utpekade eller om det finns andra motiv än det åklagaren påstått.¹⁶¹ Dessa hypoteser prövas primärt i domstol. Hur en alternativ hypotes prövas i praktiken kan belysas av exemplet mord, där ett vittne har utpekat en person och en följd av detta blir att personen blir åtalad för mord. Om det inte finns, baserat på processmaterialet, någon annan rimlig förklaring än den som åklagaren presenterar räcker det med att domstolen konstaterar detta. Om det finns en möjlighet till en annan mördare måste domstolen överväga och analysera denna möjlighet, det är inte nödvändigt för frikännande dom att känna till och identifiera den alternativa mördaren. Finns det luckor i bevisningen gör det tvivlet på den tilltalade rimligt och den tilltalade frikänns redan på grund av bristerna i bevisningen.¹⁶²

Enligt Diesen är det formuleringen av beviskravet som ger prövningen av alternativa hypoteser dess flexibla funktion. Genom begreppet "rimligt" föreligger det ett relevanskriterium som bedömer rimligheten i vilka alternativ till åklagarens gärningspåstående som kan elimineras. Konkret innebär det ett krav på utredningen som är beroende av vilket mål det handlar om, de allvarligaste och förnekade brotten kräver en fullständig utredning. De målen prövas bortom *allt* rimligt tvivel.¹⁶³ För att en alternativ förklaring ska godtas som friande krävs det att förklaringen framstår som rimlig med hänsyn till omständigheterna i målet samt att den har stöd av något faktum i utredningen (processmaterialet). För indiciebevisnings fall innebär det att dessa konkreta omständigheter ska förenas med alternativa hypoteser och på så sätt skapa rimligt tvivel. Hur alternativa hypoteser ska värderas är en teoretisk fråga som har sitt svar när hypotesen är verifierad eller falsifierad. Som kommer redovisas nedan går bevisvärdering i brottmål ut på att eliminera samtliga relevanta hypoteser, speciellt i grova våldsbrott

¹⁵⁹ Schelin 2007, s. 60 samt Diesen 2000, s. 304 ff.

¹⁶⁰ NJA 1980 s. 725, NJA 1991 s. 56 samt NJA 1982 s. 164. Notera att proceduren med pröva hållfastheten i gärningspåståendet görs normalt under överläggning till dom. Hypoteserna måste dock framkomma under rättegången för att prövas, i enlighet med koncentrationsprincipen.

¹⁶¹ Brukar också definieras som alternativa gärningsmän, begreppet kommer närmare belysas i rättsfallsstudien, kapitel 6. Andra hypoteser som kan bli aktuella är att utsagan har orsakats av händelsen, att det är frågan om en falsk utsaga, eventuella influenser eller om eventuella skadorna har uppkommit på annat sätt än genom gärningen. Schelin 2007, s. 63 ff.

¹⁶² Lambertz i JK:s andra rättssäkerhetsprojekt 2009, s. 73 f.

¹⁶³ Diesen 2015, s. 242.

och indiciemål.¹⁶⁴ Bevisvärdering av alternativa hypoteser utgår från att domstolen bedömer:

- vilka alternativa förklaringsmöjligheter som är relevanta,
- om förklaringsmöjligheterna kan elimineras och
- om de kvarstående alternativen ger upphov till rimligt tvivel.¹⁶⁵

Vid en friande dom föreligger det en alternativ förklaring som är så rimlig att den inte kan uteslutas.¹⁶⁶

4.4 Beviskravet i förhållande till indiciebevisning

För att bedöma hur beviskravet förhåller sig till struktural bevisning krävs en uppdelning i objektiva och subjektiva gärningsmoment. Från en första anblick kan det förefalla besynnerligt att fälla en tilltalad baserat på strukturala bevis. Ekelöf ansåg att enbart strukturala bevis inte kan uppfylla beviskraven i de objektiva gärningsmomenten, däremot kan det uppfyllas i de subjektiva gärningsmomenten. Diesen och Nordh anser att utgångspunkten är att strukturala bevis inte kan uppnå beviskravet i fråga om objektiva gärningsmoment men i vissa undantagsfall kan strukturala bevis räcka för att uppfylla ett rekvisit eller gärningsmannaskap. Det kräver dock att strukturen som bildas är en komplex och unik sammanhållning i relation med gärningspåståendet, dvs. bevisemat.¹⁶⁷

När det gäller den omdiskuterade frågan om strukturala bevis kan styrka objektiva gärningsmoment, finns svaret i praxis.¹⁶⁸ Det finns exempel på fällande dom i ett mål som handlade om mord, där det starkaste beviset som förelåg var motiv. Det förelåg endast indirekta bevis, det krävdes dock flera sådana omständigheter med högt bevisvärde för fällande dom. I praktiken innebär det att den tilltalade ska ha funnits i närheten av brottsplatsen, att denne har haft möjligheten att utföra gärningen samt uteslutning av alternativ gärningsman. Kraven ovan har anförts som s.k. *minimikrav*.¹⁶⁹ Det finns en svårighet att fastställa vilken avsikt eller insikt som finns hos en person vid ett gärningstillfälle. De subjektiva gärningsmomenten i brottmål styrks ofta av struktural bevisning, då det ofta är den enda bevisning som finns tillgänglig.¹⁷⁰

Diesen har utgångspunkten att beviskravet "ställt utom rimligt tvivel" gäller samtliga objektiva rekvisit för brottet. Framkommer rimligt tvivel

¹⁶⁴ A.a. s. 248 ff.

¹⁶⁵ A.a. s. 258.

¹⁶⁶ Se rättsfallsstudien i kap. 6.

¹⁶⁷ Björkman m.fl. 1997, s. 30 samt Nordh 2013, s. 27 ff.

¹⁶⁸ Svea hovrätts dom den 16 februari 2009 i mål nr B 8390-08. Se kap 6.

¹⁶⁹ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 216 f., Nordh 2013 s. 27 ff. samt Jfr NJA 1991 s. 56 och RH 2002:30. Se vidare i rättsfallsstudien kap. 6.

¹⁷⁰ A.a. s. 217 f. Jfr även Nordh 2013, s. 28 f.

beträffande något av dessa rekvisit faller åtalet. Från principen finns där undantag, dock inte i fråga om handlingsrekvisit och gärningsmannaskap. När det gäller effektrekvisit finns det ofta enbart indirekta bevis att tillgå, i dessa fall förespråkar Diesen en bevislättnad.¹⁷¹

Slutsatsen av det ovan anförda borde vara att bevistyperna direkt och indirekt bevisning inte står i motsatsförhållande till varandra. Baserat på den funktion av indiciebevisningen som föreligger ovan bör den betraktas i förhållande av det statiska beviskravet. I en rättsordning som tillämpar fri bevisvärdering kan en person dömas för brott även på grundval av enbart struktural bevisning under förutsättning att den tilltalades skuld är ställd utom rimligt tvivel. Den sammanlagda bevisstyrkan måste alltid vara densamma.¹⁷²

Ett exempel med ett "styckmordsmål" belyser svårigheterna med att uppnå beviskravet i indiciemål. I åklagarens gärningspåstående beskriver denna hur offret har dött genom uppsåtligt dödande (alternativt vållande), frågan är om styckningen föregåtts av en naturlig död, olyckshändelse eller självmord. Om den naturliga döden kan uteslutas genom ett antal förklaringar existerar ett eliminationsbevis för att offret bragts om livet. Om det föreligger utredningssvårigheter med anledning av att kroppen inte har påträffats är styckningen ett *strukturellt bevis* för dödandet. En styckning utgör ett sådant bevis eftersom det inte är i direkt relation med bevistemat vilket är mord. Det finns en erfarenhetsats som stadgar att styckning rationellt sett är förknippat med ett dödande av personen dessförinnan. För bevisvärderingens skull måste det finnas ett samband mellan offret och den misstänkte, det är inte givet att den som dödat offret också styckar denne. Fanns det en relation mellan dem? Sambandet stärks samtidigt om det fanns sadistiska beteenden, styckningen hade sexuell karaktär samt styckningssättet. Dessa omständigheter kan stärka strukturala bevisets värde.¹⁷³

En bevisstruktur avseende ett indicium för mord framträder i och med domstolens bedömning steg för steg i frågan om dödandet innan styckningen. För att nå en status av ett eliminationsbevis krävs en struktur som är så komplex att, med hänsyn till alla relevanta faktorer och osäkerhetsfaktorer, den framstår som oförenlig med alternativa förklaringar.¹⁷⁴ Skillnaden i detta fall är att det fortfarande finns alternativa gärningsmän och andra kausalsamband som inte är utredda. Om det finns tillräckligt graverande omständigheter samtidigt som de bedöms i ett samband kan de få alla andra möjligheter att framstå som långsökta. Förekomsten av ett eliminationsbevis medför att bevistemat i ett mål blir bevisat. Funktionen är alltså densamma som ett bevisfaktum.¹⁷⁵

¹⁷¹ Diesen 2015, s. 154 ff. Uppmaningen har inte fått genomslag i praxis.

¹⁷² Lainpelto 2012, s. 140 f.

¹⁷³ Björkman m.fl. 1997, s. 30 ff.

¹⁷⁴ Keane 2006, s. 10 ff.

¹⁷⁵ A.a. s. 10 ff. Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 208 ff.

Resonemanget ovan visar att en person kan dömas för mord även om en kropp inte hittats, mordplats inte lyckats visas eller tidpunkt för mordet bestämmas.¹⁷⁶

Det finns andra bedömningsgrunder som domstolen måste ta hänsyn till när de utför sin bevisvärdering men också olika metoder för hur bevisvärderingen ska ske, detta ska redogöras för nedan. I rättsfallsstudien kommer en utredning företas av vilken formulering domstolen använder när de bedömer om struktural bevisning kan uppnå beviskravet.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Björkman m.fl. 1997, s. 31.

¹⁷⁷ Se kap. 5 och 6.

5 Fri bevisvärdering i förhållande till indiciebevisning

Kapitlet avser att ge en bakgrund till den fria bevisvärderingen i Sverige samtidigt ge exempel på bevisvärderingsmetoder som kan lämpa sig i bedömningen av indiciebevisning.

5.1 En modern bevisrätt - från legal bevisteori till fri bevisvärdering

Principen om fri bevisprövning¹⁷⁸ är fundamental i vårt rättssystem. Rättegångsförfarandet i allmän domstol är uppbyggt kring principen.¹⁷⁹ Principen infördes i Sverige i samband med den nya Rättegångsbalken som trädde i kraft 1948. Principen kommer till uttryck i 35 kap. 1 § 1 st. RB, bestämmelsen har följande lydelse:

"Rätten skall efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat."¹⁸⁰

I bestämmelsen slås det fast att bevisprövningen är fri, prövningen avser dock endast sakfrågorna i målet.¹⁸¹ Innebörden av principen är att bevisprövningen i domstol inte ska vara bunden av några legala bestämmelser. Principens motsats finns i den legala bevisteorin, vilket innebär att regler styr vilken bevisning som får beaktas i domstol och även vilken verkan dessa bevistyper ska ha.¹⁸²

En konsekvens av principen om fri bevisprövning är domarens valmöjlighet att beakta varje omständighet som kan tänkas påverka bedömningen av sakfrågorna. Det innebär att någon begränsning inte existerar för bevisningsmöjligheterna med hänsyn till upplysningskällans beskaffenhet. En annan konsekvens av den fria bevisprövningen är domarens fria bedömning av bevisens styrka. Detta kombineras med principerna om att förfarandet ska kännetecknas av muntlighet, omedelbarhet och koncentration.¹⁸³

¹⁷⁸ I begreppet ingår det principerna om fri bevisföring och fri bevisvärdering.

¹⁷⁹ SOU 2001:103, *En modernare rättegång*, s. 80. Se även Processkommissionens betänkande SOU 1926:82 s. 377 f.

¹⁸⁰ 35 kap. 1 § 1 st. RB.

¹⁸¹ Lindell 1987 s. 96 ff. samt jfr Bolding 1951, s. 25 ff.

¹⁸² Axberger m.fl. i JK:s rättssäkerhetsprojekt 2006, s. 39. Jfr rättsordningen i USA, se avsnitt 3.4.

¹⁸³ Fitger 2014, s. 35:3.

5.2 Fri bevisföring

Principen om fri bevisföring innebär att det, som huvudregel, inte finns någon begränsning av vilka bevismedel som domstolen får beakta vid sin prövning. Den bevisning som får läggas fram bestäms av parterna, i mål som handlar om brottmål är det åklagaren som primärt ansvarig för bevisföringen.¹⁸⁴

Det finns ett fåtal begränsningar i principen, exempelvis omedelbarhetsprincipen som innebär att ett avgörande endast får grundas på bevisning och processmaterial som förekommer vid huvudförhandlingen.¹⁸⁵ En konsekvens härav är ett förbud för domare att använda sin privata kunskap, det finns däremot ett undantag om notorisk fakta.¹⁸⁶

Om ett bevis har åtkommit eller upptagits genom ett olagligt eller rättsstridigt sätt behöver det inte betyda att beviset inte får användas i en rättegång och ges högt bevisvärde. Det krävs en intresseavvägning i situationer där bevisen har åtkommit på okonventionella sätt.¹⁸⁷ Enligt Europakonventionens praxis finns det ett indirekt bevisvärderingsförbud som innebär att viss bevisning inte får utgöra den huvudsakliga bevisningen. Det gäller främst i sådana fall där erkännandet utgör enda beviset och andra bevis har framkommit genom tvång eller olovligt avlyssnade samtal. Om en sådan situation föreligger är rättegången inte längre rättvis enligt Europakonventionens regler.¹⁸⁸

5.3 Fri bevisvärdering

Principen om fri bevisvärdering innebär att domstolen inte är bunden av några lagregler avseende vilken betydelse som ska tillmätas olika bevis. Domaren skapar sig en uppfattning av betydelsen av de bevis som lagts fram i målet. Syftet med principen är att garantera en god bevisvärdering i varje enskilt fall, vilket leder till materiellt riktiga domar.¹⁸⁹

I 35 kap. 1 § 1 st. RB står det inget om hur bevisningen ska värderas, det står endast att bevisvärderingen ska omfatta allt som förekommit i målet.

¹⁸⁴ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 26 f.

¹⁸⁵ A.a. s. 34 f. Processmaterial som inte direkt utgör direkt bevisföring, exempelvis om en tilltalad förhåller sig passiv trots att denne har förlagts att företa en viss processhandling, jfr 35 kap. 4 § RB. Om en tilltalad undviker att besvara en omständighet som denne måste känna till, då utgör situationen ett bevisfaktum för att åklagaren har att visa att sakförhållandet föreligger. Se Nowak 2003, s. 411 ff.

¹⁸⁶ Fitger 2014, s. 35:26b. Stadgas i 35:2 RB: Notorisk fakta är omständigheter som är allmänt veterliga, exempelvis årstidernas förändring, växling mellan natt och dag. Sådana omständigheter behövs det inte föras bevisning om.

¹⁸⁷ Fitger 2014, s. 35:28 f.

¹⁸⁸ EKMR art. 6 samt Harutyunyan v. Armenien, nr. 22978/08, Jfr Danelius 2007, s. 651 samt Heuman 1999, s. 229.

¹⁸⁹ SOU 1926:82 s. 26, jfr Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 160 ff. Se även NJA 1943 s. 444.

Faktum är att det saknas regler om *hur* bevisvärderingen ska göras. Motiven är kortfattade men det går att utläsa lagstiftarens övergripande mål med principen.¹⁹⁰ Motiven ger sammanfattningsvis följande riktlinjer för ramarna vid bevisvärderingen:

- Domaren får inte grunda sitt avgörande på godtycke, intuition eller subjektiva uppfattningar.
- Avgörandet får inte grundas på totalintrycket av materialet, varje enskilt bevis måste penetreras utifrån domarens eget skön.
- Bevisvärderingen ska utföras objektivt, domarens domskäl ska kunna godtas av förståndiga personer.
- Bevisvärderingen ska utföras utifrån allmänna erfarenhetssatser och slutledningsregler.
- Om det är frågan om erfarenheter som ligger utanför domarens kompetens, bör sakkunskap anlitas.
- Domaren ska redovisa sina övervägande i domskälen. En viktig beståndsdel för materiellt riktiga domar och principen om fri bevisvärdering.¹⁹¹

Den bevisvärdering som utförs är en övergripande analys och bedömning av den utredning som finns tillgänglig för rätten. Bevisvärderingen är en mental process som har en särställning från den rättskipande verksamheten i övrigt. Ordet samvetsgrann, i den nu behandlade lagregeln vittnar om att en "felaktig" bevisvärdering inte kan anses utgöra ett rättegångsfel eller grund för resning. Bevisvärderingen kan ses utifrån två perspektiv, det första är ett systematiskt perspektiv där ämnet är en del av straffprocessen. Det andra är ett teoretiskt perspektiv där bevisvärderingen är beroende av flertalet andra hjälpvetenskaper som filosofi och beteendevetenskap, exempelvis psykologi. Det kan uppstå praktiska problem i diskrepansen mellan juridik och dessa hjälpvetenskaper.¹⁹² Med dessa problem som bakgrund har juridisk doktrin utvecklat metoder som bör användas för bevisvärdering. Vilka metoder som ska användas har föregåtts av intensiv diskussion i doktrinen, främst har det handlat om tillämpningen av antingen bevisstemametoden eller bevisvärdemetoden. Nedan kommer olika bevisvärderingsmetoder utredas.¹⁹³

5.3.1 Bevisvärderingsmetoder

Det har gjorts många försök att bestämma en bevisvärderingsmetod som kan användas vid överläggning. I modern tid började diskussionen i Sverige om bevisvärderingsmetoder år 1948 med Per Olof Ekelöfs teorier om bevisvärdemetoden. Några år senare lade Per Olof Bolding fram sin avhandling rörande bevisstemametoden. I början på 1990-talet introducerades hypotesmetoden av Christian Diesen, vilket är den mest

¹⁹⁰ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 160 f.

¹⁹¹ SOU 1926:32, s. 255; SOU 1938:44, s. 377 f., Se även 30 kap. 5 § 1 st. RB och NJA 1943 s. 445 II, Lindell 2005, s. 398.

¹⁹² Fitger 2014, s. 35:30a f. Se även avsnitt

¹⁹³ Bolding 1989, s. 75.

framträdande av metoder i den svenska bevisteoretiska debatten.¹⁹⁴ Nämnda metoder bygger i stora delar på ett sannolikhetsbegrepp.¹⁹⁵ Metoderna kommer belysas nedan.

Vid svenska domstolar används alltid någon form av metod när domstolen värderar bevis. Att avgöra det på magkänsla eller genom att syna den tilltalades beteende vid en rättegång och låta det ligga till grund för dom kan knappast vara förenligt med rättssäkerheten. En bevisvärdering måste bygga på något mer rationellt som är beprövat i naturvetenskapen och en strukturerad i analysprövning av varje enskilt bevis. Det finns tillfällen där oskyldiga blir dömda och en bevisvärderingsmetod bygger på att undvika sådana subjektiva misstag. Sedan dess har det inte skapats någon enkel och säker metod för bevisvärdering i brottmål, däremot finns det idéer och teorier om hur en sådan metod bör se ut.¹⁹⁶

Oavsett vilken metod som förekommer vid domstolarna finns det tre utgångspunkter, utöver motiven, som måste iakttas:

- värdering av enskilda bevis,
- sammanvägning av enskilda bevis för och emot bevistemat och
- bedömning om det sammanvägda värdet är tillräckligt för att bevistemat ska vara bevisat.¹⁹⁷

Hur domstolen ska komma fram till ett resultat av bevisens styrka är beroende av vilken metod som används.¹⁹⁸

Det har bildats en teoribildning kring bevisvärdering. Det gäller skilja mellan *deskriptiva* analyser¹⁹⁹, dvs. modeller som visar hur domaren gör sin bevisvärdering och *normativa* teorier, en teori som försöker utveckla metoder som visar domstolen hur en bevisvärdering bör gå till. Hypotesmetoden är en sådan normativ teori. Det finns ett annat synsätt som innebär att fokus ligger på antingen delarna eller helheten; *atomistiska* respektive *holistiska* metoder. Med atomistisk innebär att bevisbedömaren ska analysera delarna före helheten, dvs. bevis för bevis, rekvisit för rekvisit. Därefter tar man beslut i skuldfrågan. Holistisk utgår från helhetsbilden av åklagarens gärningspåstående, synsättet är vad Ekelöf och

¹⁹⁴ Per Olof Ekelöf, *Kompendium över civilprocessen II*, 1948. Per Olof Bolding, *Bevisbördan och den juridiska tekniken*, 1951.

¹⁹⁵ Axberger m.fl. i JK:s rättsäkerhetsprojekt 2006, s. 66. Sannolikhetsbegreppet är flitigt diskuterat i doktrinen. Den sannolikhet som uppsatsen ska bedöma hänför sig till nämnda frekvensteorier. Sannolikheten säger inget om hur det förhåller sig i verkligheten, utan sannolikheten uttrycker hur ofta det förhåller sig vid ett stort antal upprepningar, som jämförs med den aktuella situationen. Begreppet ger ett värde för hur stor risk för felaktiga domar som accepteras.

¹⁹⁶ Diesen 2015, s. 30 f. Om oskyldigt dömda personer se vidare i Axberger m.fl. i JK:s rättsäkerhetsprojekt 2006.

¹⁹⁷ A.a. s. 55 f.

¹⁹⁸ A.a. s. 55 f.

¹⁹⁹ Metoderna tar ofta sin utgångspunkt i psykologi och andra beteendevetenskaper och försöker förklara hur domaren utför bevisvärderingen. Metoderna brukar också kalla för kognitiva, en sådan är den s.k. berättelsemodellen. Se Nordh 2013, s. 60.

andra i den skandinaviska doktrinen stred emot. Atomistiskt synsätt har varit det dominerande synsättet i svenska domstolar, främst på grund av att motiven indirekt förespråkar ett sådant synsätt.²⁰⁰

5.3.1.1 Bevisvärdeметoden

Metoden är en frekvensteori.²⁰¹ Efter andra världskriget fanns det en förhoppning hos rättsvetarna att göra bevisvärderingen mer vetenskaplig med hjälp från vetenskaper som matematik, psykologi och logik. Inom den nordiska rättsvetenskapen handlade det om att använda sig av en sannolikhetskalkyl. Två olika skolbildningar uppkom och stod i konflikt med varandra, *bevisvärdeметoden* och *bevistemamетoden*.²⁰²

Relationen mellan bevistema och bevisfaktum ska bestämmas med ett *kausalförhållande*. Bevisvärdeметoden frågar sig med vilken sannolikhet ett bevisfaktum har *orsakats* av bevistemat. Exempelvis om vittnets berättelse återger den verkliga händelsen eller om vittnet kan ha misstagit sig.²⁰³ Metoden förutsätter att det finns ett orsakssamband mellan bevistemat och beviset. Vid struktural bevisning eller indiciebevisning blir det påtagligt eftersom det inte finns något kausalt förhållande mellan omständighet och temat.²⁰⁴ Ekelöf konstaterar att värdeметoden inte är tillämplig på strukturala bevis där faktorer tillsammans har bevisvärde för bevistemat på grund av bristen i överensstämmelsen mellan tema och indiciestruktur. När det enbart föreligger strukturala bevis ska bevistemamетoden tillämpas, enligt Ekelöf.²⁰⁵

Bevisvärdeметoden tar sin utgångspunkt i det induktiva²⁰⁶ *sannolikhetsbegreppet*, som innebär att sannolikheten ska uttrycka just säkerheten eller osäkerheten i en slutsats av en händelse vid specifika omständigheter som föreligger i det enskilda fallet. Domaren försöker utreda vilka omständigheter som föreligger och om existensen av dessa ger oss skäl att tro på sannolikheten för ett visst skeende. Sannolikheten utgår i från empiriska slutledningar om hur fakta förhåller sig till vad som faktiskt har inträffat. För värdeметодens del innebär sannolikheten styrkan i sambandet.²⁰⁷

²⁰⁰ Diesen 2015, s. 30 f. Jfr SOU 1938:44 s. 378. Se även Lainpelto 2012, s. 133 ff.

²⁰¹ Frekvensteorier försöker räkna ut sannolikheten för en inträffad händelse (matematik), se Diesen 2015, s. 30. Ekelöf var inspirerad av 1700-talsfilosofen Bernoulli.

²⁰² A.a. s. 36. samt Lindell 1987, s. 160.

²⁰³ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 170. Lindell 1987, s. 137 ff. Se även avsnitt 3 om indiciebegreppet i fråga om icke-kausala bevis.

²⁰⁴ Fitger 2014, s. 35:5 f. Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 159 f.

²⁰⁵ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 170.

²⁰⁶ Induktivt betyder att bedömare utgår ifrån de faktiska omständigheterna i en viss händelse, sen bedömer denne sannolikheten för händelsen.

²⁰⁷ Diesen 2015, s. 37 f. samt Lindell 1987, s. 142 ff.

5.3.1.2 Bevistemametoden

Bevistemametoden är en frekvensteori som utvecklades av Per Olof Bolding²⁰⁸ med inspiration från den irländske matematikern George Boole. Metoden går ut på att fastställa bevisvärdet med hur sannolikt bevistemat förelegat givet föreliggande bevisfaktum, exempelvis hur sannolikt det är att A dödat B eftersom vittnet C sägs ha iakttagit händelsen. Sannolikheten för bevistemats existens bedöms baserat på den bevisning som presenterats i målet. Bevisningen bedöms därefter för och emot temat.²⁰⁹ Bevisvärdemetoden avviker från bevistemametoden genom att:

- kausalitet bedöms i omvänd ordning,
- ursprungssannolikheten tillmäts ingen betydelse och
- den kvarstående osäkerheten inte ställs i relation med säkerheten.²¹⁰

Vid en allmän juridisk bevisvärdering finns det inte empiriska undersökningar tillgängliga för bevissituationer som ska bedömas, exempelvis hur sannolikt det är att en händelse har inträffat på grund av ett vittne som sett händelsen. Bevistemametoden utgår ifrån en sannolikhetsbedömning med fiktiva erfarenhetssatser som utgångspunkt om hur vanligt förekommande bevistemat kan tänkas vara utifrån ett visst antal fiktiva situationer som är liknande aktuellt bevistema. Resultatet i ett brottmål kan bli ett klassiskt "vågskålstänkande", de framlagda bevisen läggs i skålen som sedan får korrelera för eller emot bevistemats existens. Beviskravet styr om vågskålen väger över åt ena eller andra sidan. Bevistemametoden kan skapa höga bevisvärden utan att det frambringats någon bevisning eller möjligen svag bevisning från den ena parten. Särskilt problematiskt blir det om ett blankt förnekande föreligger samt om motbevisning saknas. Det resulterar ofta i tillräcklig tyngd för fällande dom.²¹¹ Att använda bevistemametoden i brottmål är förkastligt enligt Diesen. Anledningen till det är att en bevisvärdering inte kan ses som en avvägning mellan parternas bevis, en vågskål, eftersom åklagaren alltid vinner om försvaret inte presenterar motbevisning.²¹² Lindell anser att bevistemametoden inte är särskilt lämpad för brottmål eftersom metoden relaterar bevisvärde till absolut visshet vilket inte kan anses rättssäkert.²¹³

5.3.1.3 Hypotesmetoden

Hypotesmetoden är den metod som är yngst av de redovisade metoderna denna uppkom under 1990-talet. Dess ursprung härrör främst från publikationer av och med Diesen. I sin tur har Diesen tagit inspiration från

²⁰⁸ Även Torstein Eckhoff och Bengt Lindell. Metoden fick även visst återuppvaknande med Bengt Lindells avhandling "Sakfrågor och rättsfrågor" 1987. Metoden baseras på Bayes teorem.

²⁰⁹ Diesen 2015, s. 36 f.

²¹⁰ Bolding 1989 s. 75 ff. Se även Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 170 f.

²¹¹ Fitger 2014, s. 35:3 ff. samt Lindell 1987, s. 145.

²¹² Diesen 2015, s. 39.

²¹³ Lindell 1987, s. 358 f.

Jonathan L Cohens induktiva metod.²¹⁴ Principen omfattar inte samma typ av sannolikhetskalkyler som de två ovan beskrivna metoderna. Det sannolikhetsbegrepp som används i metoden utgår från ett semantiskt uttryck för sannolikhet. Sannolikheten för en händelse föreligger om det är ställt utom rimligt tvivel att händelsen har inträffat. Metoden står alltså i nära samband med beviskravet. Det finns två värden enligt metoden. Den bygger på en hypotes om ett samband mellan de omständigheter som föreligger i målet och åklagarens gärningspåstående. För att pröva sannolikheten hos hypotesen, om rimligt tvivel föreligger, ska en prövning utföras gentemot samtliga relevanta omständigheter i målet.²¹⁵

Hypotesmetoden tillhör de normativa teorierna men är även en atomistisk metod.²¹⁶ Enligt Diesen är metoden ingen nyhet eller innovation utan ett uttryck för den struktur som har skapats genom HD:s praxis, främst inom brottmål med bevisvärderingsproblem. Den bygger i sin tur på ett angloamerikanskt synsätt att behandla beviskravet "ställt utom rimligt tvivel", främst i den mån domare i USA och England ger instruktioner till juryn inför överläggningen som innehåller en tydlig koppling till nu aktuell hypotesmetod.²¹⁷

Bevisvärdering enligt metoden utgår från falsifiering av alternativa hypoteser.²¹⁸ Med de omständigheter som finns i målet ska domstolen ex officio ställa upp tänkbara förklaringar som en motpol till åklagarens gärningsbeskrivning. Om en sådan förklaring kan konkretiseras kan också dess rimlighet prövas. När den konkreta alternativa förklaringen inte kan uteslutas av domstolen på grund av rimligheten ska den tilltalade frias, brottet är inte styrkt "utom rimligt tvivel". Att utesluta andra förklaringar till ett gärningspåstående är en fastslagen princip inom svensk brottmålsprocess, både genom praxis och doktrin. Vad som saknas är ett prejudikat som fastslår hur långtgående prövningen ska vara.²¹⁹

De förutsättningar som krävs för en tillämpning av hypotesmetoden är att åklagaren har uppfyllt sin utredningsbörda, dvs. domstolen ska kunna konstatera att åklagaren har fört fram relevant bevisning för varje tillämpligt rekvisit. Samtidigt ska domstolen, innan de bedömer de enskilda bevisens styrka, utreda vilken relation bevisen har i förhållande till bevis temat (gärningsbeskrivningen). Det finns direkt bevisning som inte hade

²¹⁴ Se särskilt Diesen 2015, s. 173 ff. Det har framförts kritik mot hypotesmetoden, främst från Nordh 2013, se s. 65 ff.

²¹⁵ Axberger m.fl. i JK:s rättssäkerhetsprojekt 2006, s. 64 samt 74 ff.

²¹⁶ Diesen 2015, s. 30. Se även Nordh 2013, s. 59, han ser sig tveksam till om hypotesmetoden är en bevisvärderingsmetod då det inte finns några egentliga anvisningar till hur enskilda bevis ska värderas. Se även Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 166 ff.

²¹⁷ Diesen 2015, s. 197 samt 286. Kopplingen innan dess härrör från 1700-talet när "beyond reasonable doubt" myntades. Domaren var skyldig att upplysa juryn att utesluta friande förklaringar för kunna döma till ansvar. Både i mål om direkt bevisning och indicier. För praktiskt tillämpning se bilaga.

²¹⁸ Se avsnitt 4.3.

²¹⁹ Diesen 2015, s. 197 f. Diesen beskriver uteslutandet av andra förklaringar till den åklagaren har angivit som brottmålsprocessens "innersta väsen".

uppkommit om inte brottet hade skett, sedan finns där bevis som är mer omständigheter i bakgrunden som föreligger oavsett om brottet hade skett. De sistnämnda, indirekta bevisen ska bedömas i förhållande till bevisemat, anledningen är att bevisen inte ska övervärderas.²²⁰

Hypotesmetoden är en analys av tema och bevisfakta. Metoden innefattar en prövning i flera steg.

1. analysera gärningsbeskrivningen för att definiera prövningens objekt: bevisemat,
2. analysera bevisningen i målet för att bedömas relevans och kausalitet,
3. bedöma om utredningen uppfyller bevisprövningen: utredningskravet,
4. värdera bevisen för och emot temat och bedöma om gärningspåståendet kan anses bevisat, och
5. pröva om bevisningen klarar felmarginalen genom att eliminera eventuellt tvivel.²²¹

En fråga som uppstår är i vilken utsträckning det är rimligt att pröva de alternativa förklaringarna. En rättslig utgångspunkt är efter målets beskaffenhet. Ett utredningskrav är större när ett brott är grovt, oavsett om den tilltalade förnekar samt omständigheterna i det enskilda fallet. Då sträcker sig sökandet efter alternativa förklaringar längre än vad som är fallet om brottet är lindrigt.²²²

De bevis som åklagaren framför kan vara svaga även om processmaterialet inte motiverar några alternativa förklaringar. Åklagaren är ofta medveten om de svårigheter som föreligger med att bevisa ett brott när det saknas direkta bevis. Vid argumentationen om bevisens sammanlagda styrka bör domstolen tänka i strukturer samtidigt ange vilka konsekvenser indirekt bevisning kan ha. I ett optimalt fall för åklagaren kan det skapas "ett nät av indicier" som gör det möjligt att utesluta alternativa förklaringar. Ser domstolen enskilt på bevisen A, B och C och har de begränsade bevisvärde kan en *sammantagen* bedömning innebära eliminering och uteslutning av andra möjliga gärningsmän. Om domstolen värderar och argumenterar för *samverkan* kan åklagaren uppfylla det positiva beviskravet.²²³

²²⁰ A.a. s. 209 ff.

²²¹ A.a. s. 198.

²²² A.a. s. 265.

²²³ A.a. s. 263 f. samt Lainpelto 2012, s. 96.

5.4 Bevisvärdering i förhållande till indiciebevisning

5.4.1 En fri bevisvärdering

Bevisvärdering har varit föremål för stor akademisk debatt sedan den fria bevisvärderingen infördes under 1940-talet. Det har gjorts många försök att bestämma en säker metod för bevisvärdering. Ekelöfs och Boldings teoretiska metoder har fått störst genomslag men är behäftade med praktiska problem.²²⁴

Dessa metoder är svåra att applicera till den verklighet som domaren ställs inför i det vardagliga arbetet, teorierna håller en hög abstraktionsnivå vilket har försvårat överföringen till rättstillämpning. En förklaring till detta är att bevisvärderingen är en komplex process för att kunna införa en generell beskrivning som ska fånga upp de moment som domaren måste ta sig igenom. Dock har många metoder ett stort värde för domare som riktlinjer vilket medför säkrare och väl underbyggda slutsatser.²²⁵

Att värderingen är fri innebär avsaknaden av legala regler som stadgar hur bevis ska värderas. Värderingen är dock inte *helt* fri. Motiven har gett vissa riktlinjer för den ram som ska gälla vid värderingen, som ovan redovisat. Det kan inte utläsas någon metod för bevisvärdering utifrån riktlinjerna, dessa är vaga och närmare innehåll har lämnats åt rättstillämpningen för fastställande. Domaren är i princip fri att bestämma vilket bevisvärde ett visst bevis ska ha. Av det ovan sagda innebär det inte att domaren är fri att värdera efter eget godtycke, det finns grundförutsättningar för rättsordningen att ingen oskyldig ska riskera att dömas samt att alla fall ska bedömas lika. Bevisvärderingen utförs i förhållande till beviskravet i brottmål.²²⁶

En central fråga för uppsatsens del är hur indiciebevisning och struktural bevisning ska värderas. Eftersom bevisvärderingen är fri behöver åklagaren inte åberopa direkta bevis till stöd för gärningspåståendet. Vanligtvis får indiciebevisning sin funktion i samverkan med andra bevis, det finns fall där flera indicier konstituerar ett bevisfaktum, s.k. strukturala bevis. Enligt Ekelöf kan struktural bevisning aldrig få lika högt bevisvärde som ett kausalt bevis eftersom det inte är tillförlitligt.²²⁷ Eftersom det inte rör sig om ett kausalförhållande är det svårt att fråga efter sannolikheten för att beviset orsakat beviset, struktural bevisning är inte orsakad av temat. Den ovan redogjorda bevisvärdemetoden kan inte tillämpas, istället får

²²⁴ Avsnitt 5.3.1.

²²⁵ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 160 ff. samt Nordh 2013, s. 59.

²²⁶ Lindell, 2005, s. 404 samt Schelin 2007, s. 22 ff.

²²⁷ Westberg hävdar att struktural bevisning har ett högst diskutabelt bevisvärde. En domare som övertygas av strukturen egentligen söker efter konsistenta förklaringar och troliga historier och inte efter vad som verkligen har inträffat. Därmed blir värderingen spekulativ. Westberg 1993, s. 878 ff., s. 893.

domstolen använda sig av bevistemametoden, metoden är dock inte optimal att använda i brottmål som visat ovan.²²⁸ Det innebär att en metod återstår; hypotesmetoden i förhållande till indiciebevisning.

I doktrinen förespråkas att struktural bevisning ska betraktas som en *totalitet* för att kunna uppskatta ett sammanlagt bevisvärde. Eftersom de omständigheter som ingår i de strukturala bevisen får en kumulativ bevisverkan, dvs. samfällt sida vid sida. Ekelöf menar att detta är holistiska bevis och att svagheten i strukturala bevis ligger i att domstolen inte kan fråga med vilken sannolikhet som bevistemat orsakat beviset.²²⁹ Det avgörande är inte vad som ingår i strukturen, utan att omständigheterna verkar kumulativt. Omständigheterna som verkar i strukturen får inte bilda egna bevis, de ska sammankopplas för att skapa ett bevisfaktum med strukturtyp.²³⁰ Under förutsättning att strukturen är homogen och komplex, dvs. består av samverkande och inte disparata omständigheter, är det möjligt att skapa samma bevisstöd som vid direkt bevisning.²³¹ Det ska särskilt beaktas strukturbevisets skilda karaktär och generellt begränsade bevisvärde.²³² Med strukturala bevisens värde i åtanke förekommer det rättsfall som meddelat fällande domar enbart på struktural bevisning.²³³

Hur ska strukturen bedömas i bevisvärderingen? Ekelöf förespråkar intuitionens betydelse. De omständigheter som ingår i den strukturala bevisningen får kumulativ bevisverkan, det betyder att bevisen måste bedömas som en totalitet för att uppskatta det sammanlagda bevisvärdet.²³⁴ Denne förespråkar därmed att domstolen måste använda sig av erfarenhetssatser från likartade situationer, exempelvis om hur en styckning av en kropp brukar föregås av ett dödande av samma person.²³⁵ Ekelöf förespråkar bevistemametoden.²³⁶ Denne menar att det blir säkrare än en metod som förespråkar kausalförhållande. Ekelöf tycker att hypotesmetoden kan verka som ett *komplement* i syfte att kontrollera utfallet av bevisvärderingen. För att den sammanvägda strukturen ska kunna anses ha högt bevisvärde krävs det att alternativa förklaringar till händelseförloppet utesluts.²³⁷ Lindell däremot menar att hypotesmetoden tar vid i värderingens slutskede och sammanställning av bevisen. Metoden kan ses som ett beslutsfattande instrument och inte som en metod för värdering av bevis. Även om metoden inte är en renodlad bevisvärderingsmetod innebär detta inte att den saknar betydelse då domstolen i brottmål prövar om beviskravet "ställt utom rimligt tvivel" är uppfyllt. En situation då prövning av alternativa hypoteser har betydelse är bedömningen av vilket bevisvärde

²²⁸ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 168 samt 215 f.

²²⁹ Lainpelto 2012, s. 96 f. Klami 1990, s. 23.

²³⁰ Björkman m.fl. 1997, s. 55 f. samt Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 215.

²³¹ A.a. 1997, s. 32.

²³² A.a. s. 55.

²³³ Se exempelvis Svea hovrätts dom den 14 december 2006, B 7999-06 samt Svea hovrätts dom den 16 februari 2009, B 8390-08. Se även avsnitt 4.2.3 samt kap. 6.

²³⁴ Klami 1990, s. 23 samt s. 59.

²³⁵ A.a. s. 26.

²³⁶ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 216.

²³⁷ A.a. s. 166 ff. samt Klami 1990, s. 60.

indicier har för bevis temat. När den sammanvägda bedömningen av struktural bevisning utförs av domstolen krävs, för ett högt bevisvärde, ett uteslutande av alternativa förklaringar till händelseförloppet.²³⁸

Bevisvärdet av struktural bevisning kan påverkas av hur många omständigheter som förklaras av strukturen. I praxis utmynnar ofta bedömningen i om strukturen är rimlig eller inte, enligt Diesen "torde vara ogörligt att laborera med frekvensberäkningar". Sannolikhetsbedömningar är svårbestämt och det bör göras en rimlighetsbedömning som avser slutlig prövning av varje deltema. Om domstolen finner strukturen relevant ska den ställas mot alternativa hypoteser. Frågan blir om strukturen utesluter andra förklaringar eller ej.²³⁹ Ett bra exempel som belyser frågan om sannolikhetsbedömningar och hur beviskraften i samverkande indicier är rättsfallet RH 2002:55.²⁴⁰ Den tilltalade J.R, hemvårdare, fälldes för mord på M.P men friades efter åtta år sedan resning uppburits. Bevisningen pekade starkt på att förövaren var inom kretsen för hemvårdare i distriktet. I målet fanns två indiciekedjor som pekade på J.R som gärningsman, utredningen kring den ena kedjan hade var bristfällig. Domstolarna uppmärksammade inte den osäkerhet som förelåg i målet. Beviskraften i samverkande indicier skiljer sig i bevisvärde från enstaka indiciekedjor. I RH 2002:55 visade bevisningen med hög grad att förövaren fanns inom kretsen av hemvårdare i distriktet, J.R måste alltså veta vem det var eftersom denne köpte kaffe vid samma tillfälle som tändvätskan köptes. Domstolen fokuserade inte på detta samband och uteslutande av alternativa förklaringar, utan på tidsramen, vilket resulterade i den friande domen.²⁴¹

5.4.2 En bevisvärderingsmetod

Enligt Diesen är hypotesmetoden optimal för indiciebevisning. Därför krävs det en kartläggning av domaren vad som är indirekt bevisning innan bevisvärderingen sker. Metoden är i nära samband med beviskravet ställt utom rimligt tvivel.²⁴²

Hypotesmetoden är en bevisvärderingsmetod som bygger på samma metod som polis och åklagare använder sig av när de utreder brott, det finns en skyldighet att pröva omständigheter som talar för den misstänkte. Metoden fullföljs av domstolen som kompletterar med en materiell processledning som avser att ifrågasätta, strukturera och söka alternativa förklaringar. En svår avvägningsfråga är hur långtgående det är rimligt att pröva alternativa förklaringar.²⁴³ Diesens lösning tar hjälp av rättsliga normen "efter vad målets beskaffenhet kräver", det innebär att grova brott som är förnekade

²³⁸ Lindell 2005, s. 412 samt Björkman m.fl. 1997, s. 29 f.

²³⁹ Björkman m.fl. 1997, s. 29 f. samt Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 216 f.

²⁴⁰ Rättsfallet lämpade sig inte för rättsfallsstudien eftersom fallet är unikt och inte ett renodlat indiciemål men intressant från en bevisvärderingsaspekt.

²⁴¹ Axberger m.fl. i JK:s rättssäkerhetsprojekt 2006, s. 316 ff. samt den kritiska artikeln av Diesen 2003, s. 218 och 221 ff.

²⁴² Diesen 2015, s. 215.

²⁴³ Det saknas prejudikat från HD i frågan.

kräver större sökande av alternativa förklaringar.²⁴⁴ I indiciemål som behandlar brottstypen mord uppkommer i princip alltid alternativa hypoteser, nedan visas hur dessa hypoteser ställs upp i rättstillämpningen.²⁴⁵ Det finns vissa riktlinjer som ska ställas upp vid prövningen:

- hypoteserna ska ställas upp ex officio och inte begränsas till hypoteser som ställs upp av försvaret eller eventuellt erkännande,
- hypoteserna ska utgöras av omständigheter från processmaterialet, dvs. hypotesen måste ha stöd av fakta i målet,
- en friande hypotes ska, förutom att vara rimlig, ha stöd i den tilltalades egen version eller kombineras med en förklaring till varför den tilltalade inte själv introducerat förklaringen,
- rimligheten i den friande hypotesen måste finnas vara konkret, om det endast finns tänkbara möjligheter kan dessa inte konstituera ett rimligt tvivel och
- flera friande förklaringar får kumuleras om de är förenliga med varandra och därmed uppbringa rimligt tvivel, det kan också finnas hypoteser som enskilt är lika starka för att konstituera rimlighet i tvivlet.²⁴⁶

Avseende sannolikhetsresonemanget som förts ovan baseras hypotesmetoden på substansen, inte sannolikheten, av en friande förklaring. Det är den substansen som avgör bevisverkan.²⁴⁷

Om hypotesmetoden är en optimal metod för indiciemål besvaras i kapitel 7. Oavsett vilken metod som används är en korrekt bevisvärdering central för en enhetlig rättstillämpning som ger ett rättsskydd för den enskilda personen. I nästföljande kapitel ges en praktisk insyn i rättstillämparens tillämpning av indiciebevisning.

²⁴⁴ A.a. s. 264 f.

²⁴⁵ Se kap. 6.

²⁴⁶ A.a. s. 265.

²⁴⁷ A.a. s. 267.

6 En rättsfallsstudie

Kapitlet kommer utreda och analysera hur rättstillämparen genomför sin granskning i indiciemål. I fem utvalda rättsfall förekommer indiciebevisning i olika former. Rättsfallen sträcker sig från 1990-talet till nutid. För att tydliggöra rättstillämparens syn på indiciebevisning kommer rättsfallen presenteras kronologiskt samt uppdelade i friande respektive fällande domar.

Vid rättsfallsstudien framträder de svårigheter som föreligger i indiciemål, främst i bevisvärderingshänseende men även i begreppsbestämningen. Dessutom finns det skiljaktiga meningar i flera av rättsfallen.

Sammanfattningsvis är det viktigt för uppsatsens syfte att behandla vilka generella slutsatser som domstolen gör i fråga om indiciebevisning avseende de enskilda målen samt vid en jämförelse mellan de olika bedömningarna i målen. Det är en av anledningarna att uppsatsen fokuserar på brottstypen *mord*.

6.1 Friande domar

6.1.1 NJA 1991 s. 56

6.1.1.1 Gärningsbeskrivning

Åklagaren väckte åtal mot A.Ö för b.l.a. grov misshandel och vållande till annans död med följande gärningsbeskrivning.

A.Ö har den 25 oktober 1988 på Gymerholmen misshandlat A.I genom att med tillhygge tilldela honom tre slag i huvudet. Av misshandeln har vållats kroppsskada och smärta. Brottet är att anse som grovt enär gärningen varit livsfarlig. En kort stund efter sistnämnda brott har A.Ö, som antagit att han dödat A.I, med hjälp av lättantändlig vätska satt eld på A.I. Denne har därvid erhållit så svåra skador att han senare avlidit samma dag. A.Ö har sålunda av oaktsamhet orsakat A.I:s död. Brottet är att anse som grovt enär A.Ö underlåtit att förvissa sig om att A.I varit död.²⁴⁸

6.1.1.2 Bakgrund och utredning

På ön Gymerholmen i Stockholms skärgård finns det fem fritidsfastigheter, ön är 800 meter lång och 200 meter bred. L.J hade anlitat A.Ö och A.I att utföra vissa arbeten på den fastigheten som ägdes av L.J.

En rundvandring företogs på ön den 29 oktober 1988 av två polismän, de anmälde ett inbrott i ett fritidshus som ägdes av C.J. Brottsdatum antogs vara den 24 eller 25 oktober 1988.

²⁴⁸ S. 57 i aktuell dom.

Den 25 oktober 1988 transporterades A.I i taxibåt, svårt brännskadad, till Karolinska sjukhuset där A.I senare avled. Dödsorsaken enligt rättsläkaren var de brännskador han hade erhållit. A.I hade tre skador i huvudet och alkoholkoncentrationen vid obduktionstillfället uppgick till 1,6 promille i blodet och 3.6 promille i urinen. Enligt A.Ö:s uppgifter hade han legat och sovit i A.I:s förtöjda båt, på väg till L.J:s fritidshus påträffade han A.I svårt brännskadad. Enligt åklagaren var såvitt är känt de enda människorna som befann sig på ön vid tidpunkten för brottet.

TR dömde A.Ö b.l.a. för misshandel och vållande till annans död till fängelse i två år och sex månader.²⁴⁹ HovR ändrade TR:s dom genom att bestämma påföljden till fängelse i tre år och sex månader.

Den utredning som målet bestod av utgjordes av indicier. Den bestod av ett utlåtande från rättsläkaren som uttalade att förutom brandskador kunde det konstateras att A.I hade tre underhudsblödningar i A.I:s huvudsvål. Den sedvanliga brottsplatsundersökningen hade också företagits.

6.1.1.3 Högsta domstolens dom

I ett obduktionsprotokoll från rättsläkaren uttalade denne att A.I:s skador i huvudet orsakades av yttre våld kort tid före A.I:s död, skadorna kunde inte ha uppkommit genom ett fall.

Vissa omständigheter kan tala för eller emot A.Ö:s inblandning i brottet. Av de fynd som gjordes på brottsplatsen är de två fyllda plastdunkarna med lysfotogen mest intressanta. Ytterligare en sådan dunk hade stått tillsammans med de andra dunkarna kvällen innan A.I:s död. Åklagaren hävdade att det var denna dunk som användes vid branden av A.I:s kropp. HD gjorde ett uttalande avseende branden och stadgade att omständigheten att A.I hamnade i elden var inte en olyckshändelse.

Det stöd som åklagaren hade i fråga om att A.Ö:s gärningsmannaskap var, såvitt känt, A.I och A.Ö de enda personerna i fråga som befann sig på ön Gylleholmen. HD gjorde ett viktigt uttalande angående åklagarens påstående.

Att grund en fällande dom enbart på den negativa omständigheten att utredningen inte synes ge utrymme för någon alternativ gärningsman kan endast i undantagsfall komma i fråga. Som regel måste därutöver krävas åtminstone stödjande bevisning som klargör de väsentliga delarna av händelseförloppet och positivt knyter just den tilltalade vid brottet. I förevarande fall har utredningen visserligen inte gett något stöd för att någon annan person befunnit sig på Gymerholmen när brotten begicks. Någon säkerhet för att så inte varit fallet kan emellertid inte anses föreligga.²⁵⁰

²⁴⁹ TR:s ordförande var skiljaktig och ville ogilla åtalet i sin helhet.

²⁵⁰ S. 75 i aktuell dom.

Dessutom gjorde åklagaren gällande att det finns andra omständigheter som band A.Ö till brottet, ett påstående om att A.Ö skulle ha lagt sig att sova i A.I:s båt. Det var en efterhandskonstruktion enligt åklagaren, det var inte möjligt på grund av utomhustemperaturen samt de otillfredsställande sovmöjligheterna. HD ansåg att A.Ö:s berättelse var trovärdig, domstolen baserade det på A.Ö:s betydande vana vid båtar och sjöförhållande var det en naturlig plats som A.Ö hade valt att vila på.

När det gällde motiven hade åklagaren ansett sig kunna påvisa att A.Ö hade ett agg mot A.I. I utredningen fanns där spår av att A.Ö och A.I gemensamt bröt sig in i C.S:s fritidshus. När A.I hade velat ringa C.S och berätta vad som hade hänt och ställa saker till rätta så hade A.Ö med våld hindrat honom. Vilket förklarade varför det påträffades utrivna blad ur en telefonkatalog, de sidorna som var utrivna upptog C.S namn. HD anförde att åklagaren hade skisserat en sammanhängande och logisk händelseutveckling och skulle i och för sig kunna förklara hur brotten kommit till stånd. Däremot rör det sig om hypoteser vars riktighet saknade stöd i den tekniska utredningen. Den brandtekniska utredningen gav inte svar hur länge kroppen befann sig i branden. Det kunde inte tas några säkra slutsatser i fråga om händelseförloppet och därmed kunde inte A.Ö pekats ut som gärningsman.

HD gjorde en sammantagen bedömning i målet och ansåg att det inte kunde anses ställt utom rimligt tvivel att A.Ö orsakade A.I:s död. Åtalet för misshandel och vållande till annans död skulle därför ogillas.

6.1.2 RH 1998:88

6.1.2.1 Gärningsbeskrivning

Åklagaren yrkade att O.H skulle dömas för mord enligt följande gärningsbeskrivning.

O.H har lördagen den 23 november 1996 eller den närmaste tiden därefter i trakten av Dombäck i Husrum, Örnsköldsviks kommun, på okänt sätt berövat M.L, född år 1980, livet. Han har med stickande våld tillfogat henne dels sju sårskador på ryggen, av vilka minst tre trängt in i brötkorgshålan, dels skador på bröstorgens framsida. Dessa skador kan ha orsakat hennes död.²⁵¹

6.1.2.2 Bakgrund och utredning

Lördagen den 23 november 1996 lämnades M.L av sin bror vid muséet i Örnsköldsvik. Bussen avgick från Örnsköldsvik kl. 13.10 till Husrum. Åklagaren gjorde gällande att M.L steg av bussen vid Linaplatån, sedan har M.L gått Bruksvägen fram till korsningen med E4. O.H:s hus var beläget så att han kunde se M.L gå vid Bruksvägen. Sedan dess hade M.L varit

²⁵¹ S. 1 i aktuell dom.

försvunnen fram tills hennes döda kropp påträffades den 22 maj 1997 i ett skogsområde cirka 300 meter ifrån den plats där M.L och O.H senast observerades.

När M.L påträffades den 22 maj 1997 var hon fjättrad till händer och fötter. Det har inte varit möjligt att utreda när och var M.L bragts om livet. Dödsorsak och mordvapen har inte kunnat fastslås. Hur gärningsmannen hade kommit i kontakt med M.L var oklart, detsamma gällde hur gärningsmannen förde bort M.L. I det stora hela var omständigheter kring M.L:s död var oklara trots det omfattande utredningsarbetet som företogs i anledning av brottet.

Tingsrätten dömde O.H för mord till fängelse i åtta år.

Utredning som förelåg i målet var av indirekta omständigheter och bestod bl.a. av tejper och fibrer, en rekonstruktion, en teckning föreställande offret samt den tilltalades egna uppgifter.

6.1.2.3 Hovrättens dom

HovR börjar med ett konstaterande att beviskravet var lika högt i alla brottmål, det skulle vara ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade har gjort sig skyldig till brott. Det förelåg ingen direkt eller teknisk bevisning som kunde binda O.H till brottet. I en sådan situation uttalade HovR att som krav för fällande dom krävs stödande bevisning som klargjorde de väsentliga delarna av händelseförloppet och positivt knöt den tilltalade vid brottet. Förelåg det indicier av annat slag än teknisk bevisning kunde, trots avsaknaden av direkt bevisning, fälla O.H till ansvar för mordet på M.L.

HovR gav en definition av uttrycket indicier som innebar omständigheter som indirekt gav upplysningar om det som skulle bevisas i en rättegång. I ett indiciemål öppnades fler tolkningsmöjligheter och alternativhypoteser än om bevisningen var direkt. HovR ställde upp minimikrav som stadgade att den misstänkte gärningsmannen befunnit sig på eller i närheten av brottsplatsen, att denne haft möjligheten att utföra gärningen och att alternativt gärningsman kunde uteslutas.

Hovrätten granskade bevismaterialet ansåg att M.L hade befunnit sig på bussen från Örnsköldsvik till Husum, det hade vittnet B.B lämnat uppgifter om.

En central fråga som förelåg i målet var om M.L gick på Bruksvägen med O.H. Det fanns vittnen som lämnat uppgifter som tydde på att det kunde ha varit M.L som hade gått på Bruksvägen i riktning mot E4 och då skulle O.H uppehållit sig i närheten av henne. Enligt HovR förelåg det ett betydande osäkerhet om var M.L stigit av bussen på grund av de av O.H återopade vittnen. Vilket innebar att åklagaren inte kunnat visa att O.H befunnit sig i närheten av M.L vid det aktuella tillfället. En viktig länk hade brustit i åklagarens bevisning.

Angående O.H:s egna uppgifter bedömdes det som klarlagt att O.H medvetet hade lämnat felaktiga uppgifter i polisförhör och vid domstolar. Flera av de uppgifterna som lämnades berörde detaljer som ingen annan än gärningsmannen rimligen borde känt till. HovR ansåg att uppgifterna från O.H var besvärande och han kunde inte ge något skäl till varför han lämnat de felaktiga uppgifterna. Med hänsyn till hans psykiska särdrag var det tvunget att stor försiktighet togs när det gällde vilka slutsatser som kunde dras av hans förhållningssätt under förundersökningen och rättegångarna. HovR ansåg att O.H:s egna uppgifter inte skulle tillmätas någon avgörande betydelse i skuldfrågan.

Det fanns två indirekta omständigheter från åklagarens sida som HovR bedömde, den ena var en teckning som påträffades hos O.H vars motiv påstods avbilda ett kranium i en viss ställning med påfallande likheter av kraniet efter M.L. HovR uttalade att det fanns vissa likheter med teckningen men det kunde inte uteslutas att den tillkommit i andra sammanhang. Något vägande bevisvärde för skuldfrågan gav HovR inte teckningen.

Det andra påståendet som åklagaren stödde sin bevisning på handlade om tejp och fibrer. Hos O.H hittade polisen, i en undangömd plastpåse, en tejpulle som var av samma slag som användes för tejpandet av M.L:s händer och ben. Angående tejpens framhöll HovR att tejpster anträffades på fyndplatsen stämde inte överens med tejpullen som påträffades hos O.H. Därmed bedömdes bevisvärdet som lågt.

En av de viktigaste punkterna i åklagarens bevisning var tre blå viskosfibrer som hittades i undangömda utrymme som O.H hade tillgång till. Enligt SKL²⁵² visade att de blå viskosfibrerna överensstämde med den blå tröja som M.L hade på sig när hon hittades, tröjan hade blivit skuren eller uppklippt av en sax. Hos O.H hittades en sax med tre blå viskosfibrer. HovR uttalade att åklagaren hänförde sig till eliminerande bevisning som är beroende av ett antal alternativ. Det fanns för stort antal alternativ vilket resulterade i det eliminerande bevisets betydelse blev begränsad.

Utredningens mål syftade till eliminerande av andra möjligheter att fibrerna kommit från någon annan tröja än den blå tröja som M.L hade på sig vid sin död. Hovrättens slutsats i frågan blev att den eliminerande bevisning som presenterades inte var fullgod, exempelvis kunde viskosfibrerna av det slag och färg framställas av en annan fabrikant eller införts i landet på ett annat sätt än vad vittnena uppgivit. Ett uttalande från sakkunnige rättsbiologen Weine Drotz uppger att det förekommer flera hundra olika färgämnen som var svåra att jämföra, det förekom överföring av viskosfibrer i flera led. Därmed var det inte bevisat att de fibrerna som hittades hos O.H härstammade från den tröja som M.L hade på sig vid sin död.

²⁵² Numera NFC, Nationellt forensiskt centrum.

Det fanns en inspelad rekonstruktion i utredningen där O.H medverkade. Under rekonstruktionen valde O.H samma tejsort som användes på M.L, samma tejsort påträffades hemma hos O.H. Omständigheterna ansågs besvärande för honom. HovR avfärdade inte O.H:s förklaring till sitt val av tejsort som helt orimlig, samtidigt som O.H fick "hjälp på traven" under rekonstruktionen. Trots hans märkliga uttalande under rekonstruktionen och domstolarna som är besvärande för honom skulle det iakttas försiktighet avseende dessa uttalanden. Främsta anledning utgjordes av hans psykiska särdrag. HovR gjorde en samlad bedömning i frågan om videospelade rekonstruktionen och kom fram till att det inte tilläts långtgående slutsatser i fråga om O.H skuld.

HovR ansåg att den händelseutveckling som skisserades av åklagaren var logisk och sammanhängande. Dock rörde det sig om hypoteser vars riktighet saknade tillräckligt stöd i utredningen. Därefter redogjorde HovR för ett strukturellt betraktelsesätt. I och med att bevisningen byggde på, till stora delar outrett händelseförlopp, kunde domstolen ta hjälp av ett antal kringomständigheter som bildar struktural bevisning vilka kunde räcka till en fällande dom. Åklagaren hade utförligt gått igenom var och en av omständigheterna som funnits besvärande för O.H och bilden åklagaren skisserade kunde i och för sig vara förenlig med tesen att O.H bragt M.L om livet. Ett avgörande i brottmål fick dock inte grundas på enbart totalintrycket av processmaterialet. Endast i undantagsfall fick sådan indiciebevisning som förelåg i målet leda till fällande dom. Struktural bevisning borde endast komma i fråga i situationer som rör subjektiva rekvisit; brottsplaner, farerekvisit och orsaksförhållanden etc. HovR hänvisade till doktrin och menade att struktural bevisning inte tillämpades för objektiva gärningsmoment i brottmål.

HovR ansåg att trots en övergripande bild av omständigheterna i samband med M.L:s försvinnande hade inte en entydig bild av händelseförloppet givits. Inte heller med ett strukturellt synsätt uppfyllde åklagarens gärningspåstående beviskravet. HovR slutsats sammanfattades enligt följande. Det fanns ingen direkt eller teknisk bevisning som band O.H till brottet, det krävdes att ett positivt stöd knöt O.H till aktuell gärning. Utredningen i målet uteslöt inte med tillräcklig säkerhet alternativa gärningsmän. Åtalet ogillades.²⁵³

6.1.3 Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 24 oktober 2014 (B 2088-14)

6.1.3.1 Gärningsbeskrivning

R.K och E.K har gemensamt och i samförstånd den 14 januari 2013 i Södra Sandby, Lunds kommun, eller på annan okänd plats i Skåne län, genom att utöva kväv- och/eller strypvåld mot F.B hals med en stålvaajer - eller genom annat våld uppsåtligen berövat F.B livet.²⁵⁴

²⁵³ En adjungerade ledamot var skiljaktig och ville fastställa TR:s dom.

²⁵⁴ Framgår av domsbilaga 1 i aktuell dom.

6.1.3.2 Bakgrund och utredning

F.B var bekant med R.K och E.K sedan några år tillbaka, R.K tillät F.B förvara stöldgods i R.K:s hem. De umgicks också på fester och hade tagit fikor tillsammans. Under de sista månaderna i F.B:s liv har de tilltalade haft kontakt med F.B genom telefon. Dagen för F.B:s försvinnande den 14 januari 2013 var det fastställt att F.B pratade i telefon med R.K. Det var också det sista livstecknet från F.B. Han anmäldes försvunnen av sina släktingar den 19 januari 2013. Släkt och vänner gjorde egna efterforskningar. Den 4 februari 2013 hittades F.B:s utbrända bil på en avsides belägen parkeringsplats i Snogeröd vid Östra Ringsjön. Den 27 mars hittades F.B:s kropp i ett skogsparti i Frännarp. Det låg en stålvtajer över hans hals. Kroppen var bränd, någon hade anlagt branden genom att hälla bensin på kroppen och antänt bensinen. Det förelåg inte någon teknisk bevisning eller vittnesbevisning där det framgick var och när F.B avled.

Den bevisning som förelåg var av indirekt karaktär. Domstolen konstaterade att det inte fanns någon direkt bevisning som binder R.K och E.K till brotten. Bevisningen i målet bestod bl.a. av de tilltalades positionering när mordet skulle ha skett. Detta hämtades från telefonernas s.k. mastuppkopplingar. Det fanns även sms-konversation mellan de båda tilltalade mellan 13 och 14 januari 2013. Sms och telefonuppkopplingarna utgjorde en central del av åklagarens bevisföring, vars tes var att de tilltalade hade efter planering lurat F.B till en okänd plats varefter de berövade honom livet och att senare samma kväll anlade eld på F.B kropp samt eldade upp bilen i Snogeröd. De sms som skickades mellan E.K och R.K var synnerligen besvärande för de två tilltalade, där de diskuterade rep, införskaffande av brännbar vätska och hur någon skulle komma ensam till ett möte samma dag som F.B försvann²⁵⁵. Mastuppkopplingarna visade också att de tilltalade befann sig i F.B:s omedelbara närhet den 14 januari. Det fanns ett "tidsfönster" där inga positioneringar existerade för E.K och R.K, efter kl. 18.13 fram till 20.28 var deras telefoner inte nåbara.

Övriga omständigheter i målet var att E.K och R.K inte hade försökt kontakta F.B efter den 14 januari. F.B kropp anträffades i ett område där R.K tidigare hade varit bosatt under flera år, E.K medgav att han hade besökt R.K på platsen.

TR dömde de två tilltalade till fängelse i 18 år för mord.

²⁵⁵ Ett axplock av de sms:en skickade mellan de tilltalade: "Gör i ordning dina grejer som du har där. Men har du ett rep till åsnan". "Den där skitstöveln tog det. Han ville komma redan idag men jag sa till honom i morgon vid 9.30 tiden". "Stäng munnen på honom, så att han inte hörs, för det kommer någon med hund". "Jag hämtade brännvin hos (okänt ord, förmodad felskrivning/översättarens anmärkning) jag kommer". Notera att sms:en har översatts från albanska till svenska.

6.1.3.3 Hovrättens dom

Hovrätten inledde sina domskäl med ett konstaterande att det inte fanns någon teknisk bevisning eller vittnesbevisning som knöt E.K och R.K till brotten. Åklagaren pekade på en rad indicier som skulle uppfylla beviskravet "ställt utom rimligt tvivel" vilket hade för avsikt att göra det klart att E.K och R.K berövade F.B livet.

Åklagaren lade stor vikt vid sms-meddelanden som skickades mellan de tilltalade. Speciellt i ett sms-meddelande där åklagare påstod att F.B dog en kort tid därefter, det lød: "Stäng munnen på honom, så att han inte hörs, för det kommer någon med hund." Enligt HovR kunde en långtgående slutsats inte göras i fråga om mordplats eller dödstillpunkten. Däremot var det utrett att F.B hade bragts om livet genom kväv- eller strypvåld. En av anledningarna till detta var den stålvarer som påträffades runt F.B:s hals.

HovR ställde sig frågan om det vid *sammantagen bedömning av indiciebevisningen* som åklagaren lagt fram uppfyller beviskravet ställt utom rimligt tvivel. HovR konstaterade att det fanns flera synnerligen besvärande omständigheter som talade för att de tilltalade begått brotten.

Vidare ansåg HovR att åklagaren fullgjort sin beviskyldighet avseende telefon- och sms-trafik, de tilltalade hade ensamma disponerat de nummer som gällde den aktuella trafiken. Vilket visade att de tilltalade stämde träff med F.B den 14 januari. Det stod även klart de var negativt inställda till F.B och att de var angelägna om att denne skulle komma ensam till mötet. I ett av sms-meddelandena talades det om "kapister" och att en person skulle hålla tyst för att någon kom med en hund. Angående ordet "kapister" kunde det tala för att det var samma som vajern som hittades runt F.B:s hals men det fanns även andra förklaringar än utövandet av våld mot F.B.

HovR slutbedömning av målet bedömdes utifrån en rad omständigheter som skulle tala för åklagarens uppfattning om när och hur F.B:s mördades. Det fanns ingen teknisk bevisning eller vittnesbevisning som binder de tilltalade till fyndplatsen i Frännarp. Det har inte presenterats någon telekommunikation som antyder att de har befunnit sig i närheten av dessa platser. Åklagaren visade trots detta att det fanns utrymme för de tilltalade att begå gärningarna som omfattades av gärningsbeskrivningen. De tilltalades berättelser bedömdes som icke trovärdiga. Några motiv för brotten bekräftades inte även om det fanns rykte om att E.K hade en skuld till F.B samt F.B:s informering till polisen om att några personer förde in narkotika i Norge. Därmed kunde det inte uteslutas att andra personer kunde haft motiv till att döda F.B. HovR uttalade att åklagarens förklaring om händelseförloppet var logisk och sammanhängande. Vad som verkligen inträffade efter den tidpunkt E.K sammanträffade med F.B var inte klarlagt i alla delar. Bevisningen som lagts fram knöt inte E.K och R.K till brotten på ett otvetydigt sätt. Det gick inte utesluta möjligheten till alternativa gärningsmän. Deras oriktiga uppgifter kunde förklaras med att de befann sig, en viss tid, under olika telemaster i Södra Sandby den 14 januari.

HovR:s slutsats i målet blev att det fanns rimliga tvivel angående E.K och R.K skuld till de åtalade gärningarna.²⁵⁶

6.1.3.4 Skiljaktig mening

En tf. hovrättsassessor och en nämndeman var skiljaktiga och anförde vissa ståndpunkter till deras mening. De ansåg att det var ställt utom rimligt tvivel att E.K och R.K träffade F.B den 14 januari. De tilltalades egna uppgifter om vad de gjorde de aktuella dagarna hade blivit motbevisade av åklagaren. Dissidenterna instämde i TR:s bedömning om att F.B dog den 14 januari 2013 med vajern runt halsen som orsakade hans död. Det fanns även andra omständigheter som talade för att F.B dog den aktuella dagen. Bl.a. de synkroniserade avstängningarna, samma dag, av telefonerna som disponerades av de tilltalade. Trots att de båda hade frekvent kontakt med varandra och F.B, kontaktade de tilltalade inte F.B efter den 14 januari 2013.

En ingående diskussion fördes om förekomsten av en alternativ hypotes som kan ge utrymme för rimligt tvivel för de tilltalade avseende brotten mot F.B. De konstaterade att i ett mål där åklagarens bevisning enbart byggde på indicier skulle domstolen iaktta stor försiktighet när den sammanlagda bedömningen utfördes. Speciellt vid allvarliga brott. Den sammantagna bevisningen var tillräcklig för att styrka att de tilltalade berövade F.B livet. Det krävdes emellertid att domstolen ex officio prövade alternativa hypoteser, även hypoteser som inte de tilltalade ställde fram. Om ett konkretiserande av en alternativ förklaring förelåg kunde rimligheten i hypotesen samtidigt provas. Den friande förklaringen skulle vara manifesterad på något sätt genom utredningen i målet. Ett positivt stöd av utredningen krävdes.

I målet skulle en rimlig friande alternativ hypotes vara hur en alternativ gärningsman fick reda på att E.K och R.K skulle träffa F.B den 14 januari 2013 i närheten av Lund. Fanns det något positivt stöd varför F.B hittades med den stålvaajer som stämde väl överens med det föremålet som E.K och R.K samtalade om i sms den 13 januari 2013. Baserat på den omfattande telekommunikation som förevisades domstolen i målet fanns det inget positivt stöd för att någon annan person var inblandad i F.B:s död. Dissidenterna avslutade sitt resonemang med avsaknaden av positivt stöd för alternativa gärningsmän eller någon rimlig alternativ hypotes till åklagarens gärningspåstående. Därmed var det ställt utom rimligt tvivel att de tilltalade hade begått de åtalade gärningarna och TR:s domslut fastställdes.

²⁵⁶ Kammaråklagare i målet samt Utvecklingscentrum i Göteborg sände en begäran till riksåklagaren om överklagande av hovrättsens dom. Enligt dessa var det av vikt för ledningen av rättstillämpningen att Högsta domstolen klargör vilka principer som ska gälla vid bevisvärderingen i indiciemål samt hur tillämpning ska ske av den nedre gränsen för beviskravet. Riksåklagaren avstod från att överklaga. Se ÅM 2014/8328.

6.1.4 Kommentar och sammanfattande analys

Rättsfallsstudien avser att besvara i vilken utsträckning domstolarna diskuterar indiciebevisning, vilken typ av bevisning som avses när domstolarna diskuterar indiciebevisning samt hur domstolen utför sin bevisvärdering avseende indiciebevisning.

I samtliga utvalda friande domar bestod bevisningen enbart av indicier. I flera av dessa gjordes en uppdelning av direkt och teknisk bevisning, där domstolen konstaterade att direkt bevisning utgjordes av ett vittnes iakttagelse av en brottslig gärning. Exempel på teknisk bevisning var fingeravtryck, hårstrån, blod eller andra kroppsvätskor. I nyare praxis har domstolarna uppgett att teknisk bevisning kan vara indirekt bevisning, avgörande för frågan är om det orsakats av bevisemat eller inte. Därför kan teknisk bevisning kategoriseras som såväl direkt och indirekt bevis. I min mening är teknisk bevisning ett indirekt bevis, vars bevisvärde kan variera beroende vart det påträffas och i vilken situation.

Utgångspunkten för indiciemål härrör från rättsfallet NJA 1991 s. 56, rättsfallet har fått stor betydelse i rättstillämpningen. HD uttalade att *endast i undantagsfall kan en fällande dom grundas på enbart den negativa omständigheten att utredningen inte synes ge utrymme för någon alternativ gärningsman*. I regel krävs det stödande bevisning som klargör de väsentliga delarna av händelseförloppet som positivt knyter den tilltalade vid brottet. I avsaknad av sådan bevisning har domstolarna i sista instans meddelat friande domar i tre av fem utvalda rättsfall. Vad innebär det positiva stödet? Jag anser att uttalandet bygger på en skillnad mellan bevisning som ger stöd för ett visst gärningspåstående och bevisning som riktar sig mot alternativa gärningsmän, s.k. eliminationsbevisning. En anledning till ett sådant resonemang är att alternativa gärningsmän aldrig helt kan uteslutas, därför ska försiktighet iaktas med att döma en person baserat enbart på stöd från eliminationsbevisning. Därför fortsätter HD med att kräva stödande bevisning som klargör de väsentliga delarna av händelseförloppet och positivt knyter den tilltalade vid brottet.

Resonemanget kan diskuteras. I 1991 års fall förelåg det ingen tvekan om att någon hade begått gärningarna, däremot var frågan *vem*. För att klargöra institutet alternativa gärningsmän hjälper det att klargöra händelseförloppet i sig. En viss betydelse har det att knyta den tilltalade till brottet genom vittnesuppgifter eller tekniska spår. En sådan positiv bevisning är samtidigt negativ i den meningen att det begränsar kretsen av alternativa gärningsmän. Om utrymmet för gärningsmän är detsamma, har jag svårt att förstå varför bedömningen kan ske på olika sätt, beroende på om den bevisning som begränsar utrymmet är "positiv" eller "negativ". Från rättsfallen ovan är det ovanligt att någon form av "positiv" bevisning, exempelvis närvaro vid brottsplatsen vid tidpunkten för brottet, knyter en tilltalad till ett brott. Den bevisningen som HD menar är enbart negativ är ovanlig. Om det finns DNA-bevisning, begränsas utrymmet på ett negativt sätt, eftersom alternativa gärningsmän minskar drastiskt. Bevisningen kan ses som

"positiv" eftersom den binder gärningsmannen till brottsplatsen. Begreppen är mångtydiga och gör att korrelationen mellan indiciebevisning och direkt bevisning blir problematisk. I indiciemål har det blivit standardiserat att utgå från HD:s formulering i 1991 års fall avseende negativa omständigheter.

Jag anser att resonemanget om "positiv" och "negativ" bevisning är mer förvirrande än klargörande. Om domstolen bortser från formerna av bevisningen med "positiv" och "negativ" bevisning och fokuserar på gärningsmannaskapet och omständighetens relevans resulterar det i mer förutsebara domar. Huvudfrågan är i vilken utsträckning alternativa gärningsmän kan utgöra hinder för fällande dom. Att HD avkunnade en dom²⁵⁷ förra året där en åtskillnad gjordes mellan "positiv" och "negativ" bevisning, borde bringa mer klarhet i frågan men vid första anblicken har det uteblivit. Vad som avses med negativ bevisning eller omständighet framgår inte närmre, det beror på HD:s formulering som har skapat mer distans och oklarhet mellan begreppen direkt och indirekt.

Vad avser begreppsbestämningen med hänsyn till rättsfallen ovan kan det skönjas en utveckling att bestämma vad indicier avser. I domskälen redogörs begreppet indicier för att sedan bedöma enskilda bevis i indiciekedjan. I RH 1998:88 gavs en definition på indicier och framhöll att vid sådan bevisning gavs fler tolkningsmöjligheter och fler alternativa hypoteser än om bevisningen är direkt. Numera förtydligar domstolen i varje indiciemål med en definition av indicier och ibland struktural bevisning. I B 2088-14 inledde domstolen sina domskäl med det inte fanns några direkta bevis eller tekniska bevis men att en rad indicier kunde uppfylla beviskravet "ställt utom rimligt tvivel". Jag menar att en utveckling angående begreppsbestämning av indicier skett sedan den fria bevisvärderingens införande och rättsfallet NJA 1991 s. 56. Ett begrepp som många i doktrinen trodde skulle vara överflödigt efter införandet, har fått en stor inverkan på rättstillämpningen och främst bevisvärderingen.²⁵⁸

Gemensamt för de fall där friande dom avkunnats är förekommandet av rimligt tvivel, i form av ett outrett händelseförlopp, jfr bl.a. NJA 1991 s. 56.²⁵⁹ För att grunda en fällande dom på enbart indicier krävs det att dessa bildar en struktur som har bevisvärde för bevistemat. Vidare krävs en kausalitet mellan bevistemat och den struktur som bildas. Strukturen ska besvara frågor som *Var?*, *Hur?*, *Vem?*, *Varför?*, *När?* och *Vad?*.²⁶⁰ Systematiken stämmer överens med vad åklagaren ska visa i gärningspåståendet. Samtidigt uttalade domstolen ett antal minimikrav för en fällande dom i indiciemål; den misstänkte gärningsmannen ska ha

²⁵⁷ NJA 2014 s. 699. Målet behandlade "skakvåld".

²⁵⁸ Mer om begreppsbestämning redovisas i kapitel 7.

²⁵⁹ Bristerna som förelåg i utredningen angående alternativa gärningsmän innebar att sådana inte kunde uteslutas. I förevarande fall uttalade HD att utredningen inte har gett något stöd för att någon annan person hade befunnit sig på ön när brotten begicks men någon säkerhet för att så inte var fallet kunde inte anses föreligga. Uttalandet kan uppfattas som att HD inte kunde bortse från att en okänd gärningsman kommit till ön vid brottstidpunkten.

²⁶⁰ Se avsnitt 2.1.

befunnit sig på eller i närheten av brottsplatsen, denne ska ha haft möjlighet att utföra gärningen och alternativ gärningsman ska uteslutas.

I RH 1998:98 var det utrett att M.L hade berövats livet av en annan person men det gick inte att fastställa när och var M.L bragts om livet, ytterligare svaghet i målet var avsaknaden av mordvapen.

Om det finns luckor i utredningen som domstolen konstaterar att åklagaren inte har uppfyllt, exempelvis när brottet har begåtts, försätter det åklagaren i svårigheter att bevisa den tilltalades skuld utom rimligt tvivel. Det innebär att kraven på den resterande indiciebevisningen blir högre. I B 2088-14 fanns det en lucka när mordet hade begåtts vilket innebar att kretsen av andra möjliga gärningsmän ökade. När utredningen inte besvarade *när* brottet hade begåtts ökade kretsen av *vem* som hade begått brottet. Jag anser att en av indiciebevisningens svagheter är dess kedjeffekt. Faller en av omständigheterna som hänför sig till när, var och hur blir det nästintill omöjligt att resulterade i en fällande dom. Teoretisk möjlighet finns men med ett högt ställt beviskrav i brottmål är det i praktiken svårt. Jag tycker att den individens rätt till en rättssäker process inte får fräntas enbart på grund av att det finns bevissvårigheter.

Att värdera bevis i indiciemål anses som särskilt svårt och det finns skäl att ifrågasätta domstolens bevisvärdering i rättsfallen. Omständigheterna som finns i struktural bevisning verkar kumulativt, dvs. samfällt sida vid sida. Dessa omständigheter får inte bilda egna bevis utan sammankopplas för att bilda ett bevisfaktum av strukturtyp. Förutsättningen för strukturen är att den ska vara homogen och komplex, dvs. består av samverkande och inte disparata omständigheter.²⁶¹

Värdering av direkta bevis grundas på en bedömning om bevistemat har orsakat beviset. Vid struktural bevisning går bevisvärdering åt motsatt håll, vilket innebär att det grundas på hur sannolikt bevistemat är vid den föreliggande strukturen. Då indiciebevisningen är förenad med sannolikhetsbedömningar, krävs ett högt bevisvärde samt stor försiktighet vid bevisvärderingen, jfr RH 2002:55.

I rättsfallen stadgar domstolen ofta att händelseutvecklingen är logisk och sammanhängande. Den skulle kunna förklara hur brottet gick till men det rörde sig om hypoteser som saknade stöd i den utredning som förelåg. Hur prövningen av alternativa hypoteser ska ske redogör domstolarna inte. I B 2088-14 stadgade domstolen att de tilltalade inte otvetydigt knöts till de åtalade gärningarna. Domstolen ansåg att "positivt knyter" hänför sig till direkt och teknisk bevisning. I min mening förefaller det som att HovR ställer upp ett oinskränkt krav på direkt eller teknisk bevisning som binder gärningsmannen till brottet.²⁶² Dissidenterna har i B 2088-14 tagit hjälp av doktrin vid bedömning av alternativa hypoteser, dessa måste ha konkretiserats för att rimligheten i hypotesen ska prövas. Samtidigt behöver

²⁶¹ Se avsnitt 3.3.

²⁶² Se avsnitt 4.2.2.

en friande förklaring ha stöd i processmaterialet, ett positivt stöd.²⁶³ En rimlig friande alternativ hypotes måste förklara varför de tilltalade slutade höra av sig efter den sista kända kontakten samt hur en alternativ gärningsman kan ha fått reda på att de tilltalade skulle träffa offret. Det finns inte stöd i processmaterialet för de friande alternativa hypoteserna. I de flesta friande rättsfallen gör domstolen inte en noggrann prövning av de friande alternativa hypoteserna. Samtidigt ser jag det som svårt att grunda en fällande dom enbart på hypoteser, det rimmar inte med Gregows formulering av beviskravet i brottmål; praktiskt taget uteslutet att den åtalade är oskyldig.²⁶⁴

6.2 Fällande domar

6.2.1 Svea hovrätts dom den 16 februari 2009 (B 8390-08)

6.2.1.1 Gärningsbeskrivning

Åklagaren yrkade ansvar mot C.S för mord och försök till mord enligt följande gärningsbeskrivning.

C.S har den 17 mars 2008 i målsägandenas hem på Verktygsgatan 2 B i Arboga uppsåtligt berövat M.J, född i maj 2004, och S.J, född i maj 2006, livet. C.S har vid samma tillfälle försökt att beröva M.J:s och S.J:s mor E.J livet. Fara för försöksbrottets fullbordan har förelegat eller varit utesluten bara på grund av tillfälliga omständigheter. - C.S har därvid, med en hammare eller hammarliknande föremål som tillhygge, upprepat slagit M.J, S.J och E.J i deras huvuden och på deras kroppar. M.J och S.J har avlidit till följd av de huvudskador de åsamkats på grund av våldet. E.J har åsamkats livshotande sår- och krosskador, benbrott samt smärta.²⁶⁵

6.2.1.2 Bakgrund och utredning

T.H och hans sambo E.J, samt E.J:s två barn M.J och S.J, hade flyttat sista helgen i januari 2008 till en villafastighet på Verktygsgatan 2 B i Arboga.

Den 17 mars 2008 klockan 19.20 inkom ett samtal till SOS Alarm från T.H som anmälde att E.J och hennes två barn angreps med kraftigt våld och behövde ambulanstransport. När räddningspersonal anlände fann de E.J vid liv med synes okontaktbar, M.J och S.J andades men visade inga andra livstecken. De tre fördes till sjukhus. M.J och S.J avled senare samma kväll, vid obduktionen framkom omfattande skador på skalltaket, skallbasen och hjärnan. Skador som var orsakade av flertal och upprepade slag med ett hårt föremål, exempelvis hammare med rundad slagyta.

²⁶³ Se avsnitt 4.3.3.

²⁶⁴ Se avsnitt 4.2.2.

²⁶⁵ S. 4 i TR:s dom B 1545-08, dom den 14 oktober 2008.

Den 20 mars 2008 genomfördes en rättsmedicinsk undersökning på E.J och hon var då nedsövd på grund av de allvarliga skallskadorna och låg i respirator. Baserat på utseendet berodde skadorna på trubbigt våld mot bl.a. huvudet som orsakats av upprepade slag med ett hårt föremål, exempelvis en hammare med rundad slagyta. E.J:s skador var livshotande.

E.J:s och hennes syster I.J hade en MSN-dialog som avslutades klockan 19.01 den aktuella kvällen.

T.H och C.S träffades i Grekland i augusti 2006 på en semesterresa. De förälskade sig och utbytte telefonnummer och mejladresser. Under hösten besökte C.S Arboga vid två tillfällen och bodde då hos T.H i dennes lägenhet. Februari 2007 ville T.H avbryta förhållandet.

TR dömde C.S för mord i två fall och försök till mord till fängelse på livstid.

Åklagarens bevisning och utredning mot C.S var omfattande och uppbyggd utifrån fyra hörnpelare.

- Utpekandet av C.S från E.J:s sida.
- C.S har befunnit sig i Arboga vid tiden för brotten, om än inte med DNA-spår, fingeravtryck eller annan teknisk bevisning har kunnat knytas direkt till brottsplatsen inne i huset.
- C.S har haft ett motiv för att utföra brotten.
- Det saknas enligt åklagaren annan tänkbar gärningsman än C.S.

6.2.1.3 Hovrättens dom

HovR redogjorde vissa allmänna utgångspunkter för bevisvärderingen i målet. Det råder fri bevisprövning i Sverige vilket innebär att det inte finns någon begränsning i vilka bevis som får beaktas av domstolen. Bevisningen i ett mål kan vara indirekt i form av DNA-spår på fyndplatsen eller bevisning angående motiv. Den indirekta bevisningen kan vara av skiftande slag och olika styrka. Indirekt bevisning kan i undantagsfall komma grunda en fällande dom. HovR krävde stödjande bevisning som klargjorde de väsentliga delarna av händelseförloppet som positivt knyter den tilltalade till brottet. Det innebar inte att bevisningen krävde ett orsakssamband med gärningen. Indirekt bevisning eller indicier som skapade en beviskedja kunde leda fram till fällande dom, dock skapade indicier fler tolkningsmöjligheter och fler alternativa förklaringar än om bevisningen var direkt.

E.J pekade ut C.S som gärningsman. C.S trängde sig in i hennes bostad alldeles innan minnet försvann i samband med att hon fick en smäll i huvudet. Precis innan C.S trängde sig in sade hon enligt E.J: "Hi I'm Tine". E.J berättade att hennes minnen efterhand hade återkommit, speciellt under tiden på sjukhus och därefter. HovR ifrågasatte inte E.J:s övertygelse om att C.S var den skyldige. Däremot hade E.J drabbats av en allvarlig skallskada och varit nedsövd under 10 dagar. HovR prövade hennes minne med utlåtande från sakkunniga.

TR förordnade Sven Å Christianson, professor i psykologi, och Jörgen Borg, professor och specialist i neurologi, som sakkunniga i målet. De skulle utreda och avge utlåtande om E.J:s minnesfunktioner. Generellt bedömde HovR E.J:s beskrivning av kvinnan som trängde sig in i hennes bostad med stor försiktighet. Om de sakkunnigas utlåtande gjorde HovR bedömningen att E.J hade vissa minnesfragment från den 17 mars som var självupplevda, b.la. besöket på förskolan. HovR ansåg att E.J hade autentiska minnen från en kvinna som befann sig i hallen när hon låg ner. Det gick inte dra slutsatsen att det var C.S som kom till bostaden den 17 mars på grund av E.J:s tillstånd. Således utgjorde utpekandet indirekt bevis.

Det fanns ett bakomliggande motiv enligt åklagaren. C.S var svartsjuk på förhållandet mellan T.H och E.J. Efter uppbrottet mellan T.H och C.S i februari 2007 fick han ett brev från henne där hon utvecklade sina känslor efter uppbrottet. C.S flyttade till Stockholm i juni 2007, där gjorde hon självmordsförsök och skrevs in på en psykiatrisk klinik. Enligt inskrivningsanteckningarna från den 16 oktober 2007 var hon deprimerad efter hennes pojkvän lämnade henne. C.S förnekade att självmordsförsöken hade något att göra med T.H. Februari 2008 fick T.H ett brev från C.S där hon påstod ha fött deras barn och senare adopterat bort barnet. En undersökning har gjorts på hennes dator och där fanns sökningar på T.H och E.J samt bilder på Verktygsgatan i Arboga. Bland C.S:s ägodelar fanns en nedskriven lapp med T.H:s och E.J:s adress. HovR bedömde motivet som klarlagt, inte i frågan vem som var gärningsman men i form av förklaring till gärningsmannens agerande. Bevisningen i övrigt pekade på C.S och alternativa gärningsmän kunde uteslutas.

Enligt C.S förklarade hon sina besök i Arboga den 12 och 14 mars 2008 med att hon skulle besöka runstenen Kung Siggas sten och fornlämningen Halvardsborg. Åklagaren hävdade att vid första besöket skedde en rekognosering och vid andra besöket utföring av brottet. Planen den 14 mars fick däremot ändras eftersom C.S hade utgått från att T.H skulle arbeta på Smedjan den dagen. Det kunde utläsas från en anteckning C.S hade gjort som löd "fr 14.3 18-1-00 Smedjan Köping". HovR kom fram till att det inte var visat att hon reste dit för att rekognosera eller utföra brottet, däremot påverkades hennes trovärdighet i andra uppgifter i målet.

Den 17 mars 2008 besökte C.S Arboga igen. Hon uppgav att hon skulle åka tåg till Arboga sen promenera från Arboga järnvägsstation till Halvardsborg. Åklagaren hävdade att C.S reste från Stockholm till Arboga med ditresa mellan 16.36-18-10 och hemresa 19-34-21-10. Därför kunde C.S inte hunnit med att promenera fram och tillbaka till Halvardsborg eftersom det tog en timme i vardera riktning. HovR bedömde C.S som icke trovärdig i sina uppgifter.

Slutsatsen som HovR kom fram till var att C.S hade andra syften med sitt besök i Arboga än hon själv uppgivit. C.S hade mer en gång lämnat oriktiga uppgifter.

Den hammare som påstås använts vid gärningen har inte hittats. C.S hade tillgång till en hammare hos sin hyresvärd L.N. L.N uppgav att en hammare saknades sedan januari 2008.

En brottsplatsundersökning genomfördes vilket säkrade flera skoavtryck och alla sulmönster kopplades till behöriga personer utom ett. De mönster skorna hänförde sig till var ett skomärke vid namn Vans av modellen Bearcat. Storleken på avtrycken uppskattades till en skostorlek på 40-42. På en bild hade C.S på sig ett par mörka skor med kant, snören, märken och stickningar i vitt. En generalagent för Vans uttalade sig och uppgav att skorna på bilden var ett par Vans i modellen Bearcat. C.S uppgav att hon hade slängt skorna men att skorna på bilden var ett par Vans. HovR stadgade att avtrycken inte kopplades till någon känd person, däremot hade C.S ägt ett par skor av samma typ med storlek 40-42. Det var utrett att hon hade tillgång till ett par skor av detta slag i samband med brotten.

HovR gjorde en samlad bedömning i målet som innefattade bedömning av alternativa gärningsmän. Av utredningen framgick det att polisen undersökt olika alternativa teoretiska gärningsmän utan något resultat. Utpekandet av C.S innebar inte ett direkt utpekande, det var av indirekt karaktär som starkt pekade i riktning mot C.S. Resten av bevisningen var också indirekt bevisning, för att sådan bevisning skulle uppfylla ställt utom rimligt tvivel krävdes det en beviskedja som i slutändan positivt knöt C.S till brottet. Detta samtidigt som annan gärningsman kunde uteslutas. I målet var de väsentliga delarna klarlagda. Tid, plats, mordvapen och hur gärningsmannen gått tillväga var utredda. Mordvapnet återfanns aldrig.

C.S uppgifter om hennes ärende i Arboga var inte trovärdiga, därmed lämnade hon inte någon godtagbar förklaring till det egentliga syftet med besöket. Det innebar att hon var i närheten av brottsplatsen och hade möjlighet att utföra gärningarna. Hon hade även undersökt familjen och skaffat sig kunskap om deras adress. Omständigheterna att C.S haft tillgång till ett par skor som var av samma slag vars avtryck påträffades på brottsplatsen var särskilt besvärande för C.S.

Slutligen konstaterade HovR att det inte fanns indikationer som kunde styrka alternativa gärningsmän samt att den beviskedja som förelåg hade en styrka att den band C.S till de åtalade gärningarna. HovR fann det ställt utom rimligt tvivel att C.S hade utfört gärningarna enligt gärningsbeskrivningen. HovR fastställde TR:s domslut.

6.2.2 Hovrätten för övre Norrlands dom den 16 april 2014 (B 132-14)

6.2.2.1 Gärningsbeskrivning

Åklagaren yrkade ansvar mot K.J för mord enligt följande gärningsbeskrivning.

K.J har dödat V.B genom att med knivliknande föremål sticka eller hugga V.B i hjärta och lungor med inre och yttre förblödning och luftinträde till lungsäckarna som följd. Det hände den 4-5 maj 2013 inom Bodens kommun. - K.J har obehörigen skadat och skymfligen behandlat liket efter V.B. Han har avlägsnat hennes ben och händer. Han har i sin personbil transporterat henne och därefter placerat hennes kvarlevor dels i skogen, dels i ett hus i området vid Mjösjöberget och Gammelängsberget inom Bodens kommun. Det hände under tiden den 4-22 maj 2013 inom Bodens kommun. K.J begick gärningen med uppsåt.²⁶⁶

6.2.2.2 Bakgrund och utredning

V.B föddes den 1 augusti 1992 och var 20 år gammal vid händelsen. Hon och hennes familj bodde i en lägenhet på Ugglegatan 4 A i Boden. På sin fritid tränade V.B karate under tränaren M.B:s uppsyn, de hade också en relation.

K.J fyllde 22 år den 29 april 2013, han var född och uppvuxen i Norra Svartbyn, en by några kilometer utanför Boden. K.J hade en egen lägenhet på Flottiljvägen 4 C i Boden.

K.J och V.B hade ett förhållande under första delen av 2010 som varade i tre månader. Efter initiativ från K.J upphörde relationen under våren 2010. Den 27 juli 2012 tog V.B kontakt med K.J igen och de utbytte telefonnummer och höll därefter regelbunden kontakt. Den 4 maj ville V.B komma till K.J och studera eftersom hon hade prov nästföljande vecka, det bestämdes att K.J skulle hämta henne med bil, vilket han gjorde vid 16-tiden. Den 6 maj 2013 gjorde V.B:s pappa J.S en anmälan till polisstationen i Boden att V.B var försvunnen.

Den 20 maj 2013 i en byggnad som finns på Mjosjöberget i Boden påträffades två ben som tillhörde V.B. Den 22 maj 2013 cirka 160 meter från byggnaden påträffades en kvinnokropp. Med hjälp av tandkort kunde kroppen identifieras som tillhörande V.B.

TR dömde K.J för mord till fängelse i 14 år.

Den utredning som förelåg i målet av indirekt karaktär, det saknas mordvapen och brottsplats men detta påverkade inte bedömningen. De indirekta omständigheterna som förelåg:

²⁶⁶ S. 10 i TR:s dom den 22 januari 2014, B 1300-13.

- Fynden i bagageutrymmet i K.J:s bil.
- Tejprullen i badrummet och tejpbiter i håret.
- Signalspåringslistorna, sms och inställda spel.
- Skriken i huset.
- Raderade sms, "låtsatsringningar" m.m

6.2.2.3 Hovrättens dom

Angående bevisningen uttalade HovR att bevisen ofta indelades i kausala och strukturala bevis. Kausala bevis utgjorde ett direkt spår av det som ska bevisas, dvs. bevistemat. Ett direkt samband framträder mellan beviset och bevistemat. Vid struktural bevisning saknas sambandet, bevisen bildar en struktur eller mönster ett där bevistemat passar in som en sista pusselbit. Enligt HovR avsågs indiciebevisning vanligen struktural bevisning. Enligt HD ska det iakttagas försiktighet när slutsatser dras i indiciebevisning. I praxis förekom det fällande domar enbart på indiciebevisning, även vid grova brott. Avsaknad av brottsplats eller mordvapnet uteslöt inte fällande dom. Däremot krävdes det att struktural bevisning var komplex och består av samverkande faktorer.

Vad avser gärningen, vapnet och brottsplatsen gjorde HovR bedömningen att en styckning av en kropp anses erfarenhetsmässigt vara förknippad med ett föregående dödande. Ett smalt knivliknande föremål som enligt den rättsmedicinska rapporten utgjorde mordvapnet som aldrig återfanns. Brottsplatsen kunde inte fastställas, däremot påträffades en tejprulle i K.J:s lägenhet med V.B:s blod och DNA på. Det fanns ingen teknisk bevisning som visade att V.B bragts om livet i lägenheten. HovR uttalade att fanns en möjlighet att hon kunde ha dödats i lägenheten.

Avseende tidpunkten för dödsfallet gjorde HovR följande bedömning baserat på V.B:s blod som påträffades i bagageutrymmet till K.J:s bil samt att V.B kommit överens med sin mor att komma hem den 4 maj och äta middag. V.B:s mobiltelefon befanns sig hela kvällen vid den basstation som täckte K.J:s hem.

HovR gjorde bedömningen mot bakgrund av de ovan redovisade förhållande att det var uteslutet att V.B levte efter den 4-5 maj 2013.

K.J:s egna uppgifter lades inte till grund för bedömningen i målet på grund av dennes psykiska särdrag enligt personutredningen men också hans uppträdande och minnessvårigheter som resulterade i att uppgifterna bedömdes som efterhandskonstruktioner. Under eftersöket "låtsatsringer" han till V.B och lämnade oriktiga uppgifter till sina nära vänner.

HovR gick över och bedömde enskilt de omständigheter som förelåg i målet. Angående fynden i bagageutrymmet påträffades V.B:s blod på flera ställen i K.J:s bil samt att hunden markerade för liklukt talade med avsevärd styrka för att K.J placerade kroppen i bagageutrymmet, transporterade och styckade kroppen.

Tejprullen i badrummet och tejpbitarerna i håret, det blod och DNA på dessa efterlämnades inte på annat sätt än i samband med hennes död. Det talade starkt för att K.J använde sig av tejpen vid hanteringen av V.B och utgjorde gärningsman enligt åklagaren.

Av signalspårningslistorna, sms och inställda spel bedömde HovR utifrån det misslyckade samtalet som V.B gjorde till 112 samt att hennes mobil gick ner före 23.53 vid K.J hembasstation. Vid förhör med M.B stämde omständigheterna att V.B skickade sms till honom under kvällen den 4 maj 2013, det var något som gjorde henne upprörd vid vistelsen hos K.J enligt M.B. HovR uttalade att det de omständigheter som framkom i denna del kunde haft andra förklaringar men omständigheterna var också förenliga med åklagarnas påstående, därmed var omständigheterna mycket besvärande för K.J.

Skriken i huset hade tre vittnen hört kring 21.00 - 22.00. Ett av vittnena tittade upp mot K.J:s sovrumsfönster efter skriken och såg en mansperson som stängde fönstret och drog för gardinerna. Enligt HovR talade detta för att något gjort V.B upprörd under kvällen och de omständigheterna som nu förelåg var mycket besvärande för K.J.

Ett sammanfattande övervägande i målet gjordes av HovR. Flera bevis knöt K.J till hanteringen av V.B:s kropp. Inga omständigheter framkom att K.J hade velat skydda någon annan gärningsman. Den strukturella bevisningen var komplex och i hög grad samverkande. Vid en sammanvägning av det totala bevismaterialet fann HovR att gärningspåståendet var utrett i flera delar och att K.J hade dödat V.B den 4-5 maj 2013. I fråga om rimligt tvivel var det enda möjliga alternativet till åklagarens gärningspåstående att någon annan hade utfört de åtalade gärningarna. Utredningen avfärdade M.B som möjlig gärningsman på grund av dennes alibi. Det var praktiskt taget uteslutet att det gått till på annat sätt än åklagaren påstod. HovR fann att det var ställt utom rimligt tvivel att K.J utförde gärningarna den 4-5 maj 2013. HovR ändrade TR:s dom på så sätt att gärningen rubricerades som dråp och påföljden bestämdes till fängelse i 10 år.

6.2.3 Kommentar och sammanfattande analys

I två av de fem utvalda rättsfallen har domstolen meddelat fällande domar i sista instans. Domstolen bedömde att utredningen positivt knöt de tilltalade till brotten och samtidigt kunde alternativa gärningsmän uteslutas. Minimikraven som utvecklats i praxis för en fällande dom i ett indiciemål är att den misstänkte gärningsmannen ska ha befunnit sig på eller i närheten av brottsplatsen (var), att denne haft möjlighet att utföra gärningen (när och hur) och att alternativ gärningsman kan uteslutas (vem). I samtliga fall har det förelagat indicier med högt bevisvärde, ett krav för fällande dom i ett indiciemål.

Vid nyare rättsfall lägger domstolen stor vikt vid att definiera indiciebevisning men även struktural bevisning. I de friande domarna kan

tendenser ses till att domstolarna definierar indiciebevisning mer ingående och framhåller att struktural bevisning kan uppfylla beviskravet ställt utom rimligt tvivel.

De luckor som förelåg i de friande domarna har inte funnits i de fällande domarna. De främsta styrkorna i utredningen kan sägas besvara frågorna när, var och hur gärningarna begåtts. I B 132-14 och B 8390-08 återfanns inte mordvapnen. I B 8390-08 var mordvapnet känt i den mån att från utredningen framgick det att mordvapnet utgjordes av en hammare med rundad slagyta. Den hammaren hittades aldrig men C.S hade tillgång till en hammare som var försvunnen. I rättsfallet B 132-14 återopade åklagaren en omfattande indiciebevisning med varierande styrka för K.J:s skuld. Vissa indicier avfärdades på grund av deras osäkerhet vid bevisvärderingen. Utöver dessa fanns där indicier som med stor sannolikhet talade för att K.J var gärningsman Dessa bestod av fynden i bagageutrymmet i K.J:s bil, tejprollen i badrummet och tejpbitarna i håret, signalspårningslistorna samt skriken i huset.

I två av rättsfallen har utpekande skett av de tilltalade. I rättsfallet B 8390-08 pekade E.J ut C.S som gärningsman, domstolen gav utpekandet en indirekt karaktär eftersom E.J låg nedsövd en tid efter gärningen samt på grund av sakkunnigas utlåtande av hennes minnesfunktion. Utpekandet utgjorde dock ett starkt indicium för C.S:s skuld. Ett utpekande skedde i rättsfallet B 132-14 genom att tre vittnen hade hört skrik mellan 21.00 - 22.00 och kollade upp mot K.J:s sovrumsfönster och såg en mansperson som drog för gardinerna och stängde fönstret. Omständigheten var mycket besvärande för K.J.

Om minimikraven i ett indiciemål är uppfyllda, medför detta vanligtvis att kretsen med alternativa gärningsmän minskar. Det måste ses i kombination med flera indicier med högt bevisvärde, dvs. struktural bevisning som är homogen och komplex. I B 8390-08 fanns det inga indikationer på en alternativ gärningsman, barnens far N.J avfärdades som alternativ gärningsman. Dessutom hade beviskedjan som förelåg en styrka som uteslöt alternativa gärningsmän och positivt knöt C.S till gärningarna. Det främsta indiciet var trots allt motivet hos C.S där stor ansträngning företogs av utredningen för att belysa svartsjuka hos C.S. Ett starkt motiv hos den tilltalade är inte något som ensamt kan bevisa brott utan det krävs annan bevisning, däremot kan motivet understödja andra bevisfaktum. Bevisvärdet av ett motiv beror på hur stark utredning som företagits kring motivet samt hur många personer som kan tänkas ha motiv, jfr B 2088-14.

Det som skiljer friande från fällande domar är främst domstolens beaktande av de tilltalades uppträdande före och efter brotten. I enlighet med minimikravet gjorde domstolen bedömningen att, i rättsfallet B 8390-08, befann sig C.S i närheten av brottsplatsen och hade möjlighet att utföra gärningarna. C.S var inte villig att förklara hennes ärende i Arboga den aktuella dagen. Även i andra hänseende har C.S lämnat felaktiga uppgifter vilket var starkt besvärande för henne. Det visar att en tilltalads uppträdande

kan tillmätas betydelse vid en bevisvärdering. Det gäller särskilt om en tilltalad lämnar motstridiga uppgifter, ändrar sina uppgifter efter vad som framkommer vid utredningen, i rättsfallet B 132-14 lades K.J:s egna uppgifter inte till grund för bedömningen. Detta på grund av många efterhandskonstruktioner samt hans psykiska särdrag. I målet B 8390-08 hänvisade domstolen till 35 kap. 4 § RB samt Europadomstolens praxis om vad som särskilt gäller bevisvärdet av en tilltalads vägran att uttala sig. Europadomstolen har accepterat att tystnad vägs in som försvårande omständighet när det finns stark bevisning till nackdel för den tilltalade.

Bevisvärderingen kopplas till bevisstrukturen och sannolikhetsbedömningar. Bevisvärderingen i de fällande domarna har vidtagits med ett mer nyanserat synsätt, främst i besvarandet av frågorna när, var och hur. Det finns en korrelation mellan bevisvärderingen och utredningen. Det handlar inte om en bevisvärdering i filosofiskt hänseende eller matematiska kalkyler som hänför sig till någon speciell metod, utan det handlar om hur många frågor som besvaras positivt av Var?, Hur?, Vem?, Varför?, När? och Vad? Ju fler frågor som besvaras, desto starkare är bevisstrukturen och ju mer samverkande blir bevisningen. I den friande domen RH 2002:55 utförde domstolen omfattande sannolikhetsbedömningar avseende indiciekedjorna. I slutet gör domstolarna ofta en prövning av alternativa hypoteser, prövningen kan enligt min mening utföras tydligare, det finns en oklarhet i rättsordningen hur långt prövningen av hypoteserna sträcker sig för domstolarna.

7 Analys och slutsatser

7.1 Begreppsbestämning

7.1.1 En definition

Det föreligger något mytiskt över begreppet indicier. Begreppets definition varierar i praxis och doktrin, samtidigt har det en stor roll i den svenska rättstillämpningen samt den bevisrättsliga debatten där det ofta vållar missförstånd. Många av begreppen har dock samma innebörd genom att avgöra huruvida bevisningen utgör spår av den brottsliga gärningen eller inte.²⁶⁷ Begreppsbestämning är ytterst viktigt för bevisytternas funktion. När det gäller bevisvärderingen är det viktigt att rättstillämparen kategoriserar de bevisrättsliga begreppen under rätt bevisstyp, särskilt viktigt är det ur ett rättssäkerhetsperspektiv eftersom det resulterar i materiellt riktiga domar. Som det ser ut nu är indicier ett mångtydigt begrepp som tolkas och definieras olika i doktrin och praxis, vilket inte är det underliggande syftet med indicier. I allmänhetens ögon framstår indicier som ett svagt bevis eller inget bevis alls. Detta är direkt felaktigt.

I min mening förespråkas en definition av indiciebevisning sammankopplad med indirekt bevisning, som i sin tur härstammar från det angloamerikanska uttrycket *circumstantial evidence*. En övergripande definition av begreppet indirekt bevisning lyder: *en omständighet som inte direkt hänförs till bevisemat, brottet eller brottsplatsen men ändå är relevanta för bedömningen av dessa*. I det deskriptiva avsnittet ovan kunde indirekta bevis delas in i två typer av bevis: *indicier* och *hjälpfakta*. En skillnad mellan de två bevisytterna är svår att urskilja. Indicier kan inte ensamma bevisa brott men de kan däremot påverka sannolikheten för bevisemat eller öka bevisvärdet hos ett bevisfaktum. Det sistnämnda är ett hjälpfaktum. Som visat i rättsfallsstudien är det ytterst sällan ett indicium har bevisverkan för ett bevisema om det inte ingår i struktural bevisning. En lösning till diskursen är ett slopande av indicier som begrepp för att enbart dela in bevisning i direkta och indirekta bevis samt hjälpfaktum. Det skulle lösa begreppsförvirringen som föreligger gällande indicier. Uttrycket indicium har dock rotats djupt i såväl det juridiska som det allmänna språkbruket att det knappast går att undvika att det används. Min slutsats i frågan är krav på skapandet av en allmängiltig legaldefinition av indirekta bevis och indicier i lagtexten. Med en sådan legaldefinition ruckas inte den fria bevisvärderingsprincipen eftersom det fortfarande är domstolens uppgift att bedöma relevansen av indiciet och dess bevisvärde. På så sätt kan det sättas ett likhetstecken mellan indirekt bevisning och indiciebevisning och lösa begreppsproblematiken. Hur det praktiskt kan ske är svårt att förutspå, en lösning är att det sker genom HD:s prejudicerande verksamhet.²⁶⁸ HD kunde

²⁶⁷ Avsnitt 3.2.

²⁶⁸ Jfr Supreme Courts avgörande i USA från 1954, avsnitt 3.4.

klargöra rättsläget kring indicier i NJA 2014 s. 699, men rättsfallet skapade mer distans i begreppen genom införandet av positiv och negativ bevisning.

7.1.2 En funktion

För att förstå indiciebevisningens funktion måste frågan ställas om det är nödvändigt med en uppdelning av direkt och indirekt bevisning. Uppdelningen är en kvarleva från Ekelöfs traditionella begreppsapparat samt övergången från den legala bevisteorin till den fria bevisvärderingen. Många i den juridiska doktrinen, däribland Dereborg, ansåg att begreppet indicier skulle vara överflödigt efter införandet av den fria bevisvärderingen. Indiciebegreppet omgärdas av många problem och en entydig definition har ytterligare komplicerats av nämnda orsaker. Gällande Ekelöfs begrepp icke-kausalt bevisfaktum instämmer jag med Diesens åsikt om att det saknas kausalitet mellan bevisfaktum och bevistema. Bevisfakta har möjligheten att styrka ett bevistema vilket indicier självständigt inte har. I min mening ges intrycket att det beror på kausaliteten som bestämmer bevisomständigheternas karaktär, att utföra orsaksbestämningar kan vara svårt eftersom indirekta bevis kan också ge upphov till att brottet skedde eller vara en viktig orsaksfaktor. Det är av min bestämda åsikt att kausaliteten inte bör bestämma bevisomständighetens karaktär. Det borde istället konstateras att det föreligger vissa bevis; finns det relevans till bevistemat? På så sätt undviks den styrning som kausalitetskravet ger upphov till. Indiciebevisning är alltså inte detsamma som icke-kausalt bevisfakta.²⁶⁹

Indiciers funktion får ofta störst betydelse när de verkar kumulativt i en form av indiciekedja eller indiciestruktur, vilket gör bevistemat motiverat, förklarligt och trovärdigt. Indiciekedjan utgörs inte av processmaterialets helhet. I indiciemål, finns det ofta en samverkande funktion mellan dessa. Enligt Ekelöfs terminologi kallas detta för *strukturell bevisning*. Den strukturala bevisningen kan ersätta bevisfaktum och därmed göra bevistemat förståeligt.²⁷⁰ Exempelvis ses en bevissituation kumulativt när motiv, tillfälle och möjlighet att begå gärningen, kopplas ihop till en kedja av indicier. Jag tycker att struktural bevisning är ett användbart institut vid situationer då bevisläget inte har ett renodlat bevisfaktum att stödja målet på utan det finns indicier som verkar sida vid sida som bildar ett unikt komplex av omständigheter. Styrkan men också svagheten ligger i deras kedjeeffekt, ett indicium kan inte ensamt bevisa ett bevistema, på grund av dess svaghet i relationen till bevistemat. Faller en omständighet i kedjan, faller ofta hela åtalet. Funktionen för indiciebevisning och struktural bevisning är okontroversiellt. Ett ensamt indiciebevis kan inte bevisa ett bevistema men däremot ha bevisvärde för ett bevisfaktum. Om det finns flera indicier kan de ha en samverkande och kumulativ effekt, vilket kan konstituera ett bevisfaktum som i sin tur kan bevisa ett bevistema. Vad som är

²⁶⁹ Avsnitt 3.2.

²⁷⁰ Se figur i avsnitt 3.5.

kontroversiellt är i vilken indelningsgrund de delas in i, dvs. direkt och indirekt bevisning.

I praxis och doktrin upprätthålls indelningen av bevis i direkta och indirekta bevis. Diesens metod för att bestämma vilken typ av bevisning som föreligger i målet utgår från en fråga som behandlar huruvida beviset befann sig på brottsplatsen eller inte. Svarar domstolen jakande på frågan handlar det om ett direkt bevis och indirekt bevis om svaret är nekande, då handlar det om ett indirekt bevis. Jag anser att en sådan fråga kan vara ett bra instrument för domstolen när den frågar sig vilken sorts bevisning som föreligger i målet. Det uppkommer tidvis svåra gränsdragningsproblem när domstolen försöker bedöma om ett bevis är relevant för bevistemat eller inte, främst vid styckmord.²⁷¹

När en bevisomständighet ska få en funktion beror det till stor del på dess relation till bevistemat. Det är viktigt att rättstillämparen analyserar bevisomständigheters karaktär för att avgöra deras relevans till bevistemat. I princip bör rättstillämparen skilja mellan direkta bevis, indirekta bevis och hjälpfakta. I dagens rättsläge kan det skönjas en tendens till en indelningsgrund baserat på bevisvärde vilket har lett till att bevisindelningarna inte har gett den fria bevisvärderingsprincipen fullt genomslag. Vad som menas med en indelningsgrund baserat på bevisvärden har sin grund i att direkt bevisning historiskt sett har, från den legala bevisteorin, ett högre bevisvärde än indirekt bevisning. Vid övergången till fri bevisvärdering påverkades synen på behandlingen av bevisen. Uppdelningen av direkta och indirekta bevis ska inte handla om bevisens bevisvärde, det är uppenbart. Ett indirekt bevis kan ha ett starkt bevisvärde och samtidigt vara avgörande för skuldfrågan, jfr rättsfall B 8390-08, där motivet utgjorde det starkaste beviset för fällande dom. Ett direkt bevis kan vara svagt, exempelvis om vittnet är berusad. Vad som är viktigt för domstolen är deras identifiering av indirekt bevisning och inse att det kräver en bedömning av enskilda indicier först för att sedan ha en holistisk syn på indiciekedjan som helhet, dvs. den strukturala bevisningen. I min mening är en indelningsgrund baserat på relevans den mest tillfredställande, vilket har sin grund i Lainpeltos avhandling med undantag för slopanDET av direkta och indirekta bevis.

Lainpeltos avhandling kommer fram till att syftet med att skilja mellan bevis som är mer eller mindre direkta är att de indirekta bevisen inte får ges ett övervärde vid bevisvärderingen i det enskilda fallet. Hennes ståndpunkt är att bedömningen handlar om *relevans*.²⁷² Om en bevisomständighet är relevant ska den vara med vid värderingen, är den inte relevant ska omständigheten utgå. Om bevisomständigheten är relevant ska också den relevansen vara startpunkten för bevisvärderingen. Lainpelto anser att försök till att teoretiskt definiera begreppen skapar mer förvirring än

²⁷¹ Avsnitt 3.2 och 3.3.

²⁷² Enligt Lainpelto har ett bevisvärde relevans och tillförlitlighet, det stämmer till stor del överens med det angloamerikanska synsättet på indelning av bevistyper. Se avsnitt 3.4.

klarhet.²⁷³ Ett sätt att lösa begreppsproblematiken är att enbart göra distinktion mellan bevisfakta och hjälpfakta. Det betyder att förvirrande undergrupper som indiciebevisning och stödbevisning försvinner. Lindell håller med i meningen att det inte finns skäl att göra en distinktion mellan olika bevis typer och att en indelning av bevisfaktum bör gälla för all bevisning. Bevisfaktum har inget grundvärde till att börja med utan de får sina bevisvärde från hjälpfakta. Finns det inget stöd för bevisfaktum är dess bevisvärde lågt.²⁷⁴

Jag tycker att uppdelningen av direkta och indirekta bevis inte bör ha en indelning baserad på bevisvärde och ett historiskt arv från den legala bevisteorin med legala bevisregler. Det skapar rättsosäkerhet när rättstillämparen i alltför stor utsträckning förlitar sig på den direkta bevisningen trots tillförlitlighetsproblem.²⁷⁵ Det är bevisets funktion i korrelation med bevistemat som ska stå i fokus och bedömningsgrunden baserat på relevans, med detta menar jag dock inte att jag är för Lainpeltos slopande av direkta och indirekta bevis. Min slutsats är att direkta och indirekta bevis ska stå fast eftersom risken för övervärdering av indirekta bevis är ett större rättssäkerhetsintresse än den diffusa uppdelningen som skapats av den legala bevisteorin. Alternativet är ett klagande prejudikat från, som förespråkats ovan, HD som fastställer gränsen mellan direkta och indirekta bevis samt riktlinjer för den fria bevisvärderingsprincipen. Vad som är viktigt i sammanhanget är att prejudikatet inte får påverka domstolarnas obundenhet i relation till den fria bevisvärderingen.

7.2 Indiciebevisning i förhållande till beviskrav och bevisvärdering

7.2.1 Vad krävs för uppfyllande av beviskravet *ställt utom rimlig tvivel* i mål med enbart indiciebevisning?

En central fråga för uppsatsens del är om indiciebevisning och struktural bevisning kan uppfylla beviskravet i brottmål. I doktrin bildades två läger avseende frågan om struktural bevisning kunde uppfylla objektiva gärningsmoment. Numera har praxis slagit fast att gärningsmomentet kan uppfyllas i indiciemål. Vad som krävs för ett uppfyllande har diskuterats i doktrin.

Doktrinen är enig gällande att en fällande dom kan grundas på indicier om de är så många och sammantaget av sådan bevisstyrka att alternativa förklaringar till åklagarens gärningspåstående anses uteslutna. Enligt Ekelöf bör inte struktural bevisning användas för att styrka ett objektiva

²⁷³ I sin avhandling avvisar hon begreppet "stödbevisning".

²⁷⁴ Avsnitt 3.2.

²⁷⁵ Se rättsfallet B 8390-08 där utpekande hade skett. Utpekandet fick trots det indirekt karaktär på grund av omständigheterna vid iakttagelsen. Det fick trots allt högt bevisvärde.

gärningsmoment i ett brottmål, utan endast de subjektiva gärningsmomenten. I praxis har det framkommit mål, bl.a. NJA 1991 s. 56 och RH 2002:30, där indiciebevisning användes för att styrka objektiva gärningsmoment. Diesen utesluter inte att det kan finnas fall där struktural bevisning räcker, däremot krävs det att strukturen är komplex och homogen, dvs. samverkande och inte oförenliga omständigheter. En medvetenhet krävs dock om strukturbevisets karaktär och generellt begränsade värde.²⁷⁶

Jag anser att styrkan som den strukturala bevisningen har ligger i rättstryggheten. Den framträder dels genom indiciernas kumulativa effekt, dels genom att ett orimligt tvivel får föreligga, dock utan att göra avkall på rättssäkerheten. Det framgår av B 8390-08 och B 132-14 att små steg har tagits mot skapandet av ett grundläggande system för att kunna fälla en tilltalad i ett indiciemål. Rättsfallen anför att bevisningen måste vara grundad på en enhetlig samverkande bevisstruktur som fungerar i en kedja. Strukturens mål är att skapa ett så stark fundament att andra förklaringar kan uteslutas, exempelvis alternativa gärningsmän. Har bevisstrukturen blivit komplex till grad att när den jämförs med en optimal erfarenhetssats²⁷⁷, som tar hänsyn till relevanta faktorer och osäkerhetsfaktorer, framstår den som oförenlig med alternativa förklaringar, då har domstolen nått lika långt som ett eliminationsbevis.²⁷⁸ Jag anser att en sammanblandning av struktural bevisning och eliminationsbevisning är oklar. Ändamålet är detsamma för de båda bevisen men vägen dit är annorlunda. Skillnaden ligger i att eliminationsbevisning relateras till en population av samma företeelser medan det strukturala beviset relateras till en optimal erfarenhetssats. Den strukturala bevisningen har en egen funktion i och med att den kan konstituera ett bevisfaktum om strukturen är tillräckligt stark och ingen av omständigheterna faller i indiciekedjan.

Som jag ser saken finns det ett teoretiskt krav på struktural bevisning som har utformats i doktrin och ett praktiskt krav som utvecklats i praxis. Det teoretiska kravet är diskuterat ovan och avser strukturens samverkande effekt. Där är jag benägen att hålla med Diesen och Lindell. Den strukturala bevisningen ska bestå av samverkande och inte disparata fakta. Det krävs även att strukturen är förenlig med den misstänktes uppgifter och bevis temat bedöms på basis av en fullgod utredning. Jag anser att om domstolen följer Diesens och Lindells inställningar är det möjligt att struktural bevisning kan skapa ett bevisstöd av samma typ som vid direkt bevisning och därmed kan det existera ett fullgott skydd för den enskildes rättssäkerhet.

Hur det praktiska kravet har utvecklats i praxis kan utläsas från rättsfallsstudien. Av rättsfallen går det utläsa minimikrav avseende

²⁷⁶ Avsnitt 4.4. Diesen jämför struktural bevisning med eliminationsbevisning.

²⁷⁷ Jfr Lindell avsnitt 3.2. Lindell menar att domstolen ska använda sig av en "optimal erfarenhetssats" där det avgörande är vilken av strukturerna som förklarar flest moment i händelsekedjan, dvs. strukturerna av den tilltalades uppgifter och åklagarens framställda struktur. Domstolen ska använda sig av en erfarenhetssats och välja ut den struktur som är optimal för händelseförloppet.

²⁷⁸ Avsnitt 2.2.6. Eliminationsbevis är sådana bevis som eliminerar ett alternativ till det rättsfaktum som ska bevisas i målet.

indiciemål; den tilltalade ska ha funnits på eller i närheten av brottsplatsen, haft möjlighet att begå brottet och att annan gärningsman kan uteslutas.²⁷⁹ Slutsatsen kan dras att det är svårt att uppfylla de objektiva gärningsmomenten enbart baserat på strukturala bevis men inte omöjligt. Det är särskilt svårt i mål där någon frågorna *När?*, *Var?* och *Hur?* är obesvarade, dvs. avsaknaden av mordvapen, brottsplats, dödsorsak och erkännande från den tilltalade. Det är kriterier som normalt måste vara uppfyllda för att åklagaren ska väcka åtal för mord i enlighet med beviskravet "ställt utom rimligt tvivel". Ibland är det ofrånkomligt att bevisunderlaget består av enbart strukturala bevis. Det är ingen unik situation, varje vecka avkunnas det domar i mål baserade enbart på strukturala bevis. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är det av vikt att frågorna besvaras. I grunden krävs det en fullgod utredning och utredningskravet måste vara uppfyllt. En dom baserat på lösa grunder skulle äventyra den enskildes rättsäkerhet, det kan dras paralleller till principen om att hellre fria än fälla.

Med hänsyn till de fåtal fällande domar vid avsaknaden av direkt bevisning kan det frågas om beviskravet är för högt ställt eller om nedre gränsen är oklar. Problematiken synes ligga i att indiciebevisning svårligen uppnår tillräcklig styrka, anledningen är höjden på beviskravet. En bestämning av beviskravet är en rättspolitisk fråga för lagstiftaren. Om vi inte kan uppnå absolut rättvisa; hur stor felmarginal tål samhället för rättskipningen? Det avspeglar sig i praxis och hur domstolarna bedömer och värderar indiciebevisning och struktural bevisning för att uppnå beviskravet. En fällande dom grundad på alternativa hypoteser är inte förenligt med Gregows formulering av beviskravet i brottmål, att det praktiskt sett ska framstå som uteslutet att den åtalade är oskyldig.²⁸⁰

Den generella slutsatsen som går att dras utifrån resonemanget ovan är att avsaknad av direkt bevisning gör det svårt att nå upp till beviskravet men inte omöjligt. Korrelationen mellan det teoretiska och praktiska kravet fungerar men inte tillfredsställande. Det är svårt att uppfylla objektiva gärningsmoment om frågorna *När?*, *Var?* och *Hur?* inte är besvarade. Lämnas det luckor i indiciekedjan medför det i regel rimligt tvivel. Ju fler frågor som besvaras desto tydligare framstår händelseförloppet och bevisstrukturen och sedermera beviskravet.

7.2.2 Hur utför domstolen sin bevisvärdering i indiciemål och finns där en metod för sådana mål?

Frågorna besvaras först med en genomgång av uppdelningen mellan direkt och indiciebevisning i förhållande till bevisvärderingen. Därefter analyseras hur bevisvärdering utförs av indicier och struktural bevisning, för att sedan utmynna i en diskussion avseende metodval i indiciemål. Den

²⁷⁹ Avsnitt 6.1.5 och 6.2.4.

²⁸⁰ Avsnitt 4.2.2.

rättsvetenskapliga debatten om bevisvärdering har handlar om främst två frågor. Den första avser vilket sannolikhetsbegrepp som bevisvärderingen ska utgå ifrån och den andra hur den säkerhet eller osäkerhet som bevisvärderingen resulterar i ska uttryckas. Bevisvärdering handlar ytterst om mänskliga bedömningar av en verklig situation, sådana bedömningar kommer alltid innefatta ett visst mått av osäkerhet. Bevisvärdering kommer därför i första hand behandla bedömningen av sannolikheten²⁸¹ för bevisstemats existens, dvs. om åklagarens gärningspåstående föreligger. Hur en sådan sannolikhet ska definieras för indiciebevisning är central för bevisvärderingen.

Som visat ovan är indelningen av begreppen direkt och indirekt bevisning ett arv från den legala bevisteorin, där det fanns en rangordning av bevis. I den angloamerikanska bevisrätten finns det en rangordning av bevis men jurysystemet tillämpar fri bevisvärdering när de bedömer indiciemål. I modern svensk praxis finns tecken på en sådan rangordning av bevis även om det uttrycks mer nyanserat när det gäller indiciebevisning. I B 8390-08 påpekade domstolen att indirekt bevisning kan vara av skiftande slag och styrka.²⁸² I RH 2002:55 förelåg en misstänksamhet mot indiciebevisning, domstolen uttalade att i målet var det fråga om indiciebevisning och dessa är förenade med sannolikhetsbedömningar och det ska iaktas stor försiktighet vid bevisvärderingen. Av domstolens uttalande framgår det att indiciebevisningen ska vara av högt bevisvärde för att den tilltalades skuld ska vara ställd utom rimligt tvivel.

I den offentliga debatten råder det samtidigt en misstänksamhet mot fällande domar med "endast indicier", frågan är om det riktar sig mot bevisstypen eller det sammanlagda bevismaterialet. Som jag ser det föreligger det inte många domar enbart baserat på direkt bevisning. De flesta brott sker i det dolda, utan direkta vittnen och erkännande från gärningsmannen. Från vissa domskäl, B 8390-08²⁸³, kan det utläsas att direkt bevisning har ett högre bevisvärde än indiciebevisningen. Det finns vissa juridiska forskare som säger att det har godtagits ett lägre beviskrav i indiciemål, vilket är direkt felaktigt. Eftersom beviskravet är statiskt ser jag det som svårt för domstolarna att acceptera ett lägre sådant krav. Det kan ifrågasättas vad domstolarna egentligen menar med direkt bevisning när de nämner det i parallell med indiciebevisning och hur det kan hjälpa att förstå det senare begreppet, det krävs en självständig bedömning från domstolens sida avseende indiciebevisning.

Den bevisstrukturering som uppkom i och med den legala bevisteorin vållar fortfarande problem eftersom nya bevis upptäcks genom tekniska innovationer. På grund av direkt bevisnings särställning i svensk bevisrätt har indiciebevisning fått ett oförtjänt rykte. I min mening kan indiciebevisning ha avgörande roll för ett utslag i en rättegång. Det kan

²⁸¹ Sannolikhet är närmast ett bevisteoretiskt begrepp. Se avsnitt 5.3.

²⁸² Se avsnitt 6.2.1.

²⁸³ Uttalanden som "indicier ger emellertid fler tolkningsmöjligheter och fler alternativa förklaringar än om bevisningen är direkt". Sida 10 i aktuell dom.

också få ett högt bevisvärde. Att indela bevistyper baserat på bevisvärde som konsekvent praxis gjort är inte lämpligt. Däremot är det viktigt, som visat ovan, att indelningen sker eftersom indiciebevisning inte får övervärderas, alltså bör domaren först klarlägga vad som avses med indiciebevisning innan själva bevisvärderingen sker men dock inte baserat på nu rådande bevisstruktureringsgrund.

Innan metodvalet för bevisvärdering sker bör tre moment av bevisvärderingen lyftas fram:

- Värdering av enskilda bevis,
- sammanvägning av enskilda bevis för och emot bevistemat och
- bedömning av om det erhållna sammanvägda värdet är tillräckligt för att temat ska anses bevisat.²⁸⁴

Riktlinjerna ovan ska fungera som en utgångspunkt för domstolarna i deras bevisvärdering, oavsett om det berör indiciemål eller inte. I de rättsfall som jag analyserat utgår domstolen ofta från momenten ovan, med tillägget av uteslutande av alternativa hypoteser.

Domstolens tillvägagångssätt för att komma fram till ett resultat av bevisens styrka kräver en bevisvärderingsmetod. För indiciebevisnings del är de teoretiska metoderna bevistemametoden och bevisvärdemetoden överspelade. Innan bevisvärderingsmetod undersöks i förhållande till indiciebevisning ska sannolikhetsbegrepp diskuteras.

Sannolikhetsbedömningar är ett nav kring vilket metoderna kretsar kring, däribland tema- och värdemetoden. Metoderna som är uppbyggda kring sannolikhet går ut på att beräkna sannolikhets sambandet mellan bevis och tema. Problematiken som uppstår med indiciebevisning är den icke-relation som finns mellan det indirekta beviset och bevistemat. Hur indiciebevisningen värderas baserat på sannolikhet är svårt att utläsa från praxis, det har sin grund i domsskrivning. I rättsfallet RH 2002:55 kunde det utläsas ett sannolikhetsresonemang främst avseende tidsramen för den tilltalades möjlighet att utföra gärningen. Bevisningen i målet visade starkt på att gärningsmannen fanns inom kretsen av hemvårdare i distriktet. Den tilltalade visste vem gärningsmannen var eftersom denne stod bakom den tilltalade i kassan när han köpte kaffe till arbetsplatsen. Domstolen fokuserade inte på sambandet ovan samt prövning av alternativa hypoteser utan på den tilltalades egna uppgifter om vad han hade gjort under dagen för gärningen. Uppgifterna låg till grund för domen eftersom de inte var motbevisade av åklagaren. Vad avser sannolikhetsresonemanget är det mitt förmenande att det är rättsosäkert om domaren ska tänka i banor av sannolikhet eftersom det oavsett hur hög sannolikheten är krävs alltid ett konkret bevis som knyter gärningsmannen till brottet. Det blir ofrånkomligt när bevisvärderingen i stora delar grundas på en relation mellan bevistema och bevis. Ett positivt svar om relationen garanterar inte temats riktighet, det

²⁸⁴ Avsnitt 5.3.

går aldrig att fastställa sanningen med full säkerhet. Elimination av alternativa hypoteser innebär att domstolen funnit den mest sannolika förklaringen, på så sätt är hypotesmetoden också förknippad med sannolikhet. Det innebär att påståendet inte behöver vara falskt bara för att domstolen friar efter att ha hittat stöd för en alternativ förklaring, dvs. rimligt tvivel. Att tänka i dessa banor avseende bevisvärderingen i brottmål är idag gängse praxis. Hur kan då rättsinstanser fortfarande komma fram till diametralt olika slutsatser i målet när det är baserat på samma bevismaterial. Svaret finns i nästföljande avsnitt.

Samverkande indicier måste värderas i en beviskedja. I kommentarer till praxis talas det ofta om att bevisen utgörs av indiciekedjor. Kedjorna är detsamma som struktural bevisning. Vad domstolen missade i RH 2002:55 var att värdera de strukturala bevisen i en *totalitet*. Samverkande indicier får aldrig beviskraft om de står ensamma. Prövningen av alternativa hypoteser var också bristfällig i domen, det fanns inget positivt stöd i utredningen vad avsåg alternativ gärningsman.

Dagens värdering av struktural bevisning sker genom en enskild bedömning av varje indirekt omständighet, vad domstolarna ofta missar är den holistiska synen. När slutbedömning företas krävs ett synsätt som bedömer de enskilda bevisen i en totalitet. Med en sådan holistisk syn finns det avsevärd risk för överskattning av bevismängd. I brottmål förespråkas det ett synsätt med kvalité före kvantitet. I indiciemål förekommer det att åklagaren inkommer med ett stort antal omständigheter med oklart, ibland svårbedömt och lågt bevisvärde. I deras enskilda avseende skulle omständigheterna kunna ses som tillfälligheter men när de förekommer i ett sammanhang blir de inte ifrågasatta på samma sätt. Domstolen bryter mot motivuttalanden om de värderar bevisen i ett sammanhang istället för varje bevis ska prövas för sig.²⁸⁵ Jag menar att det är en svår gränsdragning som blir oundviklig i indiciemål. Faller en omständighet i händelseförloppet som är skisserat av åklagaren, då faller ofta åtalet som helhet. Från ett rättssäkerhetsperspektiv för den enskilde är det av vikt att varje enskilt bevis bedöms men motsatt intresse av rättsskyddsaspekten skönjer jag en utveckling från doktrinen mot att en mer holistisk syn ska iakttas, i strid mot motivuttalandet. Jag är benägen att hålla med doktrinen och kräver en mer holistisk syn, detta trots att motivuttalanden stadgar annorlunda.

Vad avser bevisvärderingsmetoder kretsar bevisvärderingen numera kring praktiska metoder med inslag av alternativa hypoteser. Enligt Diesen är hypotesmetoden optimal för bedömning av indiciebevisning.

Hur fungerar hypotesmetoden när det kommer till bedömning av mål som enbart innehåller indiciebevisning? Övergripande fungerar hypotesmetoden som en atomistisk metod, varje enskilt bevis ska domstolen bedöma innan de ger sig in på att bedöma helheten. Det stämmer väl överens med motivuttalanden. I sista stadiet företas en bedömning om det finns enskilda

²⁸⁵ Avsnitt 5.3.

beviselement som kan ifrågasätta slutsatsen beträffande helheten. Det är alltså inte en sammanvägning av bevisen för eller emot bevistemat. Resultatet av metoden utför inte någon intuitiv helhetsvärdering enligt ett holistiskt synsätt. I riktlinjerna för bevisvärdering som redovisats ovan, frångår metoden det andra steget. Brister som doktrinen menar föreligger hos hypotesmetoden relateras främst till bevisvärderingen, Lindell menar att metoden mer kan karakteriseras som en metod för beslutsfattande än som en metod för bevisvärdering. Han menar fortsättningsvis att hypotesmetoden trots detta kan fungera i vissa situationer, bl.a. när struktural bevisning ska undersökas vilket bevisvärde det har för bevistemat. För att den sammanvägda strukturen ska ha ett högt bevisvärde krävs det att alternativa förklaringar till händelseförloppet kan uteslutas. Edelstam har betraktat hypotesmetoden som en hypotesprövning i syfte att kontrollera utfallet av bevisvärderingen, metoden kontrollerar hållfastheten i preliminära slutsatser om bevisningens samlade styrka. Jag tycker att domstolen i dagsläget har en syn som påminner om nyss nämnda, osäkerheten ligger i bevisvärderingsmomentet för hypotesmetoden. Kritiken fortsätter från Edelstam och han menar att stor försiktighet ska tas när Diesen påstår att HD ska ha utvecklat en metod baserat på HD:s domskäl. Jag är benägen att hålla med Edelstam. Det är inte HD:s roll att redovisa vilken teori de förespråkar, den rollen som HD innehar är inte inriktad på att stödja rättsvetenskapen och utveckla metoder för en bevisvärdering som ska vara *fri*.

Slutsatsen avseende om hypotesmetodens tillämpning i indiciemål är jag av åsikten att metoden skulle passa in i dessa mål, trots bristerna som visats ovan.²⁸⁶ När HD fastslog beviskravets formulering *ställt utom rimligt tvivel* skapade det möjlighet för en metod som utgår från ett statistiskt beviskrav. Ett påstått brott som bevisas genom att friande hypoteser elimineras. Finns det någon hypotes, som är baserad på fakta, som inte kan uteslutas ska den tilltalade frias. Har den svenska rätten accepterat ett angloamerikanskt begrepp i form av beviskravet kan det tänkas att inspiration kan hämtas från deras tillämpning av kravet, exempelvis direkt bevisning som är absolut i sin karaktär, antingen bevisar det brottet eller inte. När det gäller indicier accepteras ett sannolikhetsresonemang men samtidigt uppmärksammar domaren juryn om risken för att övervärdera den sortens bevisning. I dessa situationer ska prövningen fokusera på alternativa förklaringar.

Kan domstolen inte anamma en metod liknande hypotesmetoden eftersöker jag ett prejudikat där HD betonar och klargör den fria bevisvärderingsprincipen i kommande avgöranden, det har redan tagits steg mot att tydligare definiera beviskravets nedre gräns i brottmål. Ett alternativ till resonemanget är uppdaterade motivuttalande från lagstiftaren som berör bevisvärdering i indiciemål, försiktighet ska iakttas med hänsyn till den fria bevisvärderingen.²⁸⁷

²⁸⁶ Hur den praktiska tillämpningen av hypotesmetoden utförs illustreras i bilagan.

²⁸⁷ Se prövningstillståndet i HD till B 4003-14. Förhoppningsvis kommer HD ta ställning till och ge vägledning vad avser beviskravet och bevisvärdering.

7.3 Sammanfattande resultat från rättsfallsstudien

Vid rättsfallsstudien har rättstillämparens bedömning av indiciebevisning i fem utvalda analyserats. I tre av fallen har den tilltalade blivit friad i sista instans och i två av fallen har den tilltalade blivit fälld i sista instans. Värt att notera är att i flertalet av de fallen där den tilltalade har blivit friad i sista instans har underinstanserna fällt i enlighet med åtalet. Vad som orsakar dessa diskrepanser i domarna beror främst på svårigheter när bevisningen enbart består av indicier.

Vad avser begreppsbestämningen tillämpar domstolarna en äldre bevisstrukturering som definierar indiciebevisning som ett bevis med normalt sett lågt bevisvärde, vilket är en förlegad tanke som visat enligt ovan. Det har sin grund i Ekelöfs tankar om avsaknaden av kausalitet mellan beviset och bevistemat men även i den legala bevisteorin.

När det saknas mordvapen, brottsplats, dödsorsak och erkännande från den tilltalade är det kriterier som normalt sett måste vara uppfyllda för att åklagaren ska väcka åtal för mord i enlighet med beviskravet "ställt utom rimligt tvivel". Gärningspåståendet ska besvara *Vart?*, *Vem?*, *Hur?*, *När?* och *Vad?*. Utöver det krävs ofta utredande kring *Varför?*, dvs. motiv. Domstolarna har utvecklat ett antal *minimikrav* som avser att gärningsmannen ska ha, förutom att ett brott verkligen begåtts, befunnit sig på eller åtminstone i närheten av brottsplatsen, att denne haft möjlighet att utföra gärningen och att annan gärningsman kan uteslutas. Som rättsfallen visar ger svar på frågorna i relation med den tilltalades agerande en stark struktural bevisning, vilket kan uppfylla beviskravet. En prövning av alternativa hypoteser måste också iakttas. Besvarandet av frågorna är även centralt från ett rättssäkerhetsperspektiv då det pekar på en fullgod utredning.

Vad som skiljer de friande domarna från de fällande är främst besvarandet av frågorna ovan samt uppfyllande av minimikraven, brister det i ovanstående frågor skapar det utrymme för tvivel. Min slutsats är rättssäkerheten uppfylls när den strukturala bevisningen har kumulativ effekt samt att ett orimligt tvivel faktiskt får föreligga men inte genom att frånträda rättssäkerheten.

7.4 Sammanfattande slutsatser

Bevisrätten besitter ett komplext förhållande till sina begrepp. För den icke-insatte läsaren kan det liknas vid en begreppsförvirring. Den slutsats som företogs ovan i samband med bestämmande av definition för indiciebevisning belyser att begreppen inte längre ska vara målet utan ska istället användas som medel för att nå och beskriva målet. Enskilda indicier kan ha betydelse för bevistemat men deras styrka uppstår först när flera

samstämmiga indicier samverkar i form av struktural bevisning. Då kan en avgörande styrka föreligga för bevisemat.

Den bevisstrukturerings som föreslås i uppsatsen baseras på bevisningens innehåll. Två aspekter står i fokus; den ena avser domstolens fria bedömning och den andra avser bevisemat. Det är domstolen som självständigt ska bedöma om en bevisomständighet har relevans för bevisemat. Det är alltså bevisemat som ska stå i fokus. Med en sådan syn kan den historiska rest från den legala bevisteorin läggas åt sidan där begrepp baserades på deras bevisvärde.

Eftersom det inte föreligger någon kausalitet mellan brottet och den indirekta bevisningen är det viktigt att, främst från en rättssäkerhetsaspekt, stark bevisning genererar en fällande dom i indiciemål. För att uppfylla beviskravet ställt utom rimligt tvivel krävs besvarande av minimikraven *När?*, *Var?* och *Hur?*. Ju fler frågor som besvaras avseende händelseförloppet, desto starkare är bevisningen. Det kan även finnas indicier som talar emot bevisemat som i sin tur kan skapa en lucka i händelseförloppet. Avvägningen mellan rättstrygghet och rättssäkerhet är rimlig med hänsyn till rättsfallsstudien. Beviskravet är högt ställt och fundamentalt för rättssäkerheten. En samverkande struktur av indicier kan uppnå beviskravet *ställt utom rimligt tvivel* om strukturen är tillräckligt komplex och består av omständigheter som är disparata.

Indiciebevisning ställer höga krav på domstolen vad avser bevisvärderingen, vid värderingen krävs indicier ett resonemang som belyser deras indirekta karaktär. Det kan leda till att domstolen överkompenserar den felmarginall som bevisvärdering medför genom att iaktta extra försiktighet. Det är en intresseavvägning mellan rättstryggheten och rättssäkerheten och med tanke på hur få fällande domar det existerar resulterar det i frågan om rättstryggheten får stå tillbaka vid indiciemål. Jag tycker att domstolen i vissa fall låter sig påminnas av den gamla ordningen med indelning av bevis baserat på bevisvärde. En slutsats som kan dras av resonemanget är att beviskravet måste efterges i indiciemål men jag ställer mig ytterst tveksam till en sådan slutsats. Eftersom beviskravet ställs högt krävs en metod för domstolen som klargör systematiken för bevisvärderingen i sådana mål. Grundtanken är säkerställandet av en rättssäker prövning, där subjektiva åsikter inte kan göra sig gällande.

Tanken att en enda optimal och enhetlig bevisvärderingsmetod för alla bevisningsfall som på ett tillfredsställande sätt uppfyller alla krav på en god metod är antagligen en utopi. Däremot finns det tendenser till en fullgod bevisvärderingsmetod i hypotesmetoden trots att det är en lång väg att gå innan rättstillämpningen blir bunden av en sådan metod.

I och med prövningstillståndet som gavs av HD under första delen av 2015, hoppas jag att möjligheten tas för klargörande principer för bevisvärdering och beviskravets nedre gräns i indiciemål.

Bilaga A

Den praktiska tillämpningen av hypotesmetoden kan sammanfattas i följande frågor:

1. Har åklagaren i vederbörlig ordning framlagt bevisning för varje moment i gärningspåståendet (dvs. gärningsmannskapet och varje rekvirit för brottet)?
2. Har åklagaren i rimlig utsträckning (beroende på omständigheterna i det enskilda fallet, brottets grovhet och den tilltalades inställning) låtit utreda alternativa förklaringar till fakta i målet?

Om svaret på någon av frågorna 1-2 är nekande ska åtalet redan på denna grund (bristande uppfyllande av utredningsbördan) ogillas. Om svaren är jakande övergår rätten till bevisvärdering (3-5)

3. Kan åklagarens gärningspåstående godtas som sanningen om det inträffade? Om svaret är jakande ansågs tidigare brottet vara bevisat, men numera prövas även felmarginalen:
4. Finns det alternativa hypoteser till åklagarens gärningspåstående (som kan konkretiseras med hjälp av vissa fakta i målet)?

Om svaret är nekande är åklagarens bevisbörda uppfylld. Om svaret är jakande återstår frågan:

5. Kan alternativa hypoteser elimineras?

Om svaret är jakande, om det saknas konkret stöd för alternativen, är den tilltalades skuld ställt utom rimligt tvivel, är svaret nekande återstår rimligt tvivel och den tilltalade ska frias.²⁸⁸

²⁸⁸ Frågorna härrör från Diesen 2015, s. 285.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Prop. 1993/94:117 *Inkopporering av Europakonventionen m.m.*

SOU 1926:82 *Processkommissionens betänkande*

SOU 1938:44 *Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk*

SOU 2001:103 *En modernare rättegång*

Litteratur

Axberger Hans-Gunnar, Mentés Feryal, Palmgren Goodhe Karin & Västberg Jens: *Felaktigt dömda. Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt*, JK:s rättssäkerhetsprojekt, Visby 2006

[Citeras: Axberger m.fl. i JK:s rättssäkerhetsprojekt 2006].

Björkman Johanna, Diesen Christian, Jonsson Peter & Forssman Fredrik: *BEVIS - Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis*, Norstedts Juridik, Stockholm 1997

[Citeras: Björkman m.fl. 1997].

Bogdan Michael: *Komparativ rättskunskap*, andra upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm 2003

[Citeras: Bogdan 2003].

Bolding Per Olof: *Går det att bevisa? Perspektiv på domstolsprocessen*, Norstedts Förlag, Stockholm 1989

[Citeras: Bolding 1989].

Bolding Per Olof: *Sannolikhet och bevisvärdering i brottmål*, SvJT 1953 s. 309.

[Citeras: Bolding 1953].

Bolding Per Olof: *Bevisbördan och den juridiska tekniken*, Uppsala 1951

[Citeras: Bolding 1951].

Dahlman Christian: *Rätt och rättfärdigande: en tematisk introduktion i allmän rättslära*, Studentlitteratur, Lund 2010

[Citeras: Dahlman 2010].

Danelius Hans: *Europadomstolens domar - andra kvartalet 2007*, SvJT 2007 s. 631

[Citeras: Danelius 2007]

Dereborg Anders: *Från legal bevisteori till fri bevisprövning i svensk straffprocess*, Juridiska fakulteten vid Stockholms universitet, Stockholm 1990

[Citeras: Dereborg 1990].

Diesen Christian: *Bevisprövning i brottmål*, andra upplagan, Norstedts Juridik, Finland 2015

[Citeras: Diesen 2015].

Diesen Christian: *Bristande professionalism - om utredning, objektivitet, resning och bevisvärdering i fallet med den livstidsdömde hemvårdaren*, JT 2002/03

[Citeras: Diesen 2003].

Diesen Christian: *Bevisprövning i brottmål*, Norstedts Juridik, Stockholm 2002

[Citeras: Diesen 2002].

Diesen Christian: *Bevisvärdering och vittnespsykologisk utsageanalys*, JT 1999/00

[Citeras: Diesen 2000].

Diesen Christian & Strandberg Magne: *Bevisprövning i tvistemål*, Norstedts Juridik, Vällingby 2012

[Citeras: Diesen & Strandberg 2012].

Ekelöf Per Olof, Edelstam Henrik & Heuman Lars: *RÄTTEGÅNG, Fjärde häftet*, sjunde upplaga, Norstedts Juridik, Mölnlycke 2009

[Citeras: Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009].

Ekelöf Per Olof & Boman Robert: *RÄTTEGÅNG, Fjärde häftet*, Norstedts Juridik, Stockholm 1992

[Citeras: Ekelöf & Boman 1992].

Ekelöf Per Olof: *Kompendium över civilprocessen del II*, Juridiska föreningen, Uppsala 1949

[Citeras: Ekelöf 1949].

Ekelöf Per Olof: *Kompendium över civilprocessen del II*, Juridiska föreningen i Uppsala, Uppsala 1948

[Citeras: Ekelöf 1948].

Fitger Peter, Sörbom Monika, Eriksson Tobias, Hall Per, Palmkvist Ragnar & Renfors Cecilia: *Rättegångsbalken - En kommentar del III*, Supplement 77, Norstedts Juridik, Stockholm 2014

[Citeras: Fitger 2014].

Frände Dan: *Finsk straffprocessrätt*, Edita, Helsingfors 2009

[Citeras: Frände 2009].

Frände Dan: *Brott och rättegång*, Juridiska fakulteten vid Helsingfors universitet, Helsingfors 2003
[Citeras: Frände 2003].

Gregow Torkel: *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn*, SvJT 1996 s. 509
[Citeras: Gregow 1996].

Heuman Lars & Westberg Peter: *Argumentationsformer inom processrätten: [rättsfall och andra rättskällor]: [en studiebok]*, Juristförlaget, Stockholm 1993
[Citeras: Heuman & Westberg 1993].

Heuman Lars: *Ulf Lundqvist: Bevisförbud. En undersökning av möjligheterna att avvisa oegentligt åtkommen bevisning i brottmålsrättegång*. JT 1998/99
[Citeras: Heuman 1999].

Holm Anders & Kellgren Jan: *Att skriva uppsats i rättsvetenskap: råd och reflektioner*, Studentlitteratur, Lund 2007
[Citeras: Holm & Kellgren 2007].

Jareborg Nils: *De lege, Mening, värde och rationalitet*, Iustus Förlag, Uppsala 2008
[Citeras: Jareborg 2008].

Jareborg Nils: *Rättsdogmatik som vetenskap*, SvJT 2004 s. 8
[Citeras: Jareborg 2004].

Keane Adrian: *Modern law of evidence*, 6. ed., Oxford University Press, Oxford 2006
[Citeras: Keane 2006].

Klami Tapani Hannu: *Rätt och sanning, Ett bevisteoretiskt symposium i Uppsala 26-27 maj 1989*, Iustus Förlag, Uppsala 1990
[Citeras: Klami 1990].

Korling Fredric & Zamboni Mauro: *Juridisk metodlära*, Studentlitteratur, Lund 2013
[Citeras: Korling & Zamboni 2013].

Lainpelto Katrin: *Stödbevisning i brottmål*, Jure Förlag, Stockholm 2012
[Lainpelto 2012].

Lambertz Göran, Winge Peter, Källgård Håkan, Björnheden Tove & Hermansson Emilia: *Rättssäkerheten i brottmål - Rapport från JK:s andra rättssäkerhetsprojekt*, JK:s rättssäkerhetsprojekt, Stockholm 2009
[Citeras: Lambertz i JK:s rättssäkerhetsprojekt 2009].

Lindell Bengt: *Sakfrågor och rättsfrågor - En studie av gränser, skillnader och förhållanden mellan faktum och rätt*, Iustus Förlag, Uppsala 1987
[Citeras: Lindell 1987].

Lindell Bengt & Eklund Hans: *Straffprocessen*, Iustus Förlag, Uppsala 2005
[Citeras: Lindell 2005].

Nordh Roberth: *Praktisk Process VIII, Bevisrätt C Bevisvärdering*, Iustus Förlag, Västerås 2013
[Citeras: Nordh 2013].

Nowak Karol: *Oskuldighetspresumtionen*, Norstedts Juridik, Stockholm 2003
[Citeras: Nowak 2003].

Peczenik Aleksander: *Juridikens allmänna läror*, SvJT 2005 s. 249
[Citeras: Peczenik 2005].

Sandgren Claes: *Om empiri och rättsvetenskap (del I och II)*, JT 1995/96
[Citeras: Sandgren 1996].

Sandgren Claes: *Om teoribildning och rättsvetenskap*, JT 2004/05
[Citeras: Sandgren 2005].

Schelin Lena: *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, Norstedts Juridik, Vällingby 2007
[Citeras: Schelin 2007].

Smith John: *Criminal evidence*, Sweet & Maxwell, London 1995
[Citeras: Smith 1995].

Stening Anders: *Bevisvärde*, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala 1975
[Citeras: Stening 1975].

Träskman Per Ole: *Festskrift till Lars Heuman*, Jure, Stockholm 2008
[Citeras: Träskman 2008].

Töllborg Dennis: *Några reflektioner rörande relationen vetenskap/praktik inom juridiken*, JT 1995/96
[Citeras: Töllborg 1996].

Westberg Peter: *Rättssäkerheten i brottmål: ifrågasatt av Justitiekanslern*, Lunds Domarakademi, Lund 2007
[Citeras: Westberg 2007].

Westberg Peter: *Förklaringsbörda och knölargument i brottmål - den moderne domarens vapen i kampen mot brottsligheten*, JT 1992/93
[Citeras: Westberg 1993].

Otryckta källor

Perklev Anders & Trost Hedvig, Åklagarmyndighetens rättsavdelning,
Beslut att inte överklaga hovrättsdom B 2088-14. Dnr: ÅM 2014/8328

Elektroniska källor

Asp Petter: *Om relationalistisk metod eller spridda anteckningar i jämförande rättsvetenskap*,

<https://petterasp.files.wordpress.com/2009/03/p-relationistisk-metod1.pdf>
hämtad 2015-05-02

Gleisner Ann-Sophie: *Nationalencyklopedin, rättsäkerhet*,

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/rättssäkerhet>,
hämtad 2015-05-23

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1943 s. 444
NJA 1943 s. 445 II
NJA 1980 s. 725
NJA 1982 s. 164
NJA 1982 s. 525
NJA 1988 s. 40
NJA 1990 s. 210
NJA 1991 s. 83
NJA 1991 s. 56
NJA 1991 s. 612
NJA 1992 s. 446
NJA 2003 s. 591
NJA 2014 s. 699

Hovrätten

RH 1981:170
RH 1998:88
RH 2002:30
RH 2002:55

Opublicerade rättsfall

Svea hovrätt dom den 14 december 2006 mål B 7999-06
Svea hovrätt dom den 16 februari 2009, mål B 8390-08
Hovrätten för övre Norrlands dom den 16 april 2014, mål B 132-14
Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 24 oktober 2014, mål B 2088-14
Högsta domstolens mål B 4003-14, prövningstillstånd den 23 februari 2015

Utländska rättsfall

U.S. Supreme Court

Commonwealth v. Webster 59 Mass 5 (Cush.) 295 (1850)
Miller v. Ministry of Pensions (1947)
People v. Bretagna 298 N.Y. 323, 325 (1949)
Holland v. United States 348 U.S. 121 (1954)
People v. Cleague 22 N.Y. 363, 367 (1968)
Jackson v. Virginia 443 U.S. 307 (1979)

Avgöranden från Europadomstolen

Ilascu mfl. v. Moldavien och Ryssland, nr 48787/99, dom den 8 juli 2004
Adetoro v. Förenade kungariket, nr 46834/06, dom den 20 april 2010
Ashot Harutyunyan v. Armenien, nr 22978/08, dom den 15 juni 2010